

Alternativní možnosti péče a výchovy dětí z nefunkčních rodin

Bc. Michal Charvát, DiS.

Diplomová práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Institut mezioborových studií Brno

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Michal CHARVÁT, DiS.**
Osobní číslo: **H128131**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Alternativní možnosti péče a výchovy dětí z nefunkčních rodin**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na rodinu a její význam v životě dítěte;
- na problémy v rodině, faktory negativně ovlivňující rodinu;
- na spolupráci OSPOD a jiných institucí při řešení problémů v rodině, náhradní rodinnou výchovu, institucionální výchovu ap.

Součástí práce bude rozbor specifických případů z praxe, kazuistiky dětí z nefunkčních rodin.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GABRIEL, Z., NOVÁK, T. Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči. Praha: Grada, 2008. 144 s. ISBN 978-80-247-1788-3.

KOVAŘÍK, J. Náhradní rodinná péče v praxi. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-85529-01-7.

MATĚJČEK, Z. O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994. 98 s. ISBN 8085282836.

MATĚJČEK, Z a kol. Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 807178048.

ŘEHULOVÁ, L. Profesionální pěstounská péče. Dny práva - 2009. Brno: Masarykova Univerzita, 2009. 23 s. ISBN 978-80-210-4990-1.

Další literatura bude obsažena v Projektu diplomové práce a průběžně doplňována během práce na tomto textu.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Renata Oralová**
Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce: **30. listopadu 2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2014**

V Brně dne 30. listopadu 2012

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

MICHAL CHAŘEVÁČ

Jméno, příjmení studenta

V Brně 19.3.2014

Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze Kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpisy vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdaně uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezahrnuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpirá-li autor takového díla odliš svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zásadně neplatí.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jin dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložil, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce Alternativní možnosti péče a výchovy dětí z nefunkčních rodin je zaměřena na problematiku nefunkčního rodinného prostředí a systém péče o ohrožené děti. V teoretické části práce se věnuji problematice rodiny, rodičovství a jejím právním aspektům, typologii rodin, poruchám funkcí rodiny a příčinám narušení rodinného prostředí, dále pak otázce podpory, prevence a sanace rodiny, systému náhradní rodinné a výchovné péče a jejich specifickým a rizikům. Praktická část práce poskytuje pohled na specifické případy nefunkčního rodinného prostředí, popisuje řešení situace prostřednictvím systému náhradní rodinné či výchovné péče a zhodnocuje dopady na život dítěte.

Klíčová slova: rodina, dítě, sociálně-právní ochrana, náhradní rodinná péče, náhradní výchovná péče, osvojení, pěstounská péče.

ABSTRACT

The thesis Alternative care options and education of children from non-functional families is focused on a non-functional family environment and the system of care for vulnerable children. The theoretical part is devoted to family issues, parenting and their legal aspects, the typology of families, families' malfunctions and causes of disruption of the family environment, as well as the promotion, prevention and rehabilitation of the family, the substitute family care and institutional upbringing, their specifics and risks. The practical part provides insight into specific cases of non-functional family environment, describes how to solve the situation through the system of substitute family care or institutional upbringing and evaluates the impact on the child's life.

Keywords: family, child, social and legal protection, substitute family care, substitute institutional upbringing, adoption, foster care.

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Renatě Oralové za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěla k vypracování této diplomové práce. Mé díky patří také pracovníkům Orgánu sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu Šlapanice. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat za morální podporu a pomoc své rodině.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST	
1 RODINA.....	13
1.1 VYMEZENÍ POJMU RODINA	13
1.2 TYPOLOGIE RODIN, ROLE MATKY A OTCE	16
1.3 FUNKCE RODINY	17
1.4 ZÁKLADNÍ PSYCHICKÉ POTŘEBY DÍTĚTE.....	18
1.5 MOTIVACE RODIČOVSTVÍ, RODIČOVSTVÍ BIOLOGICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ	19
1.6 PRÁVNÍ ASPEKTY OCHRANY RODINY, RODIČOVSTVÍ A DÍTĚTE.....	20
2 NARUŠENÍ FUNKCÍ RODINY	22
2.1 TYPOLOGIE RODIN Z HLEDISKA FUNKČNOSTI	22
2.2 PORUCHY FUNKCÍ RODINY.....	22
2.3 KONKRÉTNÍ PŘÍČINY NARUŠENÍ RODINNÉHO PROSTŘEDÍ.....	24
3 PODPORA RODINY JAKO NÁSTROJ PREVENCE VZNIKU NEŽÁDOUCÍCH JEVŮ	26
3.1 SOCIÁLNÍ A DALŠÍ SLUŽBY K PODPOŘE RODINY, SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ.....	26
3.2 SANACE RODINY	30
4 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	33
4.1 OSVOJENÍ (ADOPCE), SPECIFIKA A ÚSKALÍ.....	33
4.2 PĚSTOUNSKÁ PÉČE, SPECIFIKA A ÚSKALÍ.....	40
4.3 PÉČE JINÉ FYZICKÉ OSOBY NEŽ RODIČE	50
4.4 PORUČENSTVÍ.....	51
4.5 OPATROVNICTVÍ.....	52
5 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE.....	53
5.1 DĚTSKÝ DOMOV PRO DĚTI DO TŘÍ LET VĚKU.....	54
5.2 DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV	55
5.3 DĚTSKÝ DOMOV	56
5.4 DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU	56
5.5 VÝCHOVNÝ ÚSTAV.....	57
5.6 DOMOV PRO OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM.....	57
5.7 SPECIFIKA A ÚSKALÍ NÁHRADNÍ VÝCHOVNÉ PÉČE	57
6 ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC.....	65
II PRAKTICKÁ ČÁST	
7 NEFUNKČNÍ RODINNÉ PROSTŘEDÍ, NÁHRADNÍ RODINNÁ A VÝCHOVNÁ PÉČE V PRAXI	69

7.1	ÚVOD DO PRAKTICKÉ ČÁSTI	69
7.2	PŘÍPAD Č. 1	71
7.3	PŘÍPAD Č. 2	82
7.4	PŘÍPAD Č. 3	89
7.5	ZÁVĚR PRAKTICKÉ ČÁSTI	93
	ZÁVĚR	94
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	98
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	104
	SEZNAM PŘÍLOH.....	105

ÚVOD

Ve své diplomové práci jsem se rozhodl věnovat tématu Alternativní možnosti péče a výchovy dětí z nefunkčních rodin. Můj zájem o toto téma je ovlivněn zejména mým profesním zaměřením. Působím jako sociální kurátor na sociálním odboru Městského úřadu Šlapanice, kde spolupracuji mimo jiné s orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Na otázku péče o dítě a jeho výchovu se však dívám rovněž z pozice rodiče a stále více si uvědomuji, jak podstatná je vazba mezi dítětem a rodinou, jak prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, významně ovlivňuje jeho budoucí život.

Moje práce tedy bude zaměřena na velmi aktuální a citlivé téma, a to problematiku nefunkčního rodinného prostředí, mojí snahou tak bude upozornit na zásadní vliv rodiny na zdárný vývoj dítěte, jeho začlenění do společnosti a šance pro budoucí život. Zpracováním diplomové práce bych chtěl zvýšit informovanost o této problematice, aby si společnost uvědomila, že je to primárně rodina, která ovlivňuje vzorce chování a hodnotovou orientaci dítěte. Jelikož dítě se samozřejmě stává nedílnou součástí společnosti, problematika nefunkčního rodinného prostředí se tak nutně stává celospolečenským problémem, a je tedy v zájmu celé společnosti se jím zabývat a hledat možnosti řešení.

Cílem teoretické části mé diplomové práce je tedy poskytnutí ucelených informací o systému péče o ohrožené děti v případě, kdy péče biologické rodiny z různých důvodů selhává. Budu se snažit vystihnout nejrůznější problémy funkčnosti rodiny s ohledem na výchovu a péči o dítě, následně charakterizovat různé možnosti prevence a podpory rodiny ze strany státu a rovněž alternativy péče o dítě v rámci náhradní rodinné péče či náhradní výchovné péče, které nabízí náš právní řád. **Parciálními cíli bude zhodnotit, nakolik mohou zákonem umožněné alternativy nahradit dítěti život ve vlastní rodině, charakterizovat rozdílnost dopadů u náhradní rodinné péče a náhradní výchovné péče.**

Ve výzkumné rovině budou zásadními otázkami práce, jakým způsobem mohou genetické dispozice, nefunkční rodinné prostředí či ústavní výchova ovlivnit osobnost, chování, hodnotovou orientaci dítěte, a případně do jaké míry se může odrazit svěřením dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče v jeho dalším životě.

Teoretickou část práce tvoří šest kapitol.

První kapitola práce je věnována problematice rodiny jako takové. Je zde objasněn pojem rodina, jak je vnímán v různé literatuře, zdůrazněn význam matky, otce i širší rodiny, definovány základní funkce rodiny, rozebrány základní psychické potřeby dítěte, jejichž naplnění je základním předpokladem kvalitní rodiny. Je rovněž poukázáno na různé motivy rodičovství. Závěr kapitoly velmi stručně charakterizuje právní aspekty ochrany rodiny, rodičovství a dítěte v České republice (dále též „ČR“).

Ve druhé kapitole je zmíněna typologie rodin z hlediska závažnosti narušení jejich fungování, rozebrána problematika poruch jednotlivých funkcí rodiny, a v závěru nastíněny konkrétní možné příčiny narušení rodinného prostředí.

Třetí kapitola je věnována otázce podpory rodiny a prevence zanedbávání péče o dítě v rodině. Je zde vysvětlen pojem sanace rodiny, jejímž základním principem je podpora dítěte prostřednictvím pomoci jeho rodině.

Čtvrtá kapitola podává ucelený obraz o náhradní rodinné péči, charakterizuje základní instituty náhradní rodinné péče s důrazem na osvojení a pěstounskou péči, poukazuje na související specifika a rizika.

Pátá kapitola se zaměřuje na instituce zajišťující náhradní výchovnou péči (ústavní výchovu) v ČR, na aspekty a rizika tohoto typu zaopatření zejména s ohledem na začlenění do samostatného života a do společnosti.

Šestá kapitola je věnována zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Teoretická část práce bude vycházet zejména z analýzy dostupné literatury. Toto téma je v literatuře velmi dobře zpracováno, ve svých publikacích se jím zabývají například prof. Matějček či doc. Matoušek. Využijí rovněž příslušných právních norem a internetových zdrojů.

V praktické části práce se budu snažit postihnout několik specifických případů dětí zasažených různorodými rodinnými problémy, jejich následné řešení v rámci systému náhradní rodinné nebo náhradní výchovné péče a vliv na další osud dítěte.

Podkladem pro praktickou část práce budou výsledky kvalitativního výzkumu. Kvalitativní metodu výzkumu použiji z toho důvodu, že bych se chtěl konkrétním případům věnovat více do hloubky. V rámci něho budou využity hlavní metody sběru dat v kvalitativním

výzkumu, v první řadě analýza dokumentů, konkrétně pak spisové dokumentace orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále též „OSPOD“), doplňující rozhovor s pracovníky, kteří byli aktivně zapojeni do řešení konkrétních případů a rovněž metodu pozorování. V rámci těchto metod využiji své vlastní praxe a úzké vazby na OSPOD.

Sociální pedagogika je pedagogická disciplína charakteristická transdisciplinárností, která soustřeďuje a dále rozvíjí teoretické poznatky pedagogických, společenských, ale i dalších vědních disciplín. Zaměřuje se na každodenní život jedince, analyzuje různé životní situace a navozuje takové změny v sociálním prostředí, které přispívají optimálnímu rozvoji osobnosti a vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti.¹ Předmětem sociální pedagogiky jsou sociální aspekty výchovy a vývoje osobnosti. Zaměřuje se na výchovu, v jejímž rámci dochází k intervenci do procesu socializace zejména u ohrožených a sociálně znevýhodněných skupin dětí a mládeže, ale i dospělých. Pomáhá rodině a škole řešit krizové situace a předcházet vzniku dysfunkčních procesů. Jejím cílem je výchova ke svépomoci, obnovení normality člověka a snaha o zlepšení společenských podmínek, ve kterých žije.² Moje diplomová práce se studijním oborem zjevně úzce souvisí. Rodina je nesporně těžiště výchovy dítěte. Vzájemné vztahy v rodině předurčují pozdější vývoj jedince, jeho normy, postoje, hodnotovou orientaci. Je tedy zřejmé, že rodina má rozhodující vliv na začlenění člověka do společnosti.

¹ KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra et al. Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky. Brno: Paido, 2001, s. 12. ISBN 80-7315-004-2.

² HRONCOVÁ, Jolana; HUDECOVÁ, Anna; MATULAYOVÁ, Tatiana. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2000, s. 36.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Rodina je zcela jistě významným činitelem v životě člověka, v každém jedinci slovo rodina vyvolává různé asociace. Je tedy na místě věnovat tomuto pojmu pozornost.

1.1 Vymezení pojmu rodina

Problematice rodiny se ve svých dílech věnuje řada autorů. Pro lepší pochopení bych na tomto místě rád nastínil, jak je možno pojem rodina vnímat a definovat.

Sociologický slovník definuje rodinu následovně: „*Forma dlouhodobého solidárního soužití osob spojených příbuzenstvím a zahrnující přinejmenším rodiče a děti. Další znaky toho, co je rodina, jsou sociokulturně podmíněny. Patří k nim společné bydlení, příslušnost ke společné příbuzenské linii, společná produkce a konzumování statků atd. Funkcemi rodiny jsou reprodukce lidského rodu a výchova potomstva.*“³

Nutno si uvědomit, že spolu se změnami ve společnosti prochází významnými změnami i rodina. Tradiční pojem rodina nutně dostává široký a neostrý význam. V současné civilizaci souběžně existuje množství forem rodinného soužití zahrnující všechny myslitelné kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných i nelegalizovaných vztahů mezi dospělými i mezi dospělými a dětmi či mezi samotnými dětmi.⁴

Vymezení rodiny je tak velmi obtížné. Tradiční kritéria přestávají platit. Uspořádání dnešní společnosti dokazuje, že manželský svazek není nutnou podmínkou rodinného života. Přibývá soužití, ve kterých toto kritérium není naplněno, stále větší počet dětí se rodí mimo manželství. Přesto však tato společenství mohou fungovat jako rodina, kdy jednotliví členové sdílí společný domov, vzájemně spolupracují a poskytují si podporu.

Dunovský pohlíží na rodinu jako na „*malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství*“

³ JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 206. ISBN 978-80-7367-269-0.

⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2010, s. 13. ISBN 978-80-7367-739-8.

*a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti*⁵. Jeho definice tak připouští i jinou podstatu rodiny než pokrevní vztah rodičů a dítěte a současně zdůrazňuje i další možné a důležité aspekty rodinného soužití.

Kraus vnímá rodinu jako nejvýznamnější socializační činitel, který stojí na počátku rozvoje osobnosti.⁶ Socializací v širokém slova smyslu rozumíme celoživotní vývojový proces, kterým se lidský jedinec stává bytostí společenskou, jedinec se adaptuje na sociální prostředí, do něhož se narodil a v němž žije, přijímá společenské normy chování a životní styl, přičemž i on sám působí na své prostředí a ovlivňuje ho.⁷

Na zásadní úlohu rodiny v procesu socializace upozorňuje rovněž Dunovský, dle něho *„má rodina rozhodující vliv na utváření bezprostředních vztahů jedince a společnosti, podílí se na začleňování člověka do života společnosti, je pro dítě tou nejvýznamnější součástí společenské mikrostruktury, v níž se procesy začleňování, socializace, realizují. Bývá proto označována za průsečík života jedince a společnosti, což platí zvláště ve vztahu k dítěti, v jehož rozvoji a přizpůsobování životu společnosti zaujímá rodina rozhodující úlohu a je ve své funkci nezastupitelná a nenahraditelná.*“⁸

Rodina má výlučné postavení mezi ostatními sociálními skupinami, má nezastupitelnou roli v přípravě dítěte pro jeho celý další život. Vzájemné vztahy v rodině předurčují i pozdější vývoj jedince, jeho životní orientaci, normy, postoje, systém hodnot. Rodinná výchova zakládá schopnosti vytvářet stabilní sociální kontakty.⁹

Na významný vliv rodiny z hlediska socializace, bezprostředního formování osobnosti dítěte a jeho vztahu k ostatním lidem a ke společnosti poukazuje rovněž Mühlpachr. Dle jeho názoru rodina předurčuje prosociální či naopak asociální a antisociální postoje a činy

⁵ DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999, s. 91 - 92. ISBN 80-7169-254-9.

⁶ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

⁷ DUNOVSKÝ, Jiří; EGGERS, Hans et al. *Sociální pediatrie*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1989, s. 43.

⁸ DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1986, s. 6.

⁹ FABEROVÁ, Marta; VAŠÁTKOVÁ, Dana. Důležitost klasické rodiny pro dítě. In: *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 13. ISBN 80-7041-842-7.

dětí. Na základě mnoha rodinně sociologických a kriminologických výzkumů zároveň rodinu označuje jako jedno z hlavních polí prevence trestné činnosti.¹⁰

V rodině je bezesporu těžiště výchovy dítěte, uskutečňuje se v ní jeho postupné začleňování do společnosti, přijímání jejích norem a zaujímání příslušných postojů a rolí v ní. S přibývajícím věkem se však na tomto procesu stále více podílí i mimorodinná prostředí.¹¹ Rodina tedy nemá na socializaci svých dětí monopol. V průběhu dospívání dochází k postupnému oslabování rodičovského působení, přičemž do života jedinců vstupují vlivy externí.¹² Současná sociologie také hovoří o konkurenčním rozštěpení socializačních mechanismů, kdy různí socializační činitelé vytvářejí protikladné socializační tlaky.¹³

Mezi mimorodinnými socializačními činiteli mají v dětském věku výsadní postavení bezesporu vzdělávací instituce, tedy předškolní a později školní zařízení. Nástupem do jeslí či mateřské školy je dítě, byť někdy jen na krátký čas, odloučeno od matky a některé její povinnosti, tedy péči o dítě a výchovu, do určité míry přebírá právě tato instituce. V souvislosti s povinnou školní docházkou jsou děti dále začleňovány do věkově homogenních celků, tedy školních tříd. Dítě se postupně osamostatňuje, mezi svými vrstevníky často nachází přátele. V dospělosti se dále zařazuje například do pracovního kolektivu či navazuje partnerské vztahy. V souvislosti se socializačními vlivy nelze opomenout důležitou roli masových médií při tvorbě hodnot, priorit, postojů a vzorců chování nejen u dospělých, ale rovněž u dětí a dospívajících. Jednotlivé etapy a vlivy socializačního procesu se samozřejmě různě prolínají. Přejít z jednoho sociálního prostředí do druhého většinou neznamená zpřetrhání původních vazeb, vliv mimorodinného prostředí tak povětšinou nezmění vnímání rodiny jako prostředí intimity a podpory, kam se jedinec často a rád vrací.

V závěru těchto různých pohledů na rodinu bych ještě rád zmínil termín „*zdravá rodina*“, kterou programy WHO a UNICEF, zaměřené na kvalitu života a zdraví, definují jako

¹⁰ MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 148. ISBN 978-80-210-4550-7.

¹¹ RADVANOVÁ, Senta; KOLUCHOVÁ, Jarmila; DUNOVSKÝ, Jiří. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 8.

¹² MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s. 144. ISBN 80-85850-75-3.

¹³ KELLER, Jan In KRAUS, Blahoslav; SÝKORA, Petr. *Základy sociální pedagogiky I*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, s. 35.

„rodinu, kde funguje soudržnost a spolupráce mezi všemi členy navzájem, jsou zde vytvořeny emočně pozitivní vztahy, umožňující vzájemné poskytování opory, je používána otevřená, upřímná a srozumitelná komunikace a existuje vzájemný respekt všech členů rodiny. Ve zdravé rodině dochází k proměnlivé dělbě rolí, respektující zralost i zájmy jednotlivých členů. Dynamika vztahů ve zdravé rodině odráží vývoj jednotlivců, především dětí, a projevuje se změnami rolí i postojů všech jejích členů. Zdravá rodina má schopnost překonávat zátěžové situace a má oporu v širším sociálním zázemí.“¹⁴

1.2 Typologie rodin, role matky a otce

Z hlediska psychologie lze rozlišit **rodinu nukleární**, do které patří otec, matka a děti, a dále **rodinu širší**. Dítě samozřejmě vnímá i širší příbuzenstvo, kam patří například prarodiče, sestřenice, bratřenci, tety, strýcové.

Člověk patří mezi biologické druhy s vysokou mírou zapojení otce do výchovy potomstva. Účast otce na výchově je výhodná především proto, že lidské mládě se ve srovnání s mláďaty jiných druhů rodí velice nezralé a má velmi dlouhé období dospívání. Důležitou podmínkou dobrého fungování rodiny je právě biologická rozdílnost mužů a žen. Z výsledků nezaujatých výzkumů vyplynulo, že existují vrozené, biologicky zakódované a relativně na výchově a prostředí nezávislé rozdíly mezi muži a ženami. Nejzajímavější výsledky jsou zahrnuty v **Příloze 1**.¹⁵

Je zřejmé, že každý člen rodiny do vzájemného soužití něco přináší, zaujímá při výchově dítěte důležité místo, role obou rodičů, tedy matky a otce, je nazastupitelná. Děti, o které pečují oba rodiče, jsou tedy ve výhodě oproti dětem, které jsou odkázány jen na péči jednoho rodiče.

Matka poskytuje dítěti lásku, jistotu, ochranu, jakousi navigaci, možnost vzájemné komunikace, je dítěti příkladem už od raného dětství v mnoha činnostech a způsobech chování, dítě si díky ní odnáší do života model ženské role. U **otce** lze v podstatě vyjmenovat všechno to, co bylo popsáno u matky, ale přesto je ve většině případů jeho role v rodině trochu odlišná. Vzhledem k pracovním povinnostem často netráví s dítětem tolik

¹⁴ UHLÍKOVÁ, Petra. Rodiče a rodina v životě dítěte. In: *Služby pro rodinu a děti. Sborník příspěvků ze semináře konaného dne 16. srpna 2011*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 5. ISBN 978-80-7421-041-9.

¹⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 15 - 17. ISBN 80-86429-19-9.

času jako matka. Poskytuje však podporu a ochranu nejen dítěti, ale celé rodině. Podstatná je i jeho úloha v rámci komunikace, kdy dovede dítěti vysvětlit jiné věci než matka. Důležitý je samozřejmě i přenos vzoru mužské role do budoucího života. Dítě samozřejmě vnímá soužití matky a otce, oba by měli budovat vztah k dítěti spolu, měli by být jednotní, neměli by svým chováním potlačovat význam a důležitost toho druhého, podstatná je jejich vzájemná láska a respekt. Pro dítě však má obrovský význam i *širší rodina*. Přináší pocit pospolitosti, vzájemnosti, možnost výměny zkušeností, vzájemné pomoci.¹⁶

Dítě zpravidla důkladněji rozlišuje role všech ostatních členů rodiny mezi druhým a třetím rokem života. Je mu jasné, že tatínek dělá jiné věci než maminka, mluví jiným hlasem, jinak ho bere do náruče, ukazuje mu jiné věci, z jiných důvodů se rozzlobí. Ví, že jinou roli v rodině má matka a babička a jinou zase tatínek a dědeček či sourozenci. Poznává nejen vztahy členů rodiny k němu, ale i vztahy dospělých k sobě navzájem. A tak je tomu i se všemi ostatními, kdo tvoří vzdálenější rodinné zázemí, tj. příbuzní, přátelé atd. V tomto směru je vlastně rodina nezastupitelná, nikde jinde dítě tak přirozeně a do takové hloubky nepoznává vztahy mezi lidmi.¹⁷

1.3 Funkce rodiny

Kvalitu rodinného prostředí lze hodnotit z hlediska funkcí, které by měla dobře fungující rodina plnit:

Biologicko-reprodukční funkce má zabezpečit udržení života plozením potomstva, nejde však jen o to přivést dítě na svět, ale rovněž mu zabezpečit potřebné podmínky pro život a další vývoj.

Ekonomicko-zabezpečovací funkce může zahrnovat nejrůznější nutné činnosti rodiny, které vytvářejí její hmotné zabezpečení (například úklid, příprava stravy), netýká se však jen oblasti materiální, ale postupně přechází i do oblasti sociální, duševní až duchovní, v nejširším pojetí má poskytovat členům rodiny životní jistoty.

¹⁶ ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010, s. 17 - 27. ISBN 978-80-247-3181-0.

¹⁷ MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 2.vyd. Praha: Avicenum, 1989, s. 50.

Emocionální funkce má v různé podobě význam nejen pro děti, ale i pro dospělé. Emocionalita zajišťuje harmonický život rodiny a pocit celkového uspokojení a životní naplnění všem členům.

Socializačně-výchovná funkce spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, ve výchově, porozumění jeho potřebám, jejich náležitém uspokojení, rozvoji jeho schopností, ochraně před nepříznivými situacemi a podpoře schopnosti jim čelit a překonávat je.¹⁸

Z výčtu je patrné, že tyto funkce jsou vzájemně propojené a na sobě závislé, narušení jedné funkce samozřejmě může negativně ovlivnit plnění ostatních funkcí a způsobit tak nerovnováhu v rodině.

1.4 Základní psychické potřeby dítěte

Kvalita rodinného prostředí se projeví v uspokojování základních potřeb dítěte, a to nejen biologických potřeb (například krmení, spánek), ale rovněž psychických potřeb dítěte. Aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost, musí být v rodinném životě přirozeně uspokojeny právě základní psychické potřeby, ty jsou následující:

Potřeba stimulace, tedy náležitého přísunu podnětů z okolí v přiměřeném množství, kvalitě i proměnlivosti.

Potřeba „smysluplného světa“, tedy aby podněty, které se dítěti dostanou, pro něho měly nějaký smysl, byly pochopitelné, a bylo možné je zpracovat a vytvořit z nich poznatky a zkušenosti. Svět, ve kterém dítě žije, musí mít nějaký smysl a řád. To je základ veškerého učení.¹⁹

Potřeba životní jistoty se nejlépe naplňuje v citových vztazích k blízkým lidem.

Potřeba vlastní společenské hodnoty, „identity“, potřeba být uznáván a oceňován, dostatečná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.

¹⁸ DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999, s. 92 - 93. ISBN 80-7169-254-9.

¹⁹ MÁROVÁ, Zdeňka; MATĚJČEK, Zdeněk; RADVANOVÁ, Senta. *Výchova dětí v neúplné rodině*. 2.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 54 - 56.

Potřeba „otevřené budoucnosti“, tedy životní perspektivy, umožňuje na něco se těšit, někam směřovat.²⁰

1.5 Motivace rodičovství, rodičovství biologické a psychologické

Pro posouzení fungování rodiny je významná mimo jiné i motivace, proč lidé chtějí děti. V motivaci rodičovství se uplatňují faktory biologické, psychologické a společenské.²¹

Důležitou roli hraje samozřejmě instinkt, touha mít děti je prostě dána přírodními zákonitostmi. Bezdětnost je něčím nepřírozeným. Dále působí faktory psychologické a společenské. Lidé mají potřebu osvědčit před sebou a před druhými svou ploditelskou schopnost – muži mužskou, ženy ženskou. Rodičovství je tedy věcí jejich společenské prestiže. Dítě rovněž znamená posílení rodinného společenství, přináší radost, možnost někomu věnovat svou lásku, své naděje, majetek. V dřívějších dobách míval před důvody psychologickými přednost ekonomický důvod, dítě bylo pracovní sílou či pojistkou rodičů na stáří. Postupně však došlo k emocionalizaci rodinných vztahů a ke zřetelnému posunu od hledisek materiálních k hlediskům citovým.²²

Nepochybně tedy existují i síly psychologické a společenské, které podmiňují touhu po dětech. Vedle *rodičovství biologického* je tu tedy i *rodičovství psychologické*. Existují vedle sebe, zpravidla ve vzájemném souladu. Jedno však není druhému podmínkou. Jsou případy rodičovství biologického bez psychologického – když rodiče své vlastní děti opouštějí. A jsou případy jen rodičovství psychologického bez biologického – když lidé, kteří vlastní děti nemají, přijímají cizí dítě za své.²³ V této souvislosti je běžně používaným pojmem náhradní rodičovství, kdy slovo „náhradní“ nelze vnímat jako něco nepravého, méně dokonalého. Právě naopak, toto „náhradní“ rodičovství může být někdy i lepším, než jsou mnohá rodičovství sice vlastní, ale ve vztahu k dítěti špatná.²⁴ I slova prof. Matějčka hovoří ve prospěch psychologického rodičovství: „*Není žádný hlas krve. Dítě přijímá za*

²⁰ MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994, s. 25 – 26. ISBN 80-85282-83-6.

²¹ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 9. ISBN 978-80-7421-039-6.

²² MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 55. ISBN 80-7178-304-8.

²³ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 59 - 60. ISBN 80-7178-304-8.

²⁴ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 96. ISBN 80-7178-637-3.

matku osobu, která se k němu mateřsky chová, a nikoliv jen tu, která je porodila. Adoptivní rodiče, pěstouni či jiní vychovatelé v náhradní rodinné péči jsou psychologicky pravými rodiči, jestliže skutečně dítě za své přijímají!²⁵ Podstatou tedy je, aby rodičovství bylo dobré, přičemž takové rodičovství má být milující, pečující, bezpečné, stálé, ochraňující a podpůrné.²⁶

1.6 Právní aspekty ochrany rodiny, rodičovství a dítěte

Péče o dítě a jeho ochrana je samozřejmě prvotně posláním jeho rodičů. V případě, že rodiče z různých důvodů selhávají, musí se iniciativy chopit stát. Činnost státu v oblasti ochrany dítěte, ale rovněž rodiny, rodičovství má samozřejmě své zakotvení v mezinárodní i vnitrostátní právní úpravě.

Jedním z nejvýznamnějších mezinárodních právních dokumentů v oblasti ochrany dětských práv je *Úmluva o právech dítěte*, která byla přijata na Valném shromáždění OSN dne 20. 11. 1989, ČSFR ji ratifikovala v roce 1991 a po vzniku nového státu ji následně převzala i ČR. Úmluva výrazně posiluje postavení dítěte ve společnosti a zdůrazňuje potřebu jeho ochrany.²⁷ Zavazuje smluvní státy zajistit dítěti takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho.²⁸ Stanoví povinnost států zabezpečit, aby dítě nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, je to možné pouze na základě soudního rozhodnutí, v souladu s platným právem a v zájmu dítěte.²⁹ Je zde upravena povinnost smluvních stran činit všechna potřebná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným, duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním či nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním.³⁰

Zvláštní ochranu dětí a také ochranu rodiny a rodičovství v nejširším slova smyslu zaručuje *Listina základních práv a svobod*, která je součástí ústavního pořádku ČR. Ta zakotvuje právo rodičů na péči o děti a jejich výchovu, právo rodičů, kteří pečují o děti, na pomoc státu, a rovněž právo dětí na rodičovskou výchovu a péči. Stanoví, že práva rodičů

²⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti*. Praha: Práce, 1982, s. 1.

²⁶ PUGHE, Billy, PHILPOT, Terry In MATOUŠEK, Oldřich. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010, s. 46. ISBN 978-80-7367-739-8.

²⁷ BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011, s. 44 - 45. ISBN 978-80-262-0031-4.

²⁸ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte*, čl. 3

²⁹ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte*, čl. 9

³⁰ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte*, čl. 19

mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.³¹

Stát tedy musí mít nastaven propracovaný systém, který začíná u podpory dítěte v biologické rodině. Jakýkoliv zásah ze strany státu do rodiny je možný pouze tehdy, kdy rodina z různých důvodů nemůže plnit své funkce ve vztahu k dítěti a dojde tak k vážnému ohrožení příznivého vývoje dítěte ve vlastní rodině, současně musí být zachován princip adekvátnosti a přiměřenosti. Krajního řešení, jakým je odebrání dítěte jeho rodičům, by mělo být využíváno jen v naprosto nezbytných případech.

Vymezenou problematiku dále podrobněji rozvádí zejména *zákon č. 94/1963 Sb., o rodině*, ve znění pozdějších předpisů, který upravuje většinu základních institutů rodinných vztahů, a *zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů, kdy základním principem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči.³²

³¹ Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, čl. 32.

³² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 5

2 NARUŠENÍ FUNKCÍ RODINY

V předchozí kapitole jsem pro pochopení základních souvislostí uvedl několik definic nebo pohledů na rodinu, její základní funkce, její roli při uspokojování potřeb dítěte, z čehož jasně vyplynulo, jak zásadní vliv má fungující rodina na správný vývoj a socializaci dítěte. Bohužel v současné době se stále častěji setkáváme s různými situacemi, které funkční rodinné prostředí narušují.

2.1 Typologie rodin z hlediska funkčnosti

Ve *funkční rodině* je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Podle stupně narušení fungování rodiny lze rodiny rozdělit na problémové, dysfunkční a afunkční. V *problémové rodině* se vyskytují poruchy některých funkcí, které však vážněji neohrožují rodinný systém a vývoj dítěte v něm. Rodina je schopna řešit problémy vlastními silami či jednorázovou nebo krátkodobou pomocí z vnějšku. Takové rodiny potřebují zvýšenou pozornost a sledování. *Dysfunkční rodina* je chápána jako rodina, kde se vyskytují vážnější poruchy některých nebo všech funkcí rodinných, které bezprostředně ohrožují a poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Taková rodina vyžaduje soustavnou pomoc. V *rodině afunkční* jsou poruchy takového rázu, že rodina přestává plnit s ohledem na dítě svůj základní účel. Dítěti závažným způsobem škodí nebo ho dokonce ohrožuje v samotné existenci. V tomto případě je řešením odebrání dítěte z rodiny a zabezpečení náhradní péče.³³

2.2 Poruchy funkcí rodiny

„Poruchou rodiny rozumíme takovou situaci, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené začlenění jejích členů do společnosti (zde především dětí). V obecném pojetí můžeme poruchu rodiny také vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, jež se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních rodinných funkcí.“³⁴

O poruše *biologicko-reprodukční funkce* mluvíme tehdy, když se v rodině z nejrůznějších důvodů děti nerodí nebo se rodí děti nějak poškozené. V prvním případě jde o to, že manželé buď nemohou či nechtějí mít děti, ve druhém případě se děti rodí, ale jsou více

³³ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986, s. 28.

³⁴ DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999, s. 101. ISBN 80-7169-254-9.

nebo méně tělesně, duševně či smyslově postiženy, což samozřejmě významně zasahuje do fungování rodiny jako celku.

Primární selhání *ekonomicko-zabezpečovací funkce* rodiny pramení z toho, že rodiče nejsou schopni zabezpečit pro sebe a svou rodinu dostatek prostředků k životu, a to buď z toho důvodu, že nemohou (nemoc, invalidita) nebo v důsledku patologických rysů osobnosti (například alkoholismus). Zde je nejzřetelněji patrná závislost rodiny a jejího života na společenském systému.

Jakákoliv porucha *emocionální funkce* rodiny zasahuje všechny ostatní sféry života rodiny. Z hlediska dítěte ohrožuje porucha emocionální funkce rodiny především klidnou, vyrovnanou rodinnou atmosféru, dítě ztrácí citové zázemí a pocit jistoty a bezpečí, někdy může vyústit až v opuštění či dokonce týrání a zneužívání dítěte. Důvodem může být například rozchod rodičů, jinde nedostatečný zájem rodičů.³⁵

Příčin poruch rodiny se zřetelem k dítěti je velké množství a jsou nejrůznějšího charakteru, a mohou být tedy vázány na jednu, několik či všechny čtyři základní funkce rodiny. Velmi významná je porucha *socializačně výchovné funkce*. Příčiny mohou být objektivní, na vůli rodičů nezávislé, subjektivní, na vůli závislé a pak smíšené. Jde v podstatě o to, zda se rodiče nemohou, nedovedou či nechtějí o dítě starat.

Rodiče se o dítě *nemohou starat* například z důvodů nepříznivých přírodních podmínek (přírodní katastrofy), z důvodů poruch fungování celé společnosti (válka, bída). V našich podmínkách je zřejmě nejčastější příčinou narušení celého rodinného systému z důvodů objektivních příčin nemoc, úmrtí či invalidita rodičů, bez významu není ani nepříznivý zdravotní stav dítěte, který mu zabraňuje žít doma. Ve všech těchto případech jsou nedostatky péče o dítě obvykle provázeny zájmem o dítě.

Jestliže se rodiče *nedovedou starat* o dítě, lze důvody hledat především v rodinném systému a v samotných jedincích. Rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby, například jsou značně nezralí, nejsou schopni se vyrovnat se zvláštními situacemi, jako je narození dítěte mimo manželství, handicapované dítě, rozvod.

³⁵ DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986, s. 13 - 15.

Příčinou situace, kdy se rodiče *nechtějí starat* o dítě, mohou být poruchy osobností rodičů, důvodem však může být i narušená stabilita rodiny z důvodu rozvodu rodičů. Rodiče v hierarchii svého hodnotového systému dávají přednost jiným hodnotám než dětem, náležitě neplní své rodičovské povinnosti, neposkytují dětem potřebou péči, v některých případech je dokonce opouštějí.

Zvláštní kategorií rodinných poruch představují extrémní případy, kdy rodiče dětem *vědomě ubližují, týrají je a zneužívají*. Jejich vztah k dětem je hostilní, nepřátelský.³⁶

2.3 Konkrétní příčiny narušení rodinného prostředí

Z výše uvedeného je patrné, že existují rodiny, které z různých důvodů nelze označit za funkční, kdy je rodinné prostředí nějakým způsobem narušeno, což sebou nese větší či menší riziko pro zdárný vývoj dítěte.

Na tomto místě bych rád ve stručnosti nastínil některé z možných konkrétních příčin takového stavu. Samozřejmě jedním z nejzásadnějších a nejsmutnějších momentů v životě dítěte je *osiření*, tedy smrt jednoho či dokonce obou rodičů. V současné době jsou však skutečně ojedinělé případy, kdy by se takové dítě ocitlo bez jakékoliv péče. V takových situacích zastávají roli rodičů velmi často prarodiče, tj. babičky a dědečkové, či jiní příbuzní dítěte. Existuje však mnoho rizikových situací, kdy dítě sice má žijící oba rodiče či alespoň jednoho z nich, ale ti se o něj nemohou, neumějí nebo nechtějí starat, v takových případech hovoříme o *tzv. sociálním osiření*.³⁷ Důvody mohou být jak na straně rodičů, tak na straně dítěte. Příkladem může být nemoc, psychická porucha, vysoký stupeň invalidity rodiče, výkon trestu odnětí svobody rodiče, rozvod rodičů či velké pracovní vytížení rodičů. Riziková mohou být rodiče, kteří vyrůstali v disharmonickém či v ústavním prostředí, nezletilí rodiče, svobodné matky, rodiče z řad romské komunity s vysokým počtem dětí. Jedním z nejpálčivějších problémů je rovněž nízká sociální úroveň rodiny, nízké vzdělání a s tím související nezaměstnanost, nedostatek financí, bytové problémy. V krajních případech se může jednat o případy různých druhů závislostí rodičů (drogy, alkohol, patologické hráčství), týrání, zneužívání či hrubé zanedbávání dítěte, případně zneužívání či týrání jednoho z rodičů (zpravidla ženy). Příčinou vzniku problémových situací však

³⁶ DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999, s. 102 - 105. ISBN 80-7169-254-9.

³⁷ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 20. ISBN 80-7178-637-3.

může být i mentální retardace, tělesné či smyslové postižení dítěte, či nezvladatelnost dítěte například z důvodů výchovných problémů, delikvence apod.

3 PODPORA RODINY JAKO NÁSTROJ PREVENCE VZNIKU NEŽÁDOUCÍCH JEVŮ

Předchozí kapitola pojednala o poruchách rodiny ve vztahu k dítěti, které mohou více či méně narušit jeho příznivý vývoj ve vlastní rodině. V takových případech stát samozřejmě musí zasáhnout. Odebrání dítěte z rodiny by však mělo být využito až v krajním případě. Naopak velký důraz by měl být kladen otázce prevence, kdy podstatou je podpora rodiny a tvorba podmínek pro harmonický rozvoj rodiny, a snaze pomoci rodině či posílit její schopnost řešit případný problém.

3.1 Sociální a další služby k podpoře rodiny, sociálně-právní ochrana dětí

V oblasti prevence hraje důležitou roli systém sociálních služeb a dalších služeb na podporu rodiny či další činnosti vyplývající ze sociálně-právní ochrany dětí.

Sociální služby

Systém sociálních služeb, včetně těch, které mohou sloužit k podpoře a pomoci rodinám s dětmi jako prevence sociálního vyloučení, je upraven zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů,

Sociální služby zahrnují sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.³⁸

V rámci odborného *sociálního poradenství* lze zmínit například občanské poradny, manželské a rodinné poradny, poradny pro osoby se zdravotním postižením, poradny pro oběti trestných činů a domácího násilí.³⁹

Mezi *služby sociální péče* se řadí například služby na podporu soběstačnosti a zapojení do běžného života nemocných či postižených lidí, konkrétně pak například osobní asistence, pečovatelská služba, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní či týdenní stacionáře.⁴⁰

³⁸ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 32

³⁹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 37 odst. 3

⁴⁰ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 38 - § 39, § 40, § 43 - § 47

Cílem *služeb sociální prevence* je pomoci překonat nepříznivou sociální situaci a zabránit tak sociálnímu vyloučení, mezi tyto služby řadíme například ranou péči na podporu rodin se zdravotně postiženým či jinak zdravotně znevýhodněným dítětem ve věku do 7 let, azylové domy (například pro matky s dětmi). Zejména je však nutno zmínit terénní či ambulantní sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.⁴¹ Mezi činnosti sociálně aktivizačních služeb patří výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, v rámci nichž si rodiče prohlubují dovednosti ve výchově dítěte, v nácviku rodičovského a partnerského chování, ve vedení domácnosti, jsou motivováni k hledání či udržení přiměřeného zaměstnání, pravidelným platbám například za bydlení či splátek v případě zadlužení apod. Dalším cílem je zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, tedy například podpora matek prostřednictvím návštěv mateřských center, zprostředkování přehledu rekvalifikačních kurzů v době končící rodičovské dovolené, podpora docházky do kroužků volnočasových aktivit u hůře zařaditelných dětí. Mezi sociálně aktivizační služby se řadí rovněž sociálně terapeutické činnosti (například rodinná, párová a individuální psychoterapie bez přímých plateb v rámci městských center sociálních služeb nebo u privátních psychologů ve smluvním vztahu se zdravotními pojišťovnami) či pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí (například pomoc při jednání s úřady).⁴²

Další služby na podporu rodiny

Samozřejmě existují i další komerční či nekomerční služby na podporu fungující rodiny preventivního charakteru, jejichž cílem je usnadňovat a posilovat partnerské soužití, podpora rodiny v péči o děti a při harmonizaci rodinného a pracovního života. Jde například o služby v oblasti hlídání dětí, pomoci s vedením domácnosti, volnočasové aktivity pro děti nebo pro rodiny s dětmi, přednášková činnost či kurzy tematicky zaměřené na partnerství, rodičovství, slučitelnost profesních a rodinných rolí apod.⁴³

⁴¹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 53, § 54, § 57, § 65

⁴² BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 33 - 34. ISBN 978-80-262-0031-4.

⁴³ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-01-30 [cit. 2013-10-15]. Rodina a ochrana práv dětí. Aktivity k podpoře rodiny. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14471>>.

Činnosti vyplývající ze sociálně-právní ochrany dětí

Nejprve vymežeme pojem sociálně-právní ochrana dětí, jde o ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.⁴⁴

Cílovou skupinu dětí, na které se zaměřuje sociálně-právní ochrana, jsou například děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práva plynoucí z této odpovědnosti, které vedou zahálčivý, nemravný život, zejména zameškávají školní docházku, nepracují, požívají alkohol či jiné návykové látky, žijí se prostitutcí, spáchaly trestný čin, které se opakovaně dopouštějí útěku od rodičů nebo jiných osob zodpovědných za jejich výchovu, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění či je podezření ze spáchání takového činu, či které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči, pokud tyto skutečnosti trvají pod takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.⁴⁵

Mezi orgány sociálně-právní ochrany patří samozřejmě krajské úřady, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí, Úřad práce ČR, nejvíce povinností v této oblasti však náleží obecnímu úřadu obcí s rozšířenou působností.⁴⁶ Děje se tak z pochopitelných důvodů, znalost prostředí a podmínek je předpokladem pro včasnou intervenci. V rámci prevence do agendy obce s rozšířenou působností patří sledování nepříznivých vlivů působících na děti, přijímání opatření k omezení těchto vlivů, pravidelné vyhodnocování situace dítěte a jeho rodiny, následné zpracování tzv. individuálního plánu na ochranu dítěte a pořádání případových konferencí pro řešení konkrétních případů.⁴⁷ „Případová konference je plánované, koordinované a pevně strukturované pracovní setkání rodičů, dítěte a odborníků, kteří pracují, pracovali nebo budou pracovat s ohroženým dítětem, jeho rodiči, popř. i s členy širší rodiny.“⁴⁸

⁴⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 1 odst. 1

⁴⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 6

⁴⁶ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 4 odst. 1

⁴⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 10 odst. 3

⁴⁸ BECHYŇOVÁ, Věra. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. 1.vyd. Praha: Portál, 2012, s. 14. ISBN 978-80-262-0181-6.

Odborníky mohou být s ohledem na konkrétní případy například zástupci z řad pedagogických pracovníků, pracovníků ve zdravotnictví, policie apod. Velmi důležitou roli v oblasti sociálně-právní ochrany dětí ze strany obecního úřadu obce s rozšířenou působností hraje poradenství při výchově a vzdělávání dítěte či při péči o dítě zdravotně postižené, v rámci poradenské činnosti mohou být pořádány různé přednášky a kurzy zaměřené na výchovné, sociální a další problémy související s péčí o dítě.⁴⁹ Obecní úřad obce s rozšířenou působností může dokonce rodičům uložit povinnost využít odbornou poradenskou pomoc v případě, že rodiče dítěti takovou pomoc nezajistili, ačkoliv ji nezbytně potřebuje a byla již v minulosti doporučena, nebo nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci.⁵⁰ Smyslem poradenství samozřejmě není řešit problém za rodiče, jde o to, aby jim byly nabídnuty různé možnosti řešení, aby rodiče byli zainteresováni na řešení problému a byli schopni ho více méně bez výrazného zásahu vyřešit.

Významnou úlohu v rámci sociálně-právní ochrany dětí, konkrétně pak při monitorování konkrétních případů, sehrává šetření ze strany pracovníků OSPOD. Rodiče jsou samozřejmě povinni jim poskytnout nezbytnou součinnost, například umožnit návštěvu v rodině, předložit různé dokumenty týkající se dítěte, sociální pracovníci jsou však oprávněni prověřovat úroveň péče o dítě například i prostřednictvím dotazování u různých subjektů, například mateřských škol, základních škol, zařízení pro volnočasové aktivity, dětských lékařů, zaměstnavatelů rodičů apod. Je zjevné, že pro zhodnocení situace a případnou volbu následné strategie při práci s rodinou je nutná interdisciplinární spolupráce. Ačkoliv byla v legislativě zakotvena již zmíněná metoda sociální práce formou pořádání případové konference, zavedenou praxí bohužel často zůstává získávání informací telefonicky či na základě písemných dotazů. Tento postup však jen těžko může nahradit diskuzi odborníků, kteří mohou nabídnout různé varianty řešení, největší díl práce leží na pracovníkovi OSPOD, navíc časové prodlevy mohou způsobit neaktuálnost některých informací a tím pádem i stagnaci či dokonce zhoršování situace v rodině.

Kromě již zmíněných orgánů sociálně-právní ochrany dětí nelze zapomenout na činnost dalších fyzických a právnických osob, které mohou sociálně-právní ochranu poskytovat na

⁴⁹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 11 odst. 1

⁵⁰ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 12 odst. 1 písm. a) a b)

základě pověření.⁵¹ Zde se otevírá velký prostor pro velmi záslužnou činnost různých občanských sdružení, obecně prospěšných společností, účelových zařízení církví, nadací apod.

3.2 Sanace rodiny

Zkušenosti z posledních let potvrdily, že pomoc dítěti prostřednictvím pomoci jeho rodině je cestou, která vede ke snižování počtu dětí v ústavech nebo ke zkracování doby jejich pobytu v nich.⁵²

Na tomto přístupu je založena tzv. *sanace rodiny*, ta byla v českém prostředí sociální práce definována Oldřichem Matouškem jako „*postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen.*“⁵³

V současnosti v západních zemích převažuje názor, že sanace rodiny by měla být prvním krokem u většiny případů ohrožení dítěte či výskytu domácího násilí. Sanace rodiny však má mnohem širší pole působnosti, např. jako postup doplňující léčbu závislosti u dospělých lidí. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo některému členu rodiny v domácím či v jiném prostředí, služby poskytované rodinám (např. docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských a rodinných center).⁵⁴

Sanace tedy zahrnuje činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění mimo domov nebo k umožnění jeho bezpečného návratu zpět domů, nedílnou součástí je i podpora udržitelnosti kvalitativních změn v rodině dítěte po jeho návratu ze zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Jedním ze základních znaků sanace rodiny jsou *případové konference*, které realizuje *multidisciplinární tým*. Výstupem z případové konference je *individuální plán sanace*

⁵¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 48 - § 50a

⁵² BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 9. ISBN 978-80-262-0031-4.

⁵³ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, s. 196. ISBN 80-7178-549-0.

⁵⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, s. 196. ISBN 80-7178-549-0.

rodiny, který vychází ze znalosti situace rodiny, zahrnuje změny v oblastech výchovy a péče o dítě a chodu domácnosti.⁵⁵

Sanace rodiny se týká formálních stránek rodiny i obsahových stránek rodiny.

Formální stránka rodiny zahrnuje sociální a praktické zázemí rodiny. S rodinou se pracuje například na následujících tématech: zajištění matričních dokladů a platných dokladů totožnosti, podpora při sestavování a vedení rodinného rozpočtu a hospodaření s penězi, zajištění dávek státní sociální podpory a dalších dávek, hledání a udržitelnost zaměstnání, podpora při řešení dluhové problematiky (komunikace s věřiteli, domlouvání splátkových kalendářů), udržitelnost bydlení, úklid v domácnosti, podpora kontaktu rodičů s dětmi umístěnými mimo rodinu (domlouvání a plánování návštěv), úprava bytových podmínek pro umožnění návratu dítěte domů či realizaci návštěv dítěte doma, zajištění finančních prostředků na obědy dětí, na volnočasové aktivity, školy v přírodě apod.⁵⁶

Obsahová stránka rodičovství se týká vztahu rodičů a dětí, jejich výchovných schopností, pochopení a náhledu na situaci v rodině a možnosti změn. S rodiči se například pracuje na těchto tématech: jejich vztah k jednotlivým dětem, průběh dne s dítětem, management rodiny – čas pro práci, školní povinnosti, hru, odpočinek, pochopení smyslu udržování pořádku v domácnosti, možnosti k nácviku rodičovského chování v konkrétních situacích (ranní rituály, příchody ze školy, jídlo, školní příprava atd.).⁵⁷

Jedním z průkopníků a propagátorů sanace rodiny v ČR je občanské sdružení **STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny**, které za účelem poskytování sociálních služeb zřídilo Střediska pomoci dětem a rodinám v Praze, Kladně a Berouně, tato střediska poskytují bezplatně terénní a ambulantní sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.⁵⁸ STŘEP spolupracuje a navazuje kontakty se státními institucemi a jinými organizacemi s obdobným zaměřením v ČR i v zahraničí, realizuje výcvikové a vzdělávací programy pro

⁵⁵ BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 91 - 92. ISBN 978-80-262-0031-4.

⁵⁶ BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 21. ISBN 978-80-262-0031-4.

⁵⁷ BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, s. 22. ISBN 978-80-262-0031-4.

⁵⁸ STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny. *STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny* [online]. © 2007-2012 [cit. 2013-10-15]. Činnosti. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/index.php?offset=9&cat=0>>.

odbornou i laickou veřejnost, realizuje výzkumné programy, pořádá semináře a odborné konference, věnuje se rovněž publikační činnosti.⁵⁹

Přes nesporná pozitiva sanace jako přístupu k řešení rodinných problémů a ochraně zájmů dítěte se domnívám, že na tomto místě je nutno zdůraznit i fakt, že sanace rodiny samozřejmě není samospasitelná. Za některých okolností zcela jistě není pro dítě vhodným řešením, například je-li dítě obětí krutého zacházení ze strany rodičů (domácí násilí, sexuální zneužívání apod.), rodiče nemají k dítěti žádnou citovou vazbu, trpí některou formou závislosti (alkohol, drogy či jiné návykové látky) a odmítají léčbu apod.

⁵⁹ STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny. *STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny* [online]. © 2007-2012 [cit. 2013-10-15]. O nás. Poslání a činnost. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/index.php?offset=2&cat=0>>.

4 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Jak již bylo naznačeno v závěru předchozí kapitoly, bohužel ne vždy je pro dítě možným a vhodným řešením setrvání v jeho původní rodině. Pokud dítě ze závažných důvodů nemůže zůstat v biologické rodině, prvním systémovým řešením státu by mělo být umístění dítěte v náhradní rodině, nikoliv v ústavní péči. Snahou je nalezení toho nejlepšího řešení pro konkrétní situace, do kterých se jednotlivé děti dostanou.

„Náhradní rodinná péče – je forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména adopce (osvojení) a pěstounská péče.“⁶⁰

Společným znakem těchto dvou forem náhradní rodinné péče je tedy fakt, že dítě je vychováváno lidmi, kteří mu nepředali genetickou výbavu, neprožívali prenatalní vývoj dítěte a jeho samotné narození a ve většině případů s dítětem nesdíleli ani první dny života. Situace těchto lidí je tedy v mnohém odlišná od biologických rodičů, klade na ně specifické nároky.

4.1 Osvojení (adopce), specifika a úskalí

Osvojení je právně zakotveno v § 63 - § 77 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Osvojení je pojem legislativní, často používaný a dlouhodobě zažitý je však i pojem adopce. V následujícím textu budou užívány oba pojmy.

Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci (osvojitelé) opuštěné dítě (osvojence) za vlastní a vzniká mezi nimi vztah jako mezi pokrevními rodiči a nezletilými dětmi. Osvojiteli se tak dostává i obdobných práv a povinností, které tvoří souhrn rodičovské zodpovědnosti, tj. práv a povinností, jež mají rodiče při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, o jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále při zastupování dítěte či správě jeho jmění. Vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou osvojením zanikají. Osvojením dítě získává příjmení svých osvojitelů. Osvojit lze pouze nezletilé dítě, přičemž mezi osvojitelem a osvojencem musí

⁶⁰ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 31. ISBN 80-7178-304-8.

být přiměřený věkový rozdíl.⁶¹ Osvojiteli mohou být jen fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte a společnosti. Osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům.⁶²

Osvojení se týká dětí, které jsou *tzv. právně volné*. Jde o děti, jejichž rodiče dali souhlas k osvojení nebo soud rozhodl o jejich nezájmu.⁶³

K osvojení je třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý. Pokud je dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, ledaže by tím byl zmařen účel osvojení.⁶⁴

K osvojení není třeba souhlasu rodiče v případě zjevného nezájmu, který trvá alespoň 3 měsíce od posledního projeveného opravdového zájmu. Nelze-li však v chování rodiče spatřovat hrubé porušování jeho povinností, je třeba, aby byl orgánem sociálně-právní ochrany dětí poučen o možných důsledcích svého chování a aby od takového poučení uplynuly alespoň 3 měsíce. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je povinen poskytnout rodiči nejpozději po tomto poučení poradenství a pomoc. Poučení se nevyžaduje, opustil-li rodič místo, kde se dříve zdržoval, aniž sdělil, kde se nyní zdržuje, a nepodařilo-li se ani za 3 měsíce zjistit místo, kde se rodič zdržuje. Souhlasu rodičů dále není třeba, jestliže rodiče dají osobně písemně před soudem nebo příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům. Tento souhlas může být dán rodičem nejdříve šest týdnů po narození dítěte, odvolat ho lze to doby, než je dítě umístěno na základě rozhodnutí do péče budoucích osvojitelů. V těchto dvou případech je k osvojení třeba souhlasu opatrovníka, který byl dítěti ustanoven v řízení o osvojení.⁶⁵

Právně volné jsou i takové děti, jejichž rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. V takovém případě je třeba souhlasu jiného zákonného zástupce dítěte (poručníka).⁶⁶

⁶¹ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 14. ISBN 80-7178-637-3.

⁶² Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, § 64

⁶³ Fond ohrožených dětí. *Fond ohrožených dětí* [online]. 2013-09-25 [cit. 2013-09-26]. Osvojení (adopce). Kdy je dítě „právně volné“. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz>>.

⁶⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, § 67 odst. 1 a 2

⁶⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, § 68, § 68a, § 68b

⁶⁶ Fond ohrožených dětí. *Fond ohrožených dětí* [online]. 2013-09-25 [cit. 2013-09-26]. Osvojení (adopce). Kdy je dítě „právně volné“. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz>>.

O osvojení rozhoduje soud. Před rozhodnutím soudu o osvojení musí uplynout nejméně tři měsíce, po které budoucí osvojitel pečuje o dítě na své náklady, jde o *tzv. předadopční péči*.⁶⁷ Toto se však nevyžaduje, pokud se rozhodne osvojit dítě pěstoun, kterému je svěřené do pěstounské péče, případně jiná fyzická osoba než rodič, které je dítě svěřeno do výchovy či poručník, který o dítě osobně pečuje.⁶⁸ Adopce samozřejmě významně zasahuje do života adoptivních rodičů i adoptovaného dítěte, předadopční péče tak jistě má svůj význam, přináší pro obě strany prostor k adaptaci, umožňuje ověřit předpoklady pro vznik spokojeného vztahu mezi dítětem a novou rodinou.

Je pochopitelné, že soud před vlastním rozhodnutím o osvojení musí mít k dispozici zásadní informace jak o osvojiteli, tak i o osvojenci, jde zejména o zdravotní stav osvojitelů i osvojence, dále pak osobnostní dispozice osvojitelů a jejich motivaci k osvojení. Soud musí rovněž zajistit vzájemnou informovanost obou stran a je rovněž povinen vyžádat si vyjádření orgánu sociálně-právní ochrany dětí.⁶⁹

Zrušitelné a nezrušitelné osvojení

Rozlišujeme dva druhy osvojení:

Zrušitelné osvojení (prosté osvojení) je péče, kdy práva a povinnosti rodičů přecházejí na osvojitele, ale v rodném listu dítěte zůstávají uvedeni původní rodiče dítěte. Prosté osvojení lze zrušit. Tento typ osvojení je využíván v případě přijetí dítěte mladšího jednoho roku.

Nezrušitelné osvojení je v praxi častěji využíváno a od prostého osvojení se odlišuje tím, že osvojitelé jsou zapsáni do rodného listu dítěte namísto rodičů. Toto osvojení nelze zrušit. Nezrušitelně osvojit lze pouze dítě starší jednoho roku.⁷⁰ Nezrušitelně mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství, a nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Výjimečně může takto osvojit dítě i osamělá osoba za předpokladu, že osvojení bude plnit své společenské

⁶⁷ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 14. ISBN 80-7178-637-3.

⁶⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 69 odst. 3, 4

⁶⁹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 70

⁷⁰ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 33. ISBN 80-7178-304-8.

poslání.⁷¹ Považuji za přínosné, že legislativa v rámci umísťování dětí do adopční péče upřednostňuje páry. Již předchozí kapitoly naznačily důležitý význam ženské i mužské role ve výchově a péči o dítě, což jednoznačně hovoří ve prospěch úplné rodiny, tj. rodiny s matkou i otcem.

Mezinárodní osvojení

Tato forma náhradní rodinné péče je možným řešením v případě, že se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu. Mezinárodní osvojení je upraveno *Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení*, kterou přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého dne 29. 5. 1993. V ČR vstoupila tato úmluva v platnost 1. 6. 2000. Haagská úmluva jasně stanoví postup při osvojování dítěte do zahraničí, nutno zdůraznit, že definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi jeho původu, dále nařizuje signatářským státům, aby na svém území určily jeden ústřední orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. Za tímto účelem byl v ČR zřízen *Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně*.⁷² Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení je v podstatě prováděcím prepisem článku 21 *Úmluvy o právech dítěte*, který se týká mezinárodní adopce, zmíněný článek 21 mimo jiné žádá, aby osvojené dítě mělo v jiné zemi též práva, jaká by mělo v zemi svého původu, zavazuje také členské státy napomáhat k uplatnění proklamovaných zásad uzavíráním dvoustranných nebo mnohostranných smluv.⁷³

Příprava, motivace, specifika a úskalí adopce

Velmi důležitá je příprava žadatelů o adopci. Informace je možné čerpat od odborníků se znalostí dané problematiky, tedy psychologů, pracovníků OSPOD apod. K dispozici je rovněž množství odborné literatury, která přináší jak základní informace, tak i možnost hlubšího poznání tématu adopce. V přípravě na přijetí dítěte může být dle mého názoru přínosem i osobní kontakt s jinými rodinami, které již děti v náhradní rodinné péči mají.

⁷¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 74

⁷² MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 15. ISBN 80-7178-637-3.

⁷³ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1.vyd. Praha: Portál, 1999, s. 145-146. ISBN 80-7178-304-8.

Adopce by měla být rozhodně výsledkem společného rozhodnutí ženy i muže, začátky nemusejí být jednoduché, a v případě, že takové rozhodnutí nebylo ze strany jednoho z partnerů svobodné, může to do budoucna vztahu přinést značné problémy, výčitky, apod. Nutno podotknout, že motivací by rozhodně neměla být snaha zachránit rozpadající se manželství, neboť adoptované dítě potřebuje pevný a stabilní svazek. S rozhodnutím o přijetí dítěte do rodiny by rozhodně měli souhlasit i další členové rodiny, babičky, dědečkové, tety, strýcové, v ojedinělých případech vlastní děti (ve většině případů však adopce probíhá u bezdětných párů), aby dítě přijali za součást rodiny. Je nutné si uvědomit, že rodina neznamena jen rodiče a děti, domnívám se, že velmi důležité jsou právě i vztahy s širší rodinou, díky ní se dítě učí sociálnímu chování, toleranci a sounáležitosti.

Jak již bylo nastíněno výše, adopcí vzniká právní vztah totožný se vztahem biologického rodiče a dítěte. Při adopci nezrušitelné se navíc jedná o svazek definitivní. Je pochopitelné, že zájemci o adopci usilují o získání zdravého dítěte. Adoptivní rodina by měla mít dostatek informací o původní rodině, zejména pak o zdravotním stavu, existuje mnoho i velmi závažných onemocnění, ke kterým jsou vrozené dispozice. Někdy je dostupnost takových informací problém, při vyšetřeních se samozřejmě nemusí zjistit všechny diagnózy, některé zdravotní komplikace se u dítěte mohou rozvinout až později.

Adoptivní rodina by však měla mít co nejvíce informací i o minulosti dítěte, o tom co prožilo, může se tak vyvarovat spousty chyb v přístupu k výchově a vyhnout se tak konfliktům. U dětí s traumatickou minulostí se někdy může objevit například sklon k agresivitě, v tomto případě je zcela jistě nutný specifický přístup.

„Nyní se ptáme, kdo jsou ti potenciální a reální náhradní rodiče. Jaká jsou jejich rodičovská očekávání? Jaká je jejich motivace pro rodičovství? Proč žádají o svěření dítěte do péče? Cesta rozhodování je dlouhá a rozhodnutí je vždy spojeno ne s jedním, ale s více motivy. Jde o širokou škálu různorodých motivací – od těch, které jsou „oficiální“ a veřejné, přes skryté důvody až po motivy, které pocházejí z nevědomí nebo je žadatelé vědomě utajují.“⁷⁴ Velmi zajímavý nástin odpovědí na tyto otázky nabízí **Příloha 2**, netýká se konkrétně jen případů adopce, ale náhradní rodinné péče obecně. Nejčastějším podnětem k adopci je bezesporu neplodnost, tedy neschopnost mít vlastní dítě, nenaplněná

⁷⁴ ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 53. ISBN 978-80-7367-318-5.

rodičovská potřeba. Adoptivní rodiče se musí vyrovnat se ztrátou možnosti mít vlastní dítě a tedy s faktem, že adoptované dítě nemá geneticky podmíněné nejen tělesné znaky, ale i vlastnosti jako například inteligenci či osobnostní rysy po žádném z nich. Právě k dědičnosti se pochopitelně váže mnoho obav ze strany náhradních rodičů. „Každé dítě, když přichází na svět, nachází tu určité připravené prostředí. Nejen plenky, postýlku, kočárek, ale především osoby svých rodičů a ostatní členy rodiny, do níž patří. Tyto osoby už mají nějaké, více nebo méně jasné, představy o tom, jak se má dítě chovat, a jak se mají chovat oni k němu.“⁷⁵ Tím, že osvojitelé jsou motivováni především snahou o doplnění své rodiny, mohou být jejich nároky dosti vysoké. Tak jako většina biologických rodičů, tak i adoptivní rodiče, promítají do osvojeného dítěte svá životní očekávání, touží ovlivňovat jeho osud a formovat jeho osobnost v tom směru, aby z něho vyrostl slušný člověk. Pociťují zklamání z jeho neúspěchů a nedostatků, mohou hůře tolerovat nižší inteligenci či problematické vlastnosti dítěte. Adoptivní rodiče by se však měli vyvarovat toho, aby na děti vyvíjeli příliš velké nároky (například v oblasti vzdělání či společenského uplatnění), měli by dokázat přijmout dítě takové jaké je, podporovat ho, měli by se snažit rozvíjet jeho genetický vklad a při výchově k němu přihlížet.

Dalším úskalím ve vztahu adoptivního rodiče a dítěte je otázka, zda vůbec, kdy a jak dítěti sdělit, že není vlastním dítětem. Zatajení skutečného původu před dítětem je někdy ze strany adoptivních rodičů jakási obranná reakce, snaží se chránit nejen dítě, ale i sebe a vztah dítěte k nim. Ovšem nebezpečí prozrazení je poměrně vysoké, ať už nechtěně ze strany samotných adoptivních rodičů či širší rodiny, tak i ze strany členů různých kolektivů, ve kterém se dítě od určitého věku přirozeně pohybuje. Přitom jde o velmi citlivou informaci, kterou by se dítě mělo dozvědět bezesporu od blízkých lidí ve vhodné době a ve formě, která je přizpůsobena jeho věku a schopnosti vnímání. V opačném případě může dojít k traumatizaci dítěte, narušení vztahu mezi rodiči a dítětem, ke ztrátě důvěry, odcizení, agresivitě dítěte. Velmi výstižná jsou v tomto směru slova prof. Matějčka: „S pravdou se lépe žije – a zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná.“⁷⁶ Důvěra a férové jednání jsou v budování vztahu mezi rodiči a dítětem velmi podstatné a jsou ve výchově dětí velmi účinným nástrojem. I přesto, že je tato informace sdělena dostatečně citlivě, a dítě se s danou situací dobře vypořádá, nutno si

⁷⁵ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují*. 3.vyd. Praha: Portál, 2003, s. 40. ISBN 80-7178-853-8.

⁷⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti*. Praha: Práce, 1982, s. 4.

uvědomit, že adoptované děti mohou mít větší potřebu, aby je rodiče ujišťovali o své lásce a dávali jim tak jistotu, že je nikdy neopustí. Dvojnásob to platí v situacích, kdy se bezdětným párům až po adopci podaří počít vlastní dítě.

Tak jak mohou jistou úzkostí trpět adoptované děti, obdobný problém může nastat i u adoptivních rodičů, vždyť naprostá většina adoptovaných dětí někde má alespoň jednoho žijícího biologického rodiče. Může tak nastat situace, kdy v určitém věku dítě zatouží svou původní rodinu poznat. Adoptivní rodiče by dítěti neměli v takovém setkání bránit, samozřejmě za předpokladu, že biologická rodina není pro dítě nijak nebezpečná. Adoptované dítě se musí nějak vypořádat s tím, že ho nevychovávali biologičtí rodiče. Rozhodně má mít příležitost poznat svou minulost, setkání s biologickými rodiči, poznání jejich životní situace, může v některých případech napomoci dítěti mnohé věci pochopit a vyrovnat se se svým osudem. Pokud mu to adoptivní rodiče umožní, je dosti nepravděpodobné, že by to narušilo jejich vzájemné vztahy.

Osvojení je jistě oprávněně považováno za nejdokonalejší formu náhradní rodinné péče, mělo by však vycházet z vnitřního přesvědčení adoptivních rodičů, mělo by mu předcházet opravdu zodpovědné rozhodnutí a důkladné zvážení všech specifických aspektů a rizik, které jsou následně při výchově a péči o dítě respektovány. Domnívám se, že náhradní rodičovství snad víc než biologické rodičovství vyžaduje i jisté charakterové vlastnosti rodičů jako přizpůsobivost, ochotu vzdát se svého pohodlí, toleranci, otevřenost, schopnost komunikace a spolupráce s odborníky různých profesí v případě problémů. Nelze opomenout však i nutnost materiálního zabezpečení rodiny, tedy například stabilní zaměstnání, uspokojivá bytová situace.

Dle mého názoru za splnění těchto předpokladů může adoptivní rodina dítěti nabídnout skutečně plnohodnotné rodinné prostředí, které je prakticky nenahraditelné. Ideální je samozřejmě načasování adopce co nejdříve po narození dítěte, s rostoucím věkem dítěte ruku v ruce s přibývajícimi negativními zkušenostmi ze života ve špatně fungující vlastní rodině či v ústavním zařízení klesá adaptační schopnost dítěte a klade tak vyšší nároky na adoptivní rodiče. „*V nejranějším období je sice největší potenciál pro narušení tvorby citových vazeb a vývoje, ale také největší potenciál pro pozitivní změnu.*“⁷⁷ Dítě, které

⁷⁷ ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. Překlad z anglického originálu Petra Vlčková. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, s. 44. ISBN 80-7178-578-4.

v harmonické adoptivní rodině vyrůstá od útlého dětství, má jistě mnohem lepší předpoklady v budoucnu zvládnout svoji partnerskou, rodičovskou a rovněž společenskou roli.

4.2 Pěstounská péče, specifika a úskalí

Pěstounská péče je upravena v § 45a – § 45d zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, dále pak v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (například dávky pěstounské péče, pěstounská péče na přechodnou dobu).⁷⁸

Pěstounská péče je státem garantovaná a kontrolovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali, tedy pěstounům. Dítě může být svěřeno jak do pěstounské péče fyzické osobě tak do společné pěstounské péče manželů. Jediným rozhodujícím činitelem z hlediska právního je tu zájem dítěte.⁷⁹

Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun není zákonným zástupcem dítěte, má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech, k výkonu mimořádných záležitostí žádá souhlas zákonného zástupce. Pěstounskou péčí nevzniká příbuzenský vztah dítěte s pěstouny a jejich příbuznými. Není vyloučen styk dítěte s původními rodiči.⁸⁰ Dítěti zůstává jeho původní příjmení a jeho pokrevní rodiče jsou i nadále zapsáni v rodném listě.⁸¹

Pěstounská péče vzniká rozhodnutím soudu. Na rozdíl od osvojení zaniká dosažením zletilosti dítěte, tj. v 18 letech. Právně neřešenou otázkou zůstává, jak zajistit budoucnost dítěte po 18. roce, kdy dosáhlo zletilosti, ale ne ještě plné společenské samostatnosti.⁸²

⁷⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky. *Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-26]. Rodina a ochrana práv dětí. Náhradní rodinná péče. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.

⁷⁹ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 16. ISBN 80-7178-637-3.

⁸⁰ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 16. ISBN 80-7178-637-3.

⁸¹ Sdružení pěstounských rodin. *Sdružení pěstounských rodin* [online]. © 2009 [cit. 2013-09-26]. Info o NRP. Podrobněji o formách náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.pestouni.cz/poradna/infoonrp/cz/podrobneji-o-formach-nahradni-rodinne-pece/>>.

⁸² MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 16-17. ISBN 80-7178-637-3.

Z vážných důvodů může soud rozhodnout také o zrušení pěstounské péče, učiní tak vždy, když o to požádá pěstoun.⁸³

Individuální pěstounská péče, SOS dětské vesničky

Pěstounská péče se uskutečňuje na základě *dohody o výkonu pěstounské péče*⁸⁴. *Individuální pěstounská péče* probíhá v běžném rodinném prostředí, tj. s pěstounkou a pěstounem, kteří většinou mají své vlastní děti nebo již děti vychovali. Dlouhodobou historii má však v ČR rovněž skupinová pěstounská péče uskutečňovaná v *SOS dětských vesničkách*. Zde je pěstounskou péčí pověřena matka-pěstounka, která má většinou k dispozici další osobu „tetu“, která jí pomáhá při vedení domácnosti a výchově dětí různého pohlaví a věku. Často jde o sourozence z jedné vlastní rodiny, která z nějakého důvodu ve svých funkcích selhala. Matka-pěstounka se svěřenými dětmi bydlí v samostatném domečku. Skupina domečků pak tvoří SOS vesničku.⁸⁵

„Dlouhodobý model náhradní rodinné péče v SOS dětských vesničkách je založen na čtyřech pilířích:

Matka – každé dítě má pečujícího rodiče

Bratři a sestry – rodinné vazby se přirozeně rozvíjejí

Dům – každá rodina vytváří vlastní domov

Vesnička – SOS rodina je součástí společnosti“⁸⁶

Matka pěstounka tedy vytváří úzký vztah s každým dítětem, poskytuje mu bezpečí, lásku a stabilitu. Jako profesionální pečovatelka ovlivňuje směřování vývoje dítěte, uznává a respektuje jeho původní rodinu. Samozřejmě také řídí chod celé domácnosti. Děvčata a chlapci různého věku žijí společně jako bratři a sestry, biologičtí sourozenci jsou umístěováni v jedné SOS rodině. Vzájemné citové vazby často přetrvávají po celý život. Dům je domovem pěstounské rodiny, kde děti zažívají pocit bezpečí a sounáležitosti, dělí

⁸³ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 45a odst. 4

⁸⁴ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47b

⁸⁵ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 16. ISBN 80-7178-637-3.

⁸⁶ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. O sdužení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>>.

se o zodpovědnost, radost i trápení každodenního života. SOS rodiny žijí společně a vytvářejí podpůrné prostředí vesničky, kde děti mohou navazovat přátelství. Rodiny se dělí o své zkušenosti a nabízejí si vzájemnou pomoc. Prostřednictvím své rodiny a vesničky se tak dítě může učit aktivní účasti na životě společnosti.⁸⁷ Dle mého názoru výše uvedené charakteristiky fungování SOS dětských vesniček naznačují jednoznačně pozitivní prvky tohoto modelu náhradní péče o dítě a tendenci k přibližování způsobu života a fungování mezilidských vztahů v SOS dětské vesničce k běžnému rodinnému životu. Domnívám se, že o kladném vlivu života v SOS dětské vesničce na psychiku a vnímání dítěte vypovídají dva obrázky, které naleznete v **Příloze 3**.

V ČR jsou nezávislou nevládní organizací *Sdružení SOS dětských vesniček* provozovány tři SOS dětské vesničky. Nejstarší z nich vznikla v roce 1969 v Karlových Varech – Doubí. V roce 1973 byla do provozu uvedena SOS vesnička ve Chvalčově ve Zlínském kraji. V roce 2003 pak byla otevřena SOS vesnička v Brně – Medlánkách.⁸⁸ Prostřednictvím činnosti SOS dětských vesniček poskytuje Sdružení SOS dětských vesniček odbornou péči a podporu opuštěným a ohroženým dětem, které nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve své vlastní rodině, zaměřuje se ovšem rovněž na pomoc mladým lidem při vstupu do samostatného života prostřednictvím komunit mládeže, polozávislého bydlení a následné péče.⁸⁹

V současné době provozuje Sdružení SOS dětských vesniček dvě *Komunity mládeže*. Jde o zařízení sociálně právní ochrany dětí, kde se připravují mladí lidé ve věku 15 – 21 let na odchod z pěstounské péče poskytované v SOS dětských vesničkách a postupné osamostatnění a integraci do společnosti. Tato příprava trvá zpravidla po dobu jejich vzdělávání na střední škole, pobyt trvá maximálně 4 roky, nejsou však nijak vytrženi z prostředí pěstounské rodiny, v Komunitě mládeže jsou pouze ve školní dny a na víkendy se vrací do vesničky ke svým rodinám. Cílem Komunity mládeže je poskytnout ubytování v prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, uplatnění na trhu práce, aktivní přístup dospívajícího k řešení

⁸⁷ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. O sdružení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>>.

⁸⁸ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. SOS dětské vesničky. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/sos-detske-vesnicky/>>.

⁸⁹ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. O sdružení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>>.

své bytové situace, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Pedagogická činnost týmu Komunity mládeže je tak zaměřena zejména na kvalitní přípravu na budoucí povolání, získávání praktických životních zkušeností, osvojování pracovních dovedností. Tzv. pedagogové-průvodci spolupracují s mladým člověkem na jeho osobnostním rozvoji různými aktivitami společenskými, sportovními i kulturními.⁹⁰

Na projekt Komunity mládeže navazuje *Program polozávislého bydlení*, jehož cílem je upevnění a zdokonalení požadovaných schopností, které bude mladý člověk potřebovat k samostatnému životu, získání a udržení trvalého zaměstnání s pravidelným příjmem, hospodaření s financemi, opatření vhodného bydlení a převzetí kontroly a zodpovědnosti za svůj život. Program polozávislého bydlení trvá maximálně 3 roky, u studentů však délka podpory odpovídá délce aktivního studia. Vstoupit do tohoto programu mohou jak klienti ze SOS dětských vesniček, tak klienti opouštějící jakoukoli náhradní péči (ať již se jedná o pěstounskou rodinu mimo SOS dětskou vesničku, tak ústavní péči). Po úspěšném absolvování tohoto programu dojde k úplnému ukončení podpory ze strany Sdružení SOS dětských vesniček a ke vstupu mladého člověka do samostatného života.⁹¹

Sdružení SOS dětských vesniček jako *pověřená osoba*⁹² umožňuje pěstounům na základě uzavření dohody o výkonu pěstounské péče využití širokého spektra služeb, například odborné vzdělávání, odlehčovací služby, psychologickou a další odbornou podporu, poradenství či pomoc se zajištěním kontaktu s původní rodinou dítěte (poskytuje i zázemí pro asistovaný kontakt).⁹³

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Nutno zdůraznit, že pro institut pěstounské péče se stal přelomový rok 2012, na jehož sklonku byla schválena novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí a souvisejících

⁹⁰ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. Komunity mládeže. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/komunity-mladeze/>>.

⁹¹ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. Naše služby. Polozávislé bydlení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/nase-sluzby/polozavisle-bydleni/>>.

⁹² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 48

⁹³ SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Hledáme pěstouny. Dohoda o výkonu pěstounské péče. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/hledame-pestouny/dohoda-o-vykonu-pestounske-pece/>>.

zákonů, provedená zákonem č. 401/2012 Sb., která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2013. Díky této novele došlo k výraznému posílení tzv. *pěstounské péče na přechodnou dobu*.⁹⁴ „Soud může dítě svěřit též do pěstounské péče na přechodnou dobu. Důvody svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu a podrobnosti úpravy stanoví zákon o sociálně-právní ochraně dětí.“⁹⁵ Jedná se o zvláštní formu náhradní rodinné péče. Pro tento typ pěstounské péče byla zřízena zvláštní evidence pěstounů. Speciálně proškolení pěstouni jsou v rámci této péče připraveni okamžitě přijmout dítě do své rodiny a náležitě se o něj postarat. Pěstouni na přechodnou dobu pobírají finanční odměnu i ve chvílích, kdy čekají na přijetí dítěte do péče.⁹⁶ „Soud může na návrh orgánu sociálně-právní ochrany svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to na a) dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat, b) dobu, po jejímž uplynutí lze dát souhlas rodiče s osvojením, nebo c) dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlas rodičů k osvojení není třeba.“⁹⁷

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu umožňuje dítěti vyrůstat v rodinném prostředí u proškolených pěstounů i krátkodobě. Nemusí tak trávit čas v ústavním prostředí. Tato forma péče by měla být využívána pro všechny děti, které musí dočasně žít mimo vlastní rodinu. Před umístěním dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je nutná důkladná příprava dítěte, a to způsobem vhodným s ohledem na jeho věk, tzn. vysvětlení situace, vysvětlení, kdo jsou pěstouni, zachování kontaktu s původní rodinou, plánování dalších kroků společně s dítětem atd.⁹⁸

⁹⁴ Rodina.cz, Každodeník o dětech a rodičích. *Rodina.cz* [online]. 2013-06-13, © 1999-2013 [cit. 2013-09-27]. Články. Náhradní rodina. Co přináší pěstounům nový zákon?. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek9332.htm>>.

⁹⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 45a odst. 2

⁹⁶ Rodina.cz, Každodeník o dětech a rodičích. *Rodina.cz* [online]. 2013-06-13, © 1999-2013 [cit. 2013-09-27]. Články. Náhradní rodina. Co přináší pěstounům nový zákon?. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek9332.htm>>.

⁹⁷ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a odst. 7

⁹⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Sociálně-právní ochrana dětí. Důležité strategie, stanoviska, metodiky MPSV. Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2013-09-27]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7270/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-6.pdf>.

Pěstouni pomáhají dítěti ve spolupráci s OSPOD vrátit se zpět do biologické rodiny nebo přejít do jiného typu péče (například adopce, pěstounská péče dlouhodobá). Je kladen důraz na udržování kontaktu mezi dětmi a jejich biologickou rodinou.⁹⁹

Pěstounská péče na přechodnou dobu má zásadně přednost před péčí ústavní či před svěřením dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Důvod pro umístění dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu je ve chvíli, kdy dítě nemůže po určitou dobu zůstat ve své vlastní rodině, je zde však předpoklad, že po pominutí důvodů se vrátí zpět do rodiny. Tato forma péče má tedy přechodný, krizový ráz. Cílem je mimo jiné umožnit rodičům upravit si své osobní, rodinné, majetkové, bytové a jiné poměry tak, aby se mohli co nejdříve ujmout péče o své dítě. Tento typ péče může být využit například u dětí, jejichž rodiče jsou ve výkonu trestu odnětí svobody, hospitalizováni, v případě vyhroceného konfliktu mezi rodiči, nutnosti řízení styku rodičů s dítětem apod. Svůj význam může mít například i u nechtěných novorozenců v ochranné lhůtě šestinedělí, u novorozenců odložených v babyboxu.

S ohledem na nutnost rychlého řešení rozhoduje o svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu soud předběžným opatřením a to dle § 76a odst. 1 věta třetí (v tomto případě předběžné opatření trvá 3 měsíce od vykonatelnosti rozhodnutí) či dle § 76a odst. 1 věta první (v takovém případě trvá předběžné opatření po dobu jednoho měsíce) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. Za určitých podmínek může být při svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu rovněž využito předběžné opatření podle § 76 odst. 1 písm. b) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.¹⁰⁰ Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle 1 rok, výjimkou je situace, kdy jsou později do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte.¹⁰¹

Soud má povinnost nejméně jednou za 3 měsíce přezkoumat, zda trvají důvody pro svěřením dítěte do pěstounské péče na přechodnou dobu, přičemž využívá zejména zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.¹⁰² Pokud soud shledá, že dítě může být v osobní péči rodičů, předběžné opatření zruší, v případě, že návrat do původní rodiny není

⁹⁹ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 24. ISBN 978-80-7421-039-6.

¹⁰⁰ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 27. ISBN 978-80-7421-039-6.

¹⁰¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a odst. 9

¹⁰² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a odst. 8

možný, rozhodne o stabilnější formě péče, tedy o dlouhodobé pěstounské péči, případně o osvojení.¹⁰³ V případech předávání dítěte do osvojitelské rodiny či do péče dlouhodobých pěstounů je samozřejmě nutná komunikace pěstounů na přechodnou dobu a této nové rodiny.

Na pěstounskou péči na přechodnou dobu by měly být kladeny přísnější kritéria než na běžnou pěstounskou péči, a to zejména právě proto, že tito pěstouni musí být schopni spolupracovat s budoucími rodiči, mít tedy velmi dobré komunikační schopnosti, rychleji navazovat vztah k dětem.¹⁰⁴ Pro pěstounskou péči na přechodnou dobu jsou obecně nejvhodnější pěstouni s již dospělými dětmi, kteří mají již uspokojené své rodičovské potřeby a nehrozí zde nebezpečí válčení s budoucími osvojiteli, nezvladatelná fixace na dítě atp.¹⁰⁵

Pěstounská péče na přechodnou dobu může poskytnout dítěti potřebný individuální a intenzivní kontakt s dospělým. Není tak vystaveno takovým deprivacním procesům jako děti v ústavní péči, umí se pohybovat v běžném rodinném prostředí. Domnívám se, že pokud je pěstoun na svou roli dobře připraven, dítě může zvládnout přechod z pěstounské péče na přechodnou dobu do definitivní rodiny velmi dobře. Výhodou může být, že rodina může čerpat ze zkušeností pěstounů s chováním dítěte, což jí může usnadnit volbu vhodného přístupu k výchově, dítě si tak může být schopno v nové rodině velmi rychle vytvořit pevnou vazbu.

Dávky pěstounské péče

Jak již bylo uvedeno, pěstounská péče je finančně podporovaná státem. Od začátku roku 2013 jsou dávky pěstounské péče následující: příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při ukončení pěstounské péče, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla. Podrobnosti k jednotlivým dávkám můžete nalézt v **Příloze 4**.

¹⁰³ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 27. ISBN 978-80-7421-039-6.

¹⁰⁴ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 34. ISBN 978-80-7421-039-6.

¹⁰⁵ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 65. ISBN 978-80-7421-039-6.

V souvislosti s již výše zmíněnou novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí došlo v oblasti dávek pěstounské péče ke změnám. Formálně přecházejí ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, právě do zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, konkrétně pak do § 47e a následujících. Nově je odměna pěstouna (tedy i v případě pěstounské péče na přechodnou dobu) posuzována pro účely zákona č. 586/1992 Sb., o dani z příjmů, jako plat a je z ní odváděno pojistné na sociální zabezpečení a zdravotní pojištění. Pěstoun, který pobírá odměnu pěstouna, je rovněž účasten nemocenského a důchodového pojištění.¹⁰⁶ Od začátku roku 2013 došlo k navýšení odměny pěstouna, nově je zaveden také jednorázový příspěvek pro dítě při ukončení pěstounské péče ve výši 25 000 Kč. Pravidla se mění také pro pěstouny-prarodiče, kterým už nebude odměna pěstouna poskytována automaticky, ale až po posouzení sociálních a majetkových poměrů a zdravotního stavu dítěte.¹⁰⁷ V případě pěstounské péče na přechodnou dobu je zásadní změnou výše odměny pěstouna. Odměna pěstouna zařazeného do evidence činí 20 000 Kč po celou dobu, kdy je v této evidenci zařazen, a to i v případě, že aktuálně nepečuje o žádné dítě. Snahou je zohlednit náročnost této profesionální pěstounské péče a zejména fakt, že takový pěstoun musí být neustále v pohotovosti přijmout dítě do rodiny, což samozřejmě ovlivňuje možnost výkonu jiného zaměstnání.¹⁰⁸

Příprava, motivace, specifika a úskalí pěstounské péče

Tak jak již bylo zmíněno v souvislosti s adopcí, i u pěstounské péče je samozřejmě velmi důležitá příprava a načerpání dostatečného množství informací o problematice pěstounské péče z různých zdrojů.

Pěstounská rodina by měla fungovat jako jakákoliv běžná rodina, kde dítě žije s rodiči, popřípadě se sourozenci, nelze opomenout rovněž členy širší rodiny jako prarodiče, strýce a tety. I v rámci pěstounské péče je žádoucí přijetí dítěte všemi členy rodiny, tím spíše, že v rámci pěstounské péče přicházejí do rodin často děti problémovější než v rámci adopce. V případě, že tento široký příbuzenský okruh žije v harmonii, je nesmírně hodnotným

¹⁰⁶ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 31. ISBN 978-80-7421-039-6.

¹⁰⁷ Rodina.cz, Každodenník o dětech a rodičích. *Rodina.cz* [online]. 2013-06-13, © 1999-2013 [cit. 2013-09-27]. Články. Náhradní rodina. Co přináší pěstounům nový zákon?. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek9332.htm>>.

¹⁰⁸ *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 31. ISBN 978-80-7421-039-6.

společenským prostředím, které dítě může v mnohém obohatit. Jelikož pěstouni zpravidla mají své vlastní děti, popřípadě přijímají do pěstounské péče postupně více dětí, mnohem častěji se mohou projevit problémy v utváření vzájemných vztahů mezi vlastními dětmi a dětmi přijatými, případně mezi přijatými dětmi navzájem, může zde hrozit žárlivost, rivalita, vyvolaná jakousi nejistotou, pocitem ohrožení. Pěstouni toto potencionální riziko nesmí podcenit, musí se v rámci výchovy a péče o děti vyvarovat jakéhokoliv jednání, které by mohlo některé z dětí znejistit a vyvolat určitou agresi.

Do pěstounské péče často přicházejí děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů (právních, zdravotních, sociálních, psychologických) svěřeny do osvojení. Často se jedná i o starší děti, které si sebou mohou nést špatné vzpomínky na život ve své biologické rodině, mohou být v různé míře deprivované z důvodu dlouhodobého pobytu v ústavní péči, v některých případech se rovněž jedná o děti jiného etnika, o děti opožděné, se zvláštními potřebami či s různým zdravotním postižením. Tyto skutečnosti kladou na osoby pěstounů značné požadavky, důležitou roli hraje dostatečná informovanost o minulosti a zdravotním stavu dítěte, a schopnost pěstounů odhadnout své síly. Některé problémy sice mohou být díky péči pěstounů postupně eliminovány, některá postižení jsou však trvalá a pěstouni musí být schopni reagovat na specifické potřeby takových dětí, například nutnost zařazení dítěte do specializovaných školských zařízení (zvláštní školy, speciální školy pro děti s různými vadami, speciální třídy). Za těchto okolností je žádoucí otevřenost pěstounů, ochota spolupracovat s odborníky různých profesí, například pedagogickými pracovníky (učitelé, asistenti pedagoga), dětskými lékaři, dětskými psychiatry či psychology.

Pěstouni oproti adoptivním rodičům většinou nemusí řešit dilema ohledně utajení původu dítěte. Samozřejmě se mohou do pěstounské péče dostat i malé děti, které si v podstatě svou původní rodinu nevybavují. Ovšem v mnoha případech se jedná již o děti starší, které si ze své minulosti mohou pamatovat mnoho, navíc je s původní rodinou spojují i jisté identifikační znaky (společné příjmení, jména rodičů v rodném listě). Jak již bylo zmíněno, pěstouni rovněž nejsou oprávněni rozhodovat a jednat za dítě ve všech záležitostech, v některých případech je třeba souhlas zákonného zástupce dítěte. Pokud je to pro dítě prospěšné, nadále udržuje se svými biologickými rodiči kontakt, například formou návštěvy v domácím prostředí pěstounů. V mnohých případech je však kontakt s původní rodinou jedním z hlavních zdrojů obav ze strany pěstounů. Pokud dítě pochází z rodiny

s výraznými rizikovými charakteristikami (dítě bylo například týráno, zneužíváno apod.), není samozřejmě styk s původní rodinou žádoucí.

Jak vyplývá z výše uvedeného, v případě pěstounství jde o svazek poněkud volnější než u osvojení. Poměrně důležitou roli hraje motivace pěstounské péče, často altruistický motiv, touha pomáhat dětem, které v životě neměly příliš štěstí. Pěstouni většinou mají své vlastní děti, jejich rodičovské potřeby a touhy tedy již byly naplněny, přesto však mají dostatek energie a emocionální kapacity pečovat o další děti. Z této podstaty vyplývá poměrně přirozený fakt, že ve svých požadavcích na přijaté dítě mohou být mnohem tolerantnější, jsou ochotni přijmout problematičtější dítě než adoptivní rodič, je pro ně snazší smířit se s tím, že inteligence či některé povahové rysy jsou dítěti dány do vínku, tyto dispozice respektují a v ideálním případě se je snaží dále rozvíjet, dokážou se vyhnout přehnaným očekáváním a nárokům na dítě. Domnívám se, že v SOS dětských vesničkách, které jsou charakteristické velkým počtem sourozenců, mohou být pěstouni, co se týče nároků na úspěšnost dítěte ještě benevolentnější.

Jak již bylo zmíněno, pěstounská péče oficiálně končí zletilostí. Jde o jakýsi mezník, který předpokládá přechod k samostatnému způsobu života. Ne všechny děti z pěstounských rodin jsou však zcela sociálně samostatné a dostatečně psychicky vyspělé, mohou trpět nedostatkem sebevědomí, potřebují intenzivní podporu, některé jsou navíc zatíženy i dalšími zdravotními handicap. Není pro ně jednoduché zajistit si přijatelné bydlení či obstat v konkurenci svých vrstevníků při hledání zaměstnání. V dobře fungujících pěstounských rodinách tak svěřené děti zůstávají i po dosažení zletilosti tak dlouho, jak potřebují podporu a zázemí, pěstouni je berou v podstatě za své děti, tudíž jim není lhostejná jejich budoucnost.

V tomto směru spatřuji jako velmi přínosnou pomoc ze strany státních i nestátních organizací, zvláště pokud jde právě o bydlení či získání vhodného zaměstnání. Byla zmíněna například nabídka podpůrných programů ze strany Sdružení SOS dětských vesniček, ale existuje samozřejmě řada dalších organizací, které se na pomoc při přechodu z pěstounské či ústavní péče do samostatného způsobu života zaměřují.

Dle mého názoru má pěstounská péče v systému náhradní rodinné péče rovněž obrovský význam. Dítě nemusí vyrůstat v ústavním zařízení, naopak vyrůstá v prostředí, které se svou podstatou velmi podobá běžné rodině, poznává, jak fungují rodinné vztahy, učí se tak

naprosto přirozeně navazovat citové vazby, může prožívat dostatečně intenzivní kontakt s dospělou osobou. Získává běžné dovednosti související s chodem domácnosti, učí se hospodařit s penězi, uvědomuje si jejich hodnotu.

Svá specifika má zcela jistě skupinová pěstounská péče v již zmíněných SOS dětských vesničkách, zejména co se týče skladby rodiny. Ta je daná většinou větším počtem dětí různého věku, což sebou nese bohaté množství podnětů, které jsou v dnešních běžných rodinách nezdědka s dítětem jedináčkem naprosto nedostupné. V tak velké rodině je samozřejmě nutností vysoká dávka tolerance a ochoty spolupracovat na chodu domácnosti, což ale ve svém důsledku dětem může v mnohém prospět, mladší děti se mohou spoustu věcí naučit od starších sourozenců, starší děti se mohou podílet na péči o malé děti a přirozenou cestou si tak utvářet pozitivní předpoklady pro své budoucí rodičovství. SOS dětská vesnička je, co se týče osoby pěstouna, často považována za čistě ženskou záležitost, v dnešní době je však dáván prostor i manželským párům, přibližuje se tak ještě více modelu běžné rodiny, kde i muž má svou nedocenitelnou roli.

Domnívám se, že pěstounská péče se s ohledem na výše zmíněné charakteristiky může stát velmi pozitivním výchovným prostředím, citový vývoj dětí a celkové jejich sociální zapojení zcela jistě může být mnohem úspěšnější než v případě ústavního prostředí.

4.3 Péče jiné fyzické osoby než rodiče

Další způsob zajištění péče o dítě je upraven v § 45 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. O svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče může rozhodnout soud, vyžaduje-li to zájem dítěte a fyzická osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Zpravidla se dává přednost příbuznému. Dítě je možné svěřit i do společné výchovy manželů. Této formy péče nelze využít, pokud rodičům není možné stanovit vyživovací povinnost.¹⁰⁹

Při rozhodnutí o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče soud vždy vymezí rozsah práv a povinností k dítěti. Jedná se zejména o právo a povinnost zajistit péči o dítě a zastoupení v běžných záležitostech. Žádoucí je rovněž vymezit právo přijímat pro dítě výživné od rodičů, hospodařit s ním a v případě neplacení výživného právo vymáhat

¹⁰⁹ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-28]. Rodina a ochrana práv dětí. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.

výživné po rodičích. Nadále tedy trvá vyživovací povinnost rodičů. Není-li soudem rozhodnuto jinak, zůstává rodičům zachována rovněž rodičovská zodpovědnost k dítěti a rodiče jsou zákonnými zástupci dítěte.¹¹⁰

4.4 Poručenství

Poručenství je další pojem užívaný v náhradní rodinné péči. Je upraveno v § 78 - § 82 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů. Soud ustanoví dítěti poručníka v případě, že rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu.

Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Mezi ním a dítětem však nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a dítětem. Mezi práva a povinnosti poručníka patří výchova, zastupování a správa majetku dítěte.¹¹¹

Pokud poručník o dítě pečuje a naplňuje všechny složky rodičovské zodpovědnosti, pak je možné poručenství řadit do forem náhradní rodinné péče. V případě osobní péče o dítě jsou poručník i dítě (poručenec) zabezpečeni dávkami pěstounské péče za stejných podmínek jako pěstoun a dítě svěřené do pěstounské péče.

Jestliže to není v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem toho, koho doporučili rodiče a pokud nebyl takto nikdo doporučen, ustanoví soud poručníkem někoho z příbuzných či osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, popřípadě jinou fyzickou osobu. Poručníky mohou být ustanoveni i manželé. Pokud nemůže být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Dokud není poručník ustanoven nebo dokud se ustanovený poručník neujme své funkce, činí neodkladné úkony orgán sociálně-právní ochrany dětí.¹¹²

¹¹⁰ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-28]. Rodina a ochrana práv dětí. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.

¹¹¹ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 17-18. ISBN 80-7178-637-3.

¹¹² Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-28]. Rodina a ochrana práv dětí. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.

Výkon funkce poručníka je pod pravidelným dohledem soudu, poručník podává soudu zprávy o osobě poručence a o správě jeho jmění. Jakékoli rozhodnutí poručníka v podstatné věci týkající se dítěte musí být schváleno soudem. Poručník je povinen nejdéle do dvou měsíců po skončení svého poručenství předložit soudu závěrečný účet ze správy jmění (soud může poručníka této povinnosti zprostit).¹¹³

4.5 Opatrovnictví

Pro úplnost výčtu jednotlivých forem náhradní rodinné péče zmiňují rovněž opatrovnictví. O ustanovení opatrovníka rozhoduje soud usnesením, v němž vymezí rozsah jeho práv a povinností vůči dítěti, a to vždy s ohledem na důvod, pro který byl dítěti opatrovník ustanoven. Opatrovník vykonává práva a povinnosti rodičů pouze v omezeném rozsahu, není zákonným zástupcem dítěte.¹¹⁴ Soud ustanoví opatrovníka v případě střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo mezi dětmi týchž rodičů navzájem, dále v případě ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti, řízení o osvojení a dalších případech, kdy je to v zájmu dítěte.¹¹⁵

¹¹³ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-28]. Rodina a ochrana práv dětí. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.

¹¹⁴ MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče*. 1.vyd. Praha: Portál, 2002, s. 18. ISBN 80-7178-637-3.

¹¹⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 83

5 NÁHRADNÍ VÝCHOVNÁ PÉČE

Náhradní výchovná péče (často se používá pojem ústavní výchova) je forma péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině, a nepodařilo se pro ně najít místo ani v rámci systému náhradní rodinné péče. Na rozdíl od rodinné výchovy, kdy je dítě svěřováno do péče určité osobě, v rámci ústavní výchovy výchovnou odpovědnost přejímá ústav a přenáší ji sám, tj. ve vlastní režii na zpravidla odborně připravené a kvalifikované pracovníky.¹¹⁶

Soud může nařídit ústavní výchovu nebo svěřit do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, jestliže je vážně ohrožena nebo vážně narušena výchova dítěte a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných vážných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Jestliže je to v zájmu nezletilého dítěte, může tak soud učinit i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela.¹¹⁷

Mezi výchovná opatření patří napomenutí, dohled, omezení, povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, účastnit se terapie či setkání s mediátorem. Tato opatření může uložit obecní úřad obce s rozšířenou působností, vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte.¹¹⁸ Neučiní-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, může o takovém výchovném opatření rozhodnout soud.¹¹⁹

Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu 3 let, přičemž její trvání lze opakovaně prodloužit, vždy však nejdéle na dobu 3 let.¹²⁰

„Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízením ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.“¹²¹ Soud je

¹¹⁶ MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 187. ISBN 80-04-25236-2.

¹¹⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 1

¹¹⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 13

¹¹⁹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 43 odst. 1

¹²⁰ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 2

¹²¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 4

povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči.¹²²

Umístění dětí do ústavní výchovy by mělo být krokem, který je volen jen ve zcela odůvodněných případech jako nouzové řešení na přechodnou dobu, během které se řeší možná úprava rodinných poměrů a prostředí rodiny, nebo se intenzivně řeší otázka náhradní rodinné péče.

V České republice spadají zařízení náhradní výchovné péče do kompetence tří různých rezortů a mají tedy odlišnou právní úpravu. Dětské domovy pro děti do tří let věku spadají pod Ministerstvo zdravotnictví ČR, školská zařízení jako diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav pod Ministerstvo školství ČR a domovy pro osoby se zdravotním postižením pod Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

5.1 Dětský domov pro děti do tří let věku

Dětské domovy pro děti do tří let věku jsou zdravotnickými zařízeními v rezortu Ministerstva zdravotnictví ČR, jsou upraveny zákonem č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů, který nahradil zákon č. 20/1996 Sb., o péči o zdraví lidu. Tento zákon mimo jiné považuje od 1. dubna 2012 kojenecké ústavy za dětské domovy pro děti do tří let věku.¹²³

V dětských domovech pro děti do 3 let věku jsou poskytovány zdravotní služby a zaopátrání dětem zpravidla do 3 let věku, které nemohou vyrůstat v rodinném prostředí, zejména dětem týraným, zanedbávaným, zneužívaným a ohroženým ve vývoji nevhodným sociálním prostředím nebo dětem zdravotně postiženým. Zaopátráním se rozumí stravování, ubytování, ošacení a výchovná činnost. Dětské domovy pro děti do 3 let věku mohou poskytovat též ubytování ženám v průběhu těhotenství, je-li z důvodů nepříznivé životní situace ohroženo jejich zdraví.¹²⁴

¹²² Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 5

¹²³ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Aktuální informace č. 25/2013. Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2012. In: *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR* [online]. 2013-07-23, © 2010-2013 [cit. 2013-10-07]. Dostupné z WWW: <<http://uzis.cz/rychle-informace/cinnost-kojeneckych-ustavu-detskych-domovu-pro-deti-do-tri-let-dalsich-zarizeni-pro-deti-roce-2012>>.

¹²⁴ Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, § 43 odst. 1 a 2

5.2 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav tak jako ostatní zmíněná školská zařízení v rezortu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, je zakotven v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Účelem školských zařízení je zajištění náhradní výchovné péče zpravidla nezletilým osobám ve věku od 3 do 18 let, a to na základě rozhodnutí soudu o ústavní nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření. Tato zařízení by měla spolupracovat s rodinou dítěte, poskytovat pomoc při zajišťování různých záležitostí, rodinnou terapii, nácvik rodičovských dovedností a podporu při přechodu dítěte do jeho původního rodinného prostředí či do náhradní rodinné péče.¹²⁵ Do těchto zařízení jsou umísťovány i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, popřípadě s více vadami, pokud stupeň jejich zdravotního postižení neodpovídá umístění do zařízení sociálních služeb nebo do specializovaného zdravotnického zařízení.¹²⁶

Diagnostický ústav přijaté děti umísťuje na základě výsledků komplexního vyšetření, jejich zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.¹²⁷ Délka pobytu dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů.¹²⁸ Základní organizační jednotkou diagnostického ústavu je výchovná skupina, kterou tvoří nejméně 4 a nejvíce 8 dětí.¹²⁹ Nejméně 3 výchovné skupiny jsou zpravidla zřizovány pro účely komplexního vyšetření dětí. Ve specifických případech (například nutnost zajistit dokončení studia, poskytnutí psychologických či speciálně pedagogických služeb), kdy není vhodné děti přemístit, se mohou zřizovat i výchovné skupiny pro účely péče o děti.¹³⁰ Diagnostické ústavy mohou být členěny podle pohlaví

¹²⁵ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 1 odst. 2

¹²⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 2 odst. 12

¹²⁷ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 5 odst. 1

¹²⁸ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 5 odst. 6

¹²⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 4 odst. 2 písm. a)

¹³⁰ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 9 odst. 1 a 2

nebo podle věku dítěte.¹³¹ Diagnostické ústavy plní své úkoly i v souvislosti náhradní rodinnou péčí, kdy sdělují příslušným orgánům sociálně-právní ochrany dětí údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče.¹³²

5.3 Dětský domov

Dětský domov zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování, děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Do dětského domova se umísťují děti ve věku zpravidla od 3 do 18 let, případně i nezletilé matky spolu s jejich dětmi.¹³³ Základní organizační jednotkou v dětském domově je rodinná skupina, kterou tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí, zpravidla různého věku a pohlaví, přičemž sourozenci se většinou zařazují do jedné rodinné skupiny. V dětském domově lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 takových rodinných skupin.¹³⁴

5.4 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou (se závažnými poruchami chování nebo vyžadující pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu výchovně léčebnou péči), s uloženou ochrannou výchovou či o nezletilé matky s nařízenou ústavní výchovou či uloženou ochrannou výchovou a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole mimo dětský domov se školou.¹³⁵ Do dětského domova se školou se umísťují děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.¹³⁶ Základní organizační jednotkou v dětském domově se školou je rodinná skupina, kterou tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí, zpravidla různého věku a pohlaví, přičemž sourozenci se většinou zařazují do jedné rodinné skupiny. V dětském domově se školou lze zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 takových rodinných skupin.¹³⁷

¹³¹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 10 odst. 1

¹³² Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 5 odst. 4

¹³³ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 12 odst. 2 a 3

¹³⁴ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 4 odst. 4 a 5

¹³⁵ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 13 odst. 1

¹³⁶ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 13 odst. 4

¹³⁷ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 4 odst. 4 a 5

5.5 Výchovní ústav

Účelem výchovného ústavu je péče o děti starší 15 let (a to i o nezletilé matky a jejich děti) se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu lze umístit i dítě starší 12 let, pokud má uloženu ochrannou výchovu, a projevují se u něho tak závažné poruchy chování, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Totéž platí výjimečně i u dětí s nařízenou ústavní výchovou v případě zvláště závažných poruch chování.¹³⁸ Základní organizační jednotku výchovného ústavu tvoří výchovná skupina, kterou tvoří nejméně 5 a nejvíce 8 dětí, přičemž v jedné budově lze zřídit nejvíce 6 takových výchovných skupin.¹³⁹

5.6 Domov pro osoby se zdravotním postižením

Domov pro osoby se zdravotním postižením je zařízením sociálních služeb, které je určeno dětem, jejichž handicap vyžaduje zvláštní odbornou péči, tedy dětem s tělesným, mentálním či smyslovým (někdy i kombinovaným) postižením. Některé děti se skutečně neobejdou bez intenzivní péče a ústavní péče je pro ně jedinou možností, může být využívána jak dočasně, tak dlouhodobě. Činnost takových zařízení je upravena zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Jestliže jsou v těchto zařízeních umístěny děti s nařízenou ústavní výchovou dle § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, přiměřeně platí samozřejmě rovněž některá ustanovení zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

5.7 Specifika a úskalí náhradní výchovné péče

Je pochopitelné, že funkční rodinné prostředí uspokojuje nejlépe potřeby dítěte a poskytuje optimální podmínky pro jeho vývoj. Dítě postupně toto prostředí poznává a orientuje se v něm, díky rodině se začleňuje i do širších sociálních vztahů, poznává nové situace a učí se na ně reagovat. Rodinné zázemí je pro dítě zdrojem jistoty, bezpečí, sounáležitosti a zdravého sebevědomí.

¹³⁸ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 14 odst. 1, 2 a 3

¹³⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, § 4 odst. 2 písm. b) a odst. 3

Domnívám se, že ačkoliv ústavní zařízení mohou poskytnout dětem lepší životní podmínky než prostředí nefungujících biologických rodin, nemůže nahradit péči v harmonické rodině. Některé ústavní děti vlastní rodinu vůbec nezažily, tudíž nemají žádné zkušenosti z rodinného života nebo jsou jejich zkušenosti velmi negativní. Ústavní prostředí však dítěti bohužel nedokáže poskytnout tolik potřebný vzor partnerského vztahu, vztahu dítěte s rodiči a dalšími členy rodiny, což se může do určité míry projevit v budoucnosti v jejich vlastních partnerských či rodičovských vztazích.

V tomto ohledu je snad nejdůležitějším obdobím života dítěte právě jeho rané dětství, kdy dochází k zásadním vývojovým změnám. A právě v tomto období je pro dítě nenahraditelný trvalý citový vztah k jedné osobě, ve většině případů přirozeně k matce, která mu dává pocit jistoty. Je totiž nutno si uvědomit, že už i malé dítě má nejen tělesné potřeby, tedy je nutné ho pravidelně přebalit, nakrmit, ale rovněž potřeby duševní, při jejich uspokojování má podstatnou úlohu většinou právě matka, která se dítěti individuálně s láskou věnuje, komunikuje s ním, projevuje své city a poskytuje mu tak velmi podstatné podněty.

Možnost navázání tak silného oboustranného emočního vztahu s vidinou společné perspektivy je bohužel v rámci ústavního prostředí v podstatě nemožné. V ústavech mohou sice vznikat vztahy mezi dětmi a pečujícími osobami, i tyto vztahy samozřejmě mohou být velmi přínosné, ale těžko se mohou srovnávat se vztahem mezi dítětem a matkou. Jeden člověk má na starosti samozřejmě více dětí, jeho péče musí být značně redukována a komunikace s jednotlivými dětmi zdaleka nemůže být tak podnětná. Navíc je to pořád jen zaměstnanec, který nemůže být s dítětem ve dne i v noci, jehož působení v daném zařízení navíc nemusí být trvalé, může tedy dojít ke zpretrhání tohoto vztahu při odchodu zaměstnance, popřípadě při přemístění dítěte do jiného zařízení, což dítě může samozřejmě velmi zasáhnout.

V ústavní péči dítě vyrůstá často v kolektivu stejně starých dětí, zejména u nejmenších dětí je vzájemná komunikace v takovém kolektivu takřka nemožná, malé dítě potřebuje kontakt s dospělou osobou, v tomto směru má ústavní péče však své limity, což přirozeně může negativně působit na některé stránky vývoje dítěte a kvalitu jeho budoucího života.

V souvislosti s ústavní péčí je často skloňovaným pojmem *tzv. psychická deprivace*. Můžeme ji označit jako „*psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy*

*subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu*¹⁴⁰. „*Psychickou deprivací u dětí se míní chybění příležitosti k budování pevné vazby s pečujícím dospělým a blokování příležitosti k rozvoji duševních schopností.*“¹⁴¹

Problematický vývoj je tedy nejvíce patrný v oblastech, které jsou nejvíce podmíněny kontaktem dítěte s dospělou osobou. Již v první fázi života se významně vyvíjí mozek a centrální nervová soustava, zdravé malé dítě je připraveno přijímat podněty ze svého nejbližšího okolí a učit se stále novým věcem. Z počátku je nejpatrnější zřejmě rozvoj pohybových schopností, ten však nutně musí být podporován právě pečující osobou, tedy nejčastěji matkou, ta dítě stimuluje a motivuje k novým činnostem, je položen základ rozumových schopností, inteligence, dítě začíná komunikovat, nejprve pomocí různých zvuků, později dochází k rozvoji řeči, postupnému rozšiřování slovní zásoby a formuje se i celková schopnost vyjadřování. Silná vazba k jedné dospělé osobě má však nedocenitelný význam zejména pro emocionální vývoj dítěte a jeho psychiku. Malé dítě v prvních dnech, týdnech, měsících života víc než kdy jindy potřebuje cítit mateřskou náruč, těžko si lze představit, co prožívá dítě, kterému je toto odepráno, zřejmě jde o pocity strachu, úzkosti, bezmoci, na které přirozeně reaguje pláčem, když však ani to nepomáhá, může se postupně stát apatickým, nedůvěřivým ke svému okolí. Blízkost dospělé osoby podmiňuje schopnost navázat pevné citové vazby v budoucnu, důvěřovat lidem, je základním předpokladem pro budování sebedůvěry, schopnosti zvládat stresové situace.

Domnívám se, že děti, které prošly ústavní výchovou, a jsou tedy ochuzeny o individuální vřelý vztah s dospělou osobou, mohou být znevýhodněny v oblasti intelektuálního vývoje, mohou mít problémy s komunikací, vyjadřováním, nedostatečným sebevědomím. Mohou se u nich projevit obtíže s navazováním hlubších citových vazeb (citová otupělost, navazování krátkodobých, nestabilních a povrchních vztahů), nedůvěra, účelové chování, dále také úzkostlivost, menší odolnost vůči stresu a nakonec i psychické problémy, závislosti, poruchy chování atd.

Mezi rizika zmiňovaná ve spojitosti s ústavní péčí patří rovněž „*tzv. hospitalismus, tedy stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázený snižující se schopností*

¹⁴⁰ LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4.dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011, s. 26. ISBN 978-80-246-1983-5.

¹⁴¹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2003, s. 48. ISBN 80-7178-549-0.

adaptace na neústavní, „civilní“ život. V ústavu mívá klient plné zaopatření, někdo pro něj vaří, někdo se stará o jeho finance, někdo topí, někdo mu organizuje práci, někdo vytváří příležitost k mimopracovním aktivitám, někdo mu pere, někdo žehlí, někdo obstarává předměty potřebné k životu atd. Klient se stýká s omezeným počtem spoluobytel ústavu a s obvykle nepočetným týmem profesionálů. Pohybuje se v omezeném prostoru ústavu a jeho blízkého okolí. Je samozřejmě snazší orientovat se v tomto redukovaném světě s redukovanými odpovědnostmi, než v komplexním, nepřehledném, širém vnějším světě.“¹⁴²

Ústavní prostředí je i z mnoha dalších důvodů prostředím velmi specifickým. Negativním jevem může být například ztráta soukromí, nutnost přizpůsobení se ostatním obyvatelům a s tím související riziko vzniku tzv. ponorkové nemoci. Režim těchto zařízení může vest do určité míry ke stereotypu a omezovat osobní iniciativu a odpovědnost.

Tahle všechna zmíněná rizika a negativa mohou být v současné době samozřejmě nadnesená, platí ve větší či menší míře v závislosti na konkrétním typu zařízení, někde mohou být výrazně eliminována. Moderní ústavní zařízení pro děti jsou často velmi dobře materiálně zabezpečena a snaží se co nejvíce přiblížit modelu běžné rodiny. Některá zařízení jsou již členěna do menších věkově různorodých skupin, o které pečují stále stejní zaměstnanci. Díky tomuto modelu uspořádání a dostatečnému množství nadšených a kvalifikovaných pracovníků může v rámci některých zařízení existovat takové prostředí, ve kterém způsob života a fungování mezilidských vztahů zabezpečí poměrně zdárný vývoj a šance do budoucna. Nutno si však uvědomit, že v popředí stále zůstává emoční vztah mezi dítětem a pečující osobou.

Drtivá většina dětí v ústavní výchově není vhodná pro adopci, ačkoli šance na návrat do původní rodiny je mizivá. Mnozí rodiče dětí v ústavní výchově jsou sami odchovanci ústavů a nevidí důvod, proč by se stát nemohl o jejich děti postarat. Často nemají vhodné socioekonomické zázemí a ani dostatek motivace a sil se o svoje děti postarat. Ústavní výchovu tak považují za dobré řešení, děti se v jejich očích mají mnohem lépe, než jak by

¹⁴² MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, s. 107. ISBN 80-85850-08-7.

se mohly mít s nimi. Rodičům tak zůstává zachována relativně vysoká míra svobody, a přitom mají jistotu, že když jim vyjde čas, mohou své děti navštívit.¹⁴³

I když je samozřejmě prioritou, aby maximální počet dětí vyrůstal v přirozeném rodinném prostředí, ústavní péče má v současném systému péče o ohrožené děti v České republice stále své opodstatněné místo. Bohužel nadále existují z různých důvodů znevýhodněné děti, u kterých jsou šance na umístění do náhradní rodinné péče nižší. Není možné je uvolnit k adopci a nedaří se je umístit ani do pěstounské péče například z důvodu nedostatečného množství pěstounů. Aby děti nemusely vyrůstat v ústavní péči, je potřeba investovat do služeb na podporu ohrožených rodin a nadále rozvíjet pěstounskou péči. Dle mého názoru je pozitivním prvkem v tomto směru jistě existence institutu pěstounské péče na přechodnou dobu, tento koncept je však nutné dále podporovat a zajistit tak dostatečné množství kvalitních pěstounů.

I přes nesporně pozitivní vývoj v rámci ústavní péče v České republice, po dosažení zletilosti odchází někdy z ústavů mladí lidé, kteří mají nižší společenské kompetence, zhoršenou schopnost komunikace, nízkou úroveň vzdělání. Možnost horší životní perspektivy je u ústavních dětí ještě posílena dalšími negativními vlivy jako genetické dispozice, nedostatečná prenatální péče, popřípadě špatné zkušenosti s vlastní rodinou. To vše samozřejmě ztěžuje jejich šance na osamostatnění, na nalezení zaměstnání či zajištění bydlení.

Z těchto důvodů jsou velmi důležité aktivity, které mají za cíl pomoci těmto lidem, zvýšit jejich šance na zařazení do společnosti a tím i snížit riziko společensky nežádoucích jevů jako je například bezdomovectví či kriminalita. V této souvislosti již byla dříve zmínka například o činnosti Sdružení SOS dětských vesniček, dále bych rád upozornil na projekt domu na půli cesty či na institut hostitelské péče.

Dům na půli cesty

Dům na půli cesty je zařízení poskytující pobytovou službu podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách¹⁴⁴ a prováděcí vyhlášky č. 505/2006 Sb.¹⁴⁵. Cílem domu na půli cesty

¹⁴³ ZEŽULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2012, s. 72. ISBN 978-80-262-0065-9.

¹⁴⁴ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, § 58

¹⁴⁵ Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, § 23

je poskytnout podporu a pomoc mladým lidem opouštějícím například ústavní zařízení, či pěstounské rodiny, ohroženým sociálním vyloučením. Podstatou je poskytnutí ubytování, vybavení dovednostmi potřebnými pro samostatný život, podpora jejich aktivního začlenění do života společnosti. V tomto směru je stěžejní zejména doplnění či získání odborného vzdělání, uplatnění se na trhu práce, nezávislost na finanční podpoře státu. Kromě poskytnutí časově omezeného ubytování jsou nabízeny často poradenské služby, osobní asistence, různé druhy aktivizačních programů. Jsou rozvíjeny praktické sociální dovednosti a schopnosti, například hospodaření s penězi (poskytované služby si uživatelé hradí), péče o domácnost, jednání na úřadech, vyhledávání bydlení i zaměstnání mimo dům na půli cesty. Je poskytována podpora a pomoc při obnovování a upevňování vztahů a kontaktů s rodinou.

Jeden takový dům na půli cesty funguje například v objektu zámečku ve Velkém Dvoře u Pohořelic. Jeho zřizovatelem je brněnské občanské sdružení Sdružení pěstounských rodin. V průběhu uplynulých let byla v rámci tohoto domu na půli cesty zřízena ekofarma zaměřená na chov koní a malého stáda ovcí. V rámci programu ergoterapie (péče o koně a ovce, údržba areálu, pomoc při přípravě topného dříví a další činnosti související s činností farmy) jsou uživatelé motivováni rovněž k osvojení pracovních dovedností, ekofarma skýtá možnost pro provozování hipoterapie, což je zvláště přínosné pro uživatele trpící citovou či psychickou deprivací.¹⁴⁶

Hostitelská péče

Hostitelská péče je forma pomoci dětem žijícím v ústavní péči, nelze ji však považovat za institut náhradní rodinné péče.¹⁴⁷

Hostitelskou péči lze vymezit jako „*dlouhodobé a opakující se kontakty dítěte žijícího v dětském domově s rodinou či jednotlivci, kteří nejsou biologickými příbuznými dítěte.*

¹⁴⁶ Portál sociální péče ve městě Brně. *Portál sociální péče ve městě Brně* [online]. © 2009 [cit. 2013-10-05]. Osoby v sociální krizi. Dům na půli cesty Pohořelice -Velký Dvůr. Dostupné z WWW: <<http://socialnipece.brno.cz/skupina/osoby-v-socialni-krizi/katalog/222/dum-na-puli-cesty-pohorelice-velky-dvur/>>.

¹⁴⁷ Středisko náhradní rodinné péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-29]. Informace o náhradní rodinné péči. Dostupné z WWW: <http://www.nahradnirodina.cz/informace_o_nahradni_rodinne_peci/>.

Hostitelská péče je realizovaná převážně u dětí, které mají objektivně nižší šance na pěstounskou péči (např. děti z velké sourozenecké skupiny, děti romského etnika, děti staršího věku apod.)“¹⁴⁸.

Pojem hostitelská péče není současnou legislativou přímo definován, má však oporu v § 30 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Jde o možnost pobytu dítěte, umístěného v ústavním zařízení, u rodičů, popřípadě jiných fyzických osob, zpravidla nejvýše na dobu 30 kalendářních dnů (tato doba může být případně prodloužena). Souhlas k tomuto pobytu dává ředitel ústavního zařízení po předchozím písemném souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností. Souhlas rodičů či jiných zákonných zástupců je nutný pouze v případě, že je dítě v zařízení umístěno na základě jejich žádosti. Podmínkou k tomuto pobytu je trestní bezúhonnost fyzické osoby (případně si může obecní úřad s rozšířenou působností vyžádat u krajského úřadu odborné posouzení této fyzické osoby, pro toto posouzení platí přiměřeně podmínky pro odborné posouzení pro účely zprostředkování osvojení a pěstounské péče dle § 27 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů), dále se přihlíží k rodinnému a sociálnímu prostředí, v němž má dítě pobývat.¹⁴⁹ Právní úprava je poměrně volná, podmínky hostitelské péče nejsou specifikovány nijak detailně, což může do využití tohoto institutu v praxi vnést určitou nejistotu a nejednotu.

Nutno však podotknout, že hostitelská péče má v České republice dlouhou tradici, celá desetiletí však fungovala neformálně, bez přesněji vymezených pravidel, a to především na základě iniciativy zaměstnanců ústavů či dalších dobrovolníků, kterým nebyl osud ústavních dětí lhostejný. Ti mnohdy navázali s dítětem užší vztah, který vyústil v návštěvy, společné výlety či prázdniny, a postupně přerostl v několikaleté přátelství přetrvávající až do dospělosti dítěte.¹⁵⁰

Dnes hostitelská péče v podstatě funguje obdobně, hostitelé dítě nejprve navštěvují v zařízení a v závislosti na míře poznání jej postupně berou na výlety do okolí a nakonec i na návštěvy k sobě domů. Poté, co je vztah upevněn (doba k tomu nutná je samozřejmě

¹⁴⁸ BLAHUTOVÁ, Michaela; ZEŽULOVÁ, Dagmar. *Hostitelská péče a příprava k ní*. 1.vyd. Zlín: Tigris, 2011, s. 11. ISBN 978-80-86062-41-9.

¹⁴⁹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 30

¹⁵⁰ BLAHUTOVÁ, Michaela; ZEŽULOVÁ, Dagmar. *Hostitelská péče a příprava k ní*. 1.vyd. Zlín: Tigris, 2011, s. 11. ISBN 978-80-86062-41-9.

velmi individuální), následují vícedenní pobyty v rodině hostitele o víkendech či o prázdninách. V některých případech může dojít až k plynulému přechodu z hostitelské péče na péči pěstounskou. Samozřejmě ne každá hostitelská péče musí mít takové ideální vyústění. Vzhledem k její nezávaznosti existují i určité obavy z dalšího zklamání často již velmi zraněného a křehkého dítěte, plynoucí z nereálných očekávání a nenaplněné touhy stát se plnohodnotným členem hostitelské rodiny.¹⁵¹

Je nesporné, že sebelepší ústavní zařízení má co se týče naplnění psychických a sociálních potřeb dítěte své limity. V rámci hostitelské péče nevzniká mezi dítětem a hostitelskou rodinou žádný právní vztah, přesto však dítěti může nabídnout mnoho, možnost v rámci fungujícího rodinného prostředí navázat a prožívat hlubší citové pouto, získat psychické a sociální zázemí i do budoucna. Dá se předpokládat, že děti s podporou hostitelské rodiny mohou zvýšit své šance na bezproblémové plnění svých rodičovských, partnerských a společenských kompetencí v dospělosti. Domnívám se, že dospívajícího člověka může pocít, že „tam venku“ někoho má, někoho, komu na něm záleží, na koho se může obrátit s prosbou o radu, ve velmi obtížné fázi přechodu z ústavní péče do samostatného života velmi posílit, dodat sebedůvěru a motivaci. Hostitelská péče tedy může mít preventivní charakter, co se týče možného rizikového chování dětí dlouhodobě žijících v ústavní péči, u nichž je z rozličných důvodů minimalizována šance na návrat do původní rodiny či přechod do náhradní rodinné péče. V důsledku tak může mít pozitivní dopady nejen pro dítě samotné, ale i pro celou společnost.

¹⁵¹ BLAHUTOVÁ, Michaela; ZEŽULOVÁ, Dagmar. *Hostitelská péče a příprava k ní*. 1.vyd. Zlín: Tigris, 2011, s. 12, 18. ISBN 978-80-86062-41-9.

6 ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI VYŽADUJÍCÍ OKAMŽITOU POMOC

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále též „ZDVOP“) jsou zařízeními sociálně-právní ochrany dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, které stojí mimo systém zařízení, ve kterém je prováděn výkon ústavní výchovy.

„Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy, anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajištění zdravotních služeb a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.“¹⁵²

Na rozdíl od školských ústavních zařízení, o kterých bylo pojednáno v předchozí kapitole, do kterých může být dítě umístěno jen na základě rozhodnutí soudu, do ZDVOP může být dítě umístěno nejen na základě rozhodnutí soudu, ale rovněž na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností, žádosti zákonného zástupce dítěte, nebo požádá-li o to dítě samotné.¹⁵³

Dle původního záměru měla tato zařízení poskytovat dítěti péči nezbytnou, zpravidla na krátkou dobu, než bude zajištěno řešení problému péče o dítě odpovídajícím způsobem, například ústavní péčí nebo péčí jiné osoby než rodiče.¹⁵⁴ V souvislosti s novelou zákona o rodině však byla dána soudu pravomoc nařídit ústavní výchovu nebo umístit dítě do ZDVOP.¹⁵⁵ Svěření dítěte do péče ZDVOP se tak stalo v podstatě alternativou k ústavní péči, dá se využít v případě, kdy dojde k selhání základních funkcí rodiny a v některých případech má tedy pobyt v ZDVOP dlouhodobý charakter. Svěření dítěte do péče ZDVOP je v takových případech možné nejdéle na dobu 3 let, přičemž tuto dobu lze opakovaně

¹⁵² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 42, odst. 1

¹⁵³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 42, odst. 2

¹⁵⁴ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Jednání a dokumenty. Sněmovní tisky. Sněmovní tisk 260/0, vládní návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-10-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=260&CT1=0>>

¹⁵⁵ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 1

prodloužit, vždy však nejdéle na dobu 3 let.¹⁵⁶ Péče v ZDVOP má přitom přednost před ústavní výchovou.¹⁵⁷

Péče v ZDVOP je však přístupná ohroženým dětem i za krizové situace, kterou je nutno řešit bezodkladně. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření, v případě, že se dítě ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život a příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny.¹⁵⁸ Takového postupu lze tedy využít v akutních případech, například z důvodu úmrtí rodičů či jejich náhlé hospitalizace (když nelze okamžitě zajistit péči například u příbuzných), taková péče je zpravidla krátkodobá. V akutních situacích se přistupuje k předběžnému opatření dle § 76a zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. V tomto případě soud musí rozhodnout bezodkladně, nejdéle však do 24 hodin od podání návrhu na předběžné opatření.¹⁵⁹ Předběžné opatření v tomto případě trvá po dobu jednoho měsíce od jeho vykonatelnosti, lze ho opakovaně prodloužit o jeden měsíc tak, aby celková doba trvání předběžného opatření nepřesáhla šest měsíců.¹⁶⁰ Ukázkou takového návrhu na vydání předběžného opatření můžete nalézt v **Příloze 5**.

V situaci, kdy není tak naléhavá potřeba okamžitého řešení lze využít předběžného opatření dle § 76 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Soud je povinen v tomto případě rozhodnout bezodkladně, nejdéle do 7 dnů od podání návrhu, pokud není nebezpečí z prodlení.¹⁶¹

Poměrně novou záležitostí je možnost, aby soud uložil výchovné opatření ve formě dočasného odnětí dítěte z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte a nařízení pobytu dítěte v ZDVOP nejdéle na dobu 3 měsíců.¹⁶² Zejména v případě, že si rodič nebo jiná osoba odpovědná za výchovu prokazatelně upravuje své poměry tak, aby dítě mohla převzít do své péče, lze tuto dobu výjimečně prodloužit, maximálně však na dobu 6 měsíců.¹⁶³

¹⁵⁶ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 2 a 3

¹⁵⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, § 46 odst. 4

¹⁵⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 16

¹⁵⁹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, § 75c odst. 2

¹⁶⁰ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, § 76a odst. 4

¹⁶¹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, § 75c odst. 2

¹⁶² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 13a odst.1 písm. a)

¹⁶³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 13a odst. 5

Největším zřizovatelem ZDVOP v ČR je občanské sdružení *Fond ohrožených dětí*, který provozuje tzv. *Klokánky*. Cílem těchto zařízení je nabídnout dětem namísto ústavní výchovy přechodnou péči na dobu, dokud se nemohou vrátit zpět do své rodiny, nebo dokud pro ně není nalezena trvalá náhradní rodinná péče. První Klokánek byl otevřen v Žatci v září roku 2000.

Většina přijatých dětí má stejnou anamnézu jako děti přijímané do ústavní výchovy, například tedy neschopnost zajistit řádnou péči, zanedbávání, domácí násilí, týrání, zneužívání, bytové důvody, hospitalizace osamělého rodiče.

Průměrná doba pobytu dítěte v Klokánku je šest měsíců. Kolem šedesáti procent dětí se vrací k rodičům, asi třicet procent přechází do trvalé náhradní rodinné péče. Zbývajících deset procent zahrnuje ukončení pobytu v Klokánku zletilostí či umístěním do jiného zařízení (nemocnice, ústavní výchova).

Výhody Klokáneků oproti ústavní výchově jsou prezentovány následovně:

Klokánky jsou provozovány jednak jako klasická rodinná péče v bytech zaměstnanců, „klokáních“ tet a strýců, anebo v objektech se služebními byty, kde o děti nepřetržitě střídavě po týdnu pečují po všech stránkách tak jako v rodině dvě stabilní tety. V Klokánku je teta (případně i strýc) s dětmi v bytě i v noci a svou přítomností tak dodává pocit jistoty a bezpečí. Kromě péče o děti také vaří, nakupuje, pečuje o domácnost, má čas si s dětmi hrát, mazlit se s nimi, chodit s nimi na vycházky. Jedna osoba pečuje maximálně o tři až čtyři děti. Nedochozí tedy k opoždování dětí ani k jejich psychické deprivaci.

Klokánky mohou přijímat sourozence bez ohledu na věk, takže nedochází k další traumatizaci rozdělením do různých zařízení podle věku.

Děti lze přijímat nejen na základě předběžného opatření nebo rozsudku, ale i bez soudního rozhodnutí na žádost rodičů nebo na žádost orgánu sociálně-právní ochrany dětí s následným souhlasem rodičů, když je to zapotřebí, pomoc tedy přichází rychle. Zlepší-li se podmínky v rodině, lze pobyt rychle ukončit.

Děti lze přijímat i na základě jejich vlastní žádosti a poskytovat jim péči i proti vůli rodičů až do té doby, než soud rozhodne o předběžném opatření. Je tak možno zajistit rychlou pomoc dětem na útěku z rodiny, často jde o děti týrané, zanedbávané a zneužívané.

Děti se přijímají přímo „z terénu“, bez zbytečného pobytu v diagnostickém ústavu.¹⁶⁴

V rámci města Brna působí Klokánek v městské části Brno – Líšeň.

Dalším zařízením ZDVOP ve městě Brně je například *Krizové centrum pro děti a dospívající*, což je součást Centra sociálních služeb, příspěvkové organizace statutárního města Brna. ZDVOP je rovněž zřízeno například v rámci příspěvkové organizace statutárního města Brna *Dětské centrum Brno* či jako součást příspěvkové organizace *Chovánek – dětské centrum rodinného typu*.

¹⁶⁴ Fond ohrožených dětí. *Fond ohrožených dětí* [online]. 2013-10-04 [cit. 2013-10-07]. Klokánek. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz>>.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7 NEFUNKČNÍ RODINNÉ PROSTŘEDÍ, NÁHRADNÍ RODINNÁ A VÝCHOVNÁ PÉČE V PRAXI

Téma mé diplomové práce je Alternativní možnosti péče a výchovy dětí z nefunkčních rodin. Do loňského roku jsem působil jako sociální pracovník zabývající se výplatou dávek v hmotné nouzi, v současnosti pracuji jako sociální kurátor pro dospělé. V rámci sociálních šetření jsem se často dostával do ne zcela ideálně fungujících rodin. Jak v minulosti, tak nyní, spolupracuji s pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dítěte a sociálními kurátory pro mládež. Tato spolupráce mi umožňuje vidět celou řadu případů velmi zblízka, třem z nich jsem se rozhodl věnovat v praktické části mé diplomové práce.

7.1 Úvod do praktické části

Praktická část mé diplomové práce se skládá z popisu situace v rodině, tedy uvedení hlavních aktérů, co se ve zkoumaném období událo, jaké to mělo následky. Dále popisuje, jak bylo s rodinami pracováno, klíčové momenty, pohledy sociálních pracovníků a zhodnocení jednotlivých případů.

Cílem výzkumu diplomové práce je odpovědět na výzkumné otázky, jakým způsobem mohou genetické dispozice, nefunkční rodinné prostředí či ústavní výchova ovlivnit osobnost, chování, hodnotovou orientaci dítěte, a případně do jaké míry se může odrazit svěření dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče v jeho dalším životě.

Pro výzkumnou rovinu diplomové práce jsem si zvolil kvalitativní metodu. „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“¹⁶⁵ Data získaná při kvalitativním výzkumu jsou přirozeně uspořádaná a popisují každodenní život.¹⁶⁶

Kvalitativnímu výzkumu se často vytyká to, že jeho výsledky jsou sbírkou subjektivních dojmů a lze ho na rozdíl od kvantitativního výzkumu těžko replikovat. Je to z důvodu toho, že kvalitativní výzkum pracuje pouze s omezeným počtem jedinců, čímž vznikají potíže se

¹⁶⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, s. 50. ISBN 80-7367-040-2.

¹⁶⁶ HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998, 278 s. ISBN 80-246-0030-7.

zobecnováním výsledků. Zobecnitelnost zajišťuje v kvantitativním výzkumu náhodný výběr, který však v kvalitativním sběru dat nepoužíváme. To co je ale kvalitativnímu výzkumu vytýkáno, je paradoxně jeho obrovskou výhodou, na rozdíl od kvantitativního výzkumu se kvalitativní věnuje konkrétnímu problému do hloubky, poskytuje nám podrobné informace o problému a z jakého důvodu se objevil.¹⁶⁷

Domnívám se, že nejvhodnější metodou sběru dat pro získání odpovědí na zvolené výzkumné otázky je případová studie, jelikož mi umožňuje zaměřit se na daný případ více do hloubky. „*Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců.*“¹⁶⁸

Nejužívanějšími technikami sběru dat v kvalitativním výzkumu jsou pozorování, rozhovor a analýza osobních dokumentů.¹⁶⁹

V rámci praktické části práce jsem čerpal informace studiem spisové dokumentace OSPOD. Doplnující údaje jsem získal rozhovory se sociálními pracovníci, které konkrétní případy řešily, případně vlastním pozorováním a v rámci spolupráce s OSPOD.

¹⁶⁷ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

¹⁶⁸ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, s. 104. ISBN 80-7367-040-2.

¹⁶⁹ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1998, 374 s. ISBN 80-7184-141-2.

7.2 Příklad č. 1

Matka: Alena Novotná (41 let), středoškolské vzdělání s maturitou, fakturantka a účetní

Otec: Josef Novotný (43 let), vyučen bez maturity, OSVČ v oboru zámečník

Děti: Alice, Hana, Pavel, Martin

Paní Alena je dvakrát rozvedená. Z prvního manželství se jí narodily dvě dcery: Alice (nar. 1985) a Hana (nar. 1987). První manželství bylo rozvedeno na přání manžela, který chtěl roku 1988 emigrovat do Rakouska. Druhé pak na návrh paní Aleny, neboť její manžel požíval nadměru alkoholické nápoje a choval se k ní velmi hrubě. V tomto svazku se dítě nenarodilo.

Pan Josef je jedenkrát rozvedený. Z prvního manželství má syna Pavla (nar. 1985), se kterým se však na přání jeho matky vůbec nestýká. Vztah se rozpadl záhy po narození syna, neboť si bývalá manželka našla novou známost.

Josef s Alenou se potkali roku 1995. Krátce po seznámení si koupili starší rodinný dům k rekonstrukci v Březině a začali společně s Aleninými dcerami bydlet. Roku 2002 stvrdili sedmiletý vztah sňatkem. Během vztahu se paní Aleně dvakrát nezdařilo otěhotnět. Vzhledem k jejich touze po společném dítěti se rozhodli přijmout dítě do pěstounské či poručnické péče, neboť v jejich věku osvojení nepřipadalo v úvahu.

Dne 20. 01. 2003 uplatnili manželé Novotní u Okresního úřadu Brno – venkov žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se pěstouny. Po vyplnění nezbytných dotazníků a absolvování lékařských vyšetření se k situaci rodiny vyjádřil místně příslušný OSPOD Městského úřadu (dále jen „MěÚ“) Šlapanice. Z hlediska sociálně právních skutečností neměl vůči žádosti o pěstounskou péči žádné námitky. Posudek o dobré pověsti rodiny Novotných vystavil i starosta obce Březina. Manželé žádali o zprostředkování pěstounské péče u chlapce předškolního věku. Připouštěli i jiné etnikum, byli ochotni tolerovat i lehčí, pokud možno odstranitelný zdravotní handicap. Souhlasili i s případnou péčí o sourozence.

Co se týče hodnocení potencionálních pěstounů, paní Alena je skromná, upřímná, pracovitá, prakticky uvažující žena, zdravě sebevědomá, citově vnímavá, i přes

emocionálně bohatý život se dokáže dobře ovládat. Při řešení problémů dokáže být pružná, před překážkami není zvyklá uhýbat. Pro partnerství vyzrávala poněkud komplikovaněji cestou několika zásadních omylů v předcházejících manželských svazcích, o to více si váží vztahu s klidným a trpělivým partnerem. Výchovné zkušenosti jí nechybí, vychovala dvě vlastní dcery, přičemž dobře zvládá skloubit důsledné výchovné vedení s empatickým, emočně vřelým pochopením pro svět dětí i dospívajících. Ve vztahu je paní Alena spíše dominantnější.

Pan Josef je spíše introvertně orientovanou osobností. Je sociálně uzavřenější, málomluvný, zdrženlivější, klidný a vyrovnaný, co se citů týče, zranitelný. Konfliktům se raději vyhýbá, disponuje dnes již zřídka se vyskytující životní pokorou. Při výchově nevlastních dcer je ve srovnání s manželkou méně výrazný, aktivitu přenechává spíše na ní.

Obě dcery, Alice i Hana, se na nového sourozence velmi těší. Jsou dostatečně vyzrálé a adaptabilní, takže se s příchodem dítěte dokážou bez jakýchkoliv problémů vyrovnat.

Psycholog vyhodnotil soužití manželů a dvou dcer jako průměrné, žadatelé žijí poklidným vesnickým životem bez přemíry dynamických změn, většinu volného času tráví opravami a údržbou domu a okolí. Motivací k přijetí dítěte je především pocit ještě ne zcela využitého rodičovského potenciálu i snaha manželů Novotných starat se o dítě „vzešlé“ právě z nynějšího partnerského svazku. Jejich manželské soužití je sice doposud oboustranně spokojené, harmonické a naplňující, doba jeho trvání pro zásadnější zhodnocení jeho stability je však zatím příliš krátká.

V září roku 2003 rozhodl Krajský úřad Jihomoravského kraje, odbor sociálních věcí a zdravotnictví, zařadit žadatele do evidence žadatelů vhodných stát se pěstouny, neboť splňují všechny rozhodné podmínky. Na základě výše uvedených skutečností bylo manželům Novotným doporučeno požádat o dvouletý odklad zprostředkování pěstounské péče s tím, že v září roku 2005 bude s žadateli proveden kontrolní psychologický rozhovor zaměřený na kontrolu stability a kvality manželského soužití.

V březnu roku 2004 absolvovali manželé v poradně pro rodinu, manželství a dítě v Brně přípravu žadatelů o náhradní rodinnou péči. K tomuto datu spolu partneři žili deset let, z toho manželé byli dva roky. Vztahy mezi dcerami Alicí, Hanou a manžely jsou velmi

dobré, stabilní. Z tohoto hlediska bylo doporučeno svěřením dítěte do jejich péče co nejdříve a to jakoukoliv formou náhradní rodinné péče.

V listopadu roku 2005 vydalo MPSV oznámení, že manželé Josef a Alena Novotní byli vybráni jako osoby vhodné stát se pěstouny nezletilého dítěte Martina Krále, nar. 2000, t.č. umístěného v Dětském domově Racek v Benešově. Podle zjištěných skutečností pěstouni zaručují dosavadním způsobem života, že pěstounská péče bude ku prospěchu dítěte a prokázali pro to potřebné psychické, zdravotní, sociální a ekonomické předpoklady a byli seznámeni se zdravotním stavem dítěte.

V prosinci roku 2005 rozhodl MěÚ Mělník, odbor sociálních věcí a zdravotnictví, svěřit Martina Krále do péče budoucích pěstounů, do tzv. předpěstounské péče. Biologičtí rodiče jsou bez stálého bydliště, nejeví o výchovu syna žádný zájem.

Martin se narodil v červenci roku 2000. Krátce po jeho narození navštívila jeho matka OSPOD v Mělníku s tím, že mezi ní a manželem dochází k velmi ostrým neshodám, které nezhádka vyvrcholí vzájemným fyzickým napadáním. Finanční situace rodiny byla velmi špatná, matka pobírala pouze dávky, otec byl nezaměstnaný, na úřadu práce evidován nebyl, většinu financí použil na nákup alkoholu. Podle vyjádření sousedů rodiče nadměrně požívali alkohol, nezletilý zůstával i několik hodin sám doma. Dětská lékařka hodnotila rodinné prostředí jako nepodnětné, péči rodičů jako nedostatečnou, hygienické a bytové podmínky zcela nevhodné. Rodiče nedokázali zabezpečit základní životní potřeby dítěte, nebyli schopni plnit rodičovské poslání, svým přístupem syna ohrožovali. Prostor biologické rodiny tak neskýtalo záruky vhodné výchovy. Pravděpodobnost, že by došlo v rodině k jakýmkoliv pozitivním změnám, byla prakticky nulová, tudíž ponechání dítěte v takovémto prostředí by bylo na úkor jeho zdravého vývoje. Okresní soud v Mělníku proto v únoru 2002 nařídil Martinovi ústavní výchovu.

Martin byl v únoru roku 2002 přijat do Dětského domova v Kladně. Do listopadu roku 2003 jej rodiče navštívili pouze dvakrát. Při druhé návštěvě slíbili, že ho budou pravidelně navštěvovat. Tvrdili, že o něho mají zájem, ale nekontaktovali ho telefonicky ani písemně. Stále neměli vlastní bydlení, střídavě pobývali na ubytovnách a na ulici.

Stav Martina vyžadoval dle vyšetření psychologů individuální kontakt. Žil ve svém vlastním světě, na okolí příliš nereagoval. Ukazoval se u něho nevyrovnaný

psychomotorický vývoj, byl mírně opožděn, projevovaly se výraznější poruchy chování. Jemná motorika byla omezena třesem rukou. V porovnání s ostatními dětmi měl výrazně omezenou slovní zásobu, opakoval pouze přibližně 50 slov.

Vzhledem k tomu, rodiče neprojevovali o Martina po dobu nejméně šesti měsíců soustavně opravdový zájem, zbavil soud v listopadu roku 2003 rozsudkem matku i otce rodičovské zodpovědnosti.

V březnu roku 2004 byl Martin přemístěn do Dětského domova Racek u Benešova. V červnu roku 2004 ustanovil Okresní soud v České Lípě MěÚ Mělník jeho poručníkem.

Změna k lepšímu nastala pro Martina v prosinci roku 2005, kdy se na základě rozhodnutí MěÚ Mělník dostal do péče manželů Aleny a Josefa Novotných. Martin se postupně adaptoval na nové prostředí, budoucí pěstouny začal oslovovat jako rodiče a navazoval k nim citové vazby. S dcerami paní Aleny vycházel bez problémů. Budoucím pěstounům byl předán jako vývojově opožděné dítě především v oblasti rozvoje řeči, jemné motoriky a grafomotoriky. Dětský domov doporučil chlapci co nejrychlejší nástup do mateřské školy z důvodu potřeby kolektivu. Po měsíčním pobytu v rodině tedy začal chodit do Mateřské školy v Březině. Zde měl však s adaptací mnohem větší problémy. K dětem byl agresivní, negativistický, málo přizpůsobivý a bylo obtížné ho zaujmout. Novotným byla doporučena pravidelná sezení u psychologa, při kterých bylo snahou na základě vzájemné spolupráce Martinovi co nejvíce umožnit adaptaci i v tomto prostředí. Po návštěvě pedagogicko-psychologické poradny za účelem vyšetření školní zralosti v únoru roku 2006 byl Martinovi doporučen odklad školní docházky. V březnu roku 2006 pak přijela do rodiny sociální pracovnice MěÚ Šlapanice provést šetření. Během její návštěvy byl chlapec hodný, ukázněný, na otázky odpovídal. Dle paní Aleny se u něj zlepšil mluvený projev, zvládal běžnou sebeobsluhu, ve školce se zklidnil a našel si tam kamarády. V témže měsíci nakonec podali manželé Novotní u Okresního soudu v Mělníku návrh na svěřeni Martina do společné poručnické péče.

V květnu roku 2006 navštívila sociální pracovnice Martina přímo ve školce. Učitelka potvrdila, že se s dětmi lépe snáší, navazuje s nimi kontakty, je klidnější, dovede se zaměstnat nějakou činností. Oproti svým vrstevníkům je však opožděný, má špatnou jemnou motoriku. Má problémy s hygienickými návyky. Když něco provede ostatním dětem, omluví se, ale nedělá to z přesvědčení, ale protože ví, že se musí omluvit.

V červenci roku 2006 opětovně sociální pracovnice navštívila rodinu Novotných. V rodině bylo vše v pořádku. Martin se zklidnil, byl v rodině více zakořeněný. Oslovoval je jako rodiče, považoval je za své nejbližší osoby, obracel se na ně v případě problému. Zdálo se, že se adaptace prohlubuje a manželé Novotní výchovu dítěte zvládají.

Na základě rozsudku Okresního soudu v Mělníku byl svěřen Martin do společné poručnické péče Aleny a Josefa Novotných. Poručníci byli tímto rozsudkem oprávněni i povinni nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho záležitosti místo rodičů. Rozsudek se stal pravomocným v listopadu roku 2006. Ihned poté si poručníci přihlásili Martina k nim k trvalému pobytu.

V březnu roku 2007 provedla sociální pracovnice další návštěvu u Novotných. Uvedla, že od poslední návštěvy Martin vyrostl a zesílil. Z jeho chování bylo patrné, že už se v rodině navzájem zase více znají. Problémy ve školce již téměř pominuly, rodiče ostatních dětí si přestali stěžovat na jeho chování. V září roku 2007 měl Martin nastoupit po ročním odkladu do 1. třídy základní školy, tento moment je pro všechny samozřejmě zatěžkávací zkouškou.

Jak se o několik měsíců později ukázalo, nástup do školy přinesl Martinovi, poručníkům a pedagogickým pracovníkům řadu problémů. Pedagogicko-psychologická poradna pro Brno-venkov Martinovi doporučila další odklad zahájení školní docházky. Poručnice tento návrh odmítla. Základní škola v Březině, do které Martin nastoupil, mu pomáhala ve výuce a adaptaci na školní prostředí, tím, že mu zajistila každodenní pomoc osobního asistenta, kterého financovala z vlastních zdrojů. Ze strany chlapce však byla patrná malá chuť po vzdělávání, neměl v sobě vypěstovanou sebemenší vůli plnit povinnosti. Ve výuce vyrušoval, byl roztěkaný, nedával pozor, nezřídka častoval spolužáky i učitele vulgaritami. Dětská lékařka doporučila poručníkům návštěvu neurologa za účelem naordinování medikamentů na zklidnění.

Chlapec nezvládl v prvním ročníku požadavky osnov základní školy a byl vyučován dle vzdělávacího programu „Zvláštní škola v malotřídní škole“. Bezpodmínečně vyžadoval neustálý dohled dospělé osoby po celou dobu pobytu ve škole. V pololetí i na konci školního roku byl na vysvědčení hodnocen slovně a postoupil do druhého ročníku základní školy. O prázdninách byl s poručníky doma a na týdenní dovolené na Lipně.

V listopadu roku 2008 se setkala sociální pracovnice s Martinovou třídní učitelkou. Bylo jí sděleno, že se Martin na začátku druhého ročníku ve výuce zlepšil, pozornost vydrží udržet delší dobu. Přesto svým častým nepředvídatelným a agresivním chováním ohrožoval ostatní děti.

Téhož dne navštívila sociální pracovnice i manžele Novotné. Vypadali ustaraně a přiznali, že výchova Martina je velmi náročná. Mohou s ním dělat jen to, co chce on. V opačném případě vulgárně nadává, vyhrožuje jim, že je zabije, někdy kolem nich šermuje nožem. Poručníci vyjádřili obavy nad tím, že by je mohl v budoucnu napadnout.

Začátkem prázdnin roku 2009 přijela sociální pracovnice opět do rodiny. Martin byl po celou dobu návštěvy neukázněný, vulgární, dělal nevhodné posunky a grimasy. Paní Alena potvrdila, že se péče o Martina stává nezvladatelnou. Nemohou ho nechat chvíli bez dozoru, ven sám chodit nemůže, neboť sprostě pokřikuje na děti a ostatní lidi. Na každý zákaz reaguje vznětlivě, nedovede ovládat své emoce. Poručnice poprvé připustila, že by byla svolná jej „vrátit“, ale její muž to odmítá.

K nevoli rodičů ostatních dětí postoupil Martin v září roku 2009 do třetího ročníku. Při výuce se mu nadále věnoval osobní asistent. Školní výsledky odpovídaly jeho schopnostem a nízkému intelektu. V kolektivu byl díky své prudké a impulzivní povaze málo oblíbený. Při sebemenší zámince se neadekvátně fyzicky i verbálně bránil, spolužáky často napadal. Přes všechny potíže bylo Martinovi ve škole i rodině vytvořeno takové zázemí, kterého by se mu těžko jinde dostávalo.

Situace u Novotných se ještě ztížila v lednu roku 2010, kdy byla paní Alena kvůli nadbytečnosti propuštěna ze zaměstnání. Při dubnové návštěvě sociální pracovnice v rodině paní Alena uvedla, že to již s Martinem nezvládá. Pan Josef má hoča rád, je k jeho chování otrlejší, nerad by o něj přišel. Na druhé straně si je vědom toho, že Martinovy vulgarity, výlevy negativních emocí a nevhodné chování ohrožuje jejich partnerský život.

Po letních prázdninách nastoupil Martin do Základní školy v Lidické ulici v Brně s cílem absolvovat vzdělávací program pro žáky se zdravotním postižením. Ve třídě je se šesti dětmi, učitelka se jim může individuálně věnovat. Po měsíci na nové škole informovala její ředitelka sociální pracovnici, že se s tak problematickým žákem doposud nesetkala. Ostatní

děti mu vadí, myslí si, že se mu smějí, sprostě jim nadává a napadá je. Vyhlédl si spolužačku, které se neustále snaží ubližovat. Vynucuje si, aby se dělalo to, co chce on, vyrušuje, vybíhá ze třídy, ničí vybavení školy. Opakovaně v záchvatu vzteku napadl učitelku, několikrát po ní hodil židli. Pedagogové se domnívají, že do budoucna bude stále nevladatelnější a nebezpečnější pro své okolí. Paní Aleně bylo doporučeno vyšetřit chlapce u jiného psychiatra, aby posoudil vhodnost medikace.

V lednu roku 2011 navštívila paní Alena sociální pracovníci. Sdělila, že Martina vyšetřil psychiatr doporučený školou. V ordinaci se choval ukázněně, což se po odchodu zcela změnilo. Choval se tedy velmi účelově. Učitelka však natočila z vyučování krátký videozáznam, který předala lékaři k posouzení Martinových problémů. Naprosto neadekvátně se chová i doma. Ven sám nesmí, aby nezpůsobil nějaký konflikt, kamarády nemá. Poručnice si uvědomuje rostoucí nebezpečí pro okolí vzhledem k jeho agresivitě a síle. Uvedla, že pokud se situace nezlepší, budou s manželem reálně uvažovat o zrušení poručnické péče.

V dubnu roku 2011 s pomocí sociální pracovníce vyplnili manželé Novotní žádost o umístění Martina do Psychiatrické nemocnice (dále jen „PN“) v Kroměříži. Na pobyt se těšil, doufal, že si tam najde nové kamarády. V PN v Kroměříži byl do konce školního roku. Prázdniny strávil doma v péči pana Josefa, neboť paní Alena onemocněla a zahájila onkologickou léčbu. V jeho chování se však nic nezměnilo. Pokud mu není vyhověno, je zlý, sprostý, agresivní, poručníkům vyhrožuje zabitím. Situace v rodině je velmi bezútěšná.

V únoru roku 2012 se dostavili manželé Novotní k jednání na OSPOD MěÚ Šlapanice. Martin byl od září roku 2011 nadále v PN v Kroměříži, s výjimkou Vánoc. Podle vyjádření školy se na jeho chování, vztahu ke spolužákům, učitelům a výuce nic neměnilo. Poručníci přiznali, že jsou na pokraji fyzických i psychických sil.

Martin byl propuštěn z pobytu v PN v Kroměříži dne 30. 05. 2012. Vrátil se však v ještě horším psychickém stavu než v jakém do zařízení nastoupil. V průběhu jeho hospitalizace navštívili manželé Novotní rodinnou poradnu, protože jejich manželství začalo být ohroženo. Po konzultacích u psychologa dospěli k závěru, že i vzhledem k nemoci paní Aleny nejsou schopni nadále péči o Martina zastávat. Dne 06. 06. 2012 došli k rozhodnutí podat návrh na předběžné opatření o umístění chlapce do Dětského diagnostického ústavu (dále jen „DDÚ“) Brno. Taktéž OSPOD MěÚ Šlapanice potvrdil, že pro Martina není

žádoucí za takové situace nadále zůstat v rodině. Okresní soud Brno-venkov rozhodl předběžným opatřením následovně: Martina Krále svěřil do péče DDÚ Brno. Pan Josef však s nařízením ústavní výchovy stále nebyl vnitřně ztotožněn, byl by ochoten dělat Martinovi poručníka i po zrušení společné poručnické péče.

Předávání Martina do diagnostického ústavu se zúčastnili poručníci, sociální pracovníce MěÚ Šlapanice a sociální pracovníce diagnostického ústavu. Ta sdělila, že na diagnostický pobyt k nim Martina nedoporučuje, neboť by mohl být ohrožen současně umístěnými dětmi a navrhla přerazení přímo do Dětského domova (dále jen „DD“) Vřesovice. Ještě tentýž den byl na základě předběžného opatření Martin do tohoto DD převezen. Děti zde bydlí v jednotlivých buňkách, každý má vlastní pokoj. To Martinovi usnadnilo adaptaci. S ostatními dětmi měl ale občasné konflikty. Celkově však nástup proběhl relativně v klidu, Martin se začal projevovat běžným způsobem.

V září roku 2012 rozhodl ředitel DDÚ Brno o přemístění Martina z DD Vřesovice do DD Vídeňská v Brně, zde Martinovy problémy přetrvávaly. Dostal tam silný záchvat vzteku, byl převezen na psychiatrické oddělení do Fakultní nemocnice v Brně–Bohunicích. Zde vzhledem k tomu, že nejsou zařízením pro takové pacienty, rozhodli se souhlasem poručníka o převozu Martina do Dětské psychiatrické léčebny (dále jen „PL“) Velká Bíteš.

V prosinci roku 2012 nabylo právní moci rozhodnutí Okresního soudu Brno-venkov, kterým byla paní Alena zbavena poručnické péči u Martina.

Při návštěvě sociální pracovníce v PL Velká Bíteš v květnu roku 2013 ošetřující lékař Martina uvedl, že zdravotní stav chlapce je stabilizovaný, neustálé změny zařízení však negativně ovlivňují chlapcovo chování. Občasné záchvaty vzteku a negace přetrvávají, tyto se však daří personálu i díky upravené medikaci zvládnout. Martin uvedl, že za ním táta pravidelně dvakrát za měsíc jezdí a bere ho na výlety. Byl srozuměn s tím, že se bude po prázdninách stěhovat do DD se školou v Bystřici pod Hostýnem. Z přesunu do nového zařízení měl strach, obával se, jak to tam bude vypadat, jak se budou k němu ostatní děti chovat. Přemístění chlapce do DD Bystřice pod Hostýnem bylo stvrzeno vydáním předběžného opatření. V tomto zařízení je Martin umístěn do dnešního dne.

Klíčové momenty případu

- V únoru 2002 byla Martinovi rozsudkem Okresního soudu v Mělníku nařízena ústavní výchova – DD Kladno.
- V listopadu 2003 byli rodiče Martina zbaveni rodičovské zodpovědnosti.
- V březnu 2004 byl Martin přemístěn do DD Racek u Benešova.
- V prosinci 2005 byl Martin na základě rozhodnutí MěÚ Mělník svěřen do péče budoucích pěstounů manželů Novotných, Martin se začíná dobře adaptovat na nové rodinné prostředí, s následným nástupem do MŠ Březina se však objevují problémy s adaptací v kolektivu a projevují se negativní vlastnosti Martina.
- V březnu 2006 manželé Novotní podávají návrh na svěřením Martina do společné poručnické péče.
- V listopadu 2006 byl svěřen Martin rozsudkem Okresního soudu v Mělníku do společné poručnické péče Aleny a Josefa Novotných.
- V letech 2007-2010 navštěvoval Martin Základní školu v Březině, k dispozici mu byl pedagogický asistent, byl vyučován dle zvláštního vzdělávacího programu. Po celou dobu se choval agresivně, nepředvídatelně, vulgárně se vyjadřoval, ohrožoval a ubližoval ostatním.
- V září 2010 nastoupil do Základní školy v Lidické ulici v Brně, vyučován dle vzdělávacího programu pro žáky se zdravotním postižením. Jeho chování se nezměnilo, byl stále agresivní, vulgární, nevladatelný a nebezpečný pro své okolí.
- V dubnu 2011 byl Martin umístěn do PN v Kroměříži.
- V červnu 2012 podali poručníci návrh na umístění chlapce do DDÚ Brno. Odtud byl tentýž den přemístěn do DD Vřesovice.
- V září 2012 byl přemístěn do DD Vídeňská v Brně, odtud kvůli záchvatu vzteku následně do PL Velká Bíteš.
- V prosinci 2012 nabylo právní moci rozhodnutí Okresního soudu Brno-venkov, kterým byla paní Alena zbavena poručnické péče u Martina.
- Zdravotní stav Martina se v PL Velká Bíteš stabilizoval, neustálé změny zařízení však negativně ovlivňují jeho chování, kvůli občasným záchvatům vzteku je tlumen medikací. Poručník ho pravidelně navštěvuje a bere ho na výlety. Martin od září 2013 pobývá v DD v Bystřici pod Hostýnem.

Pohled sociální pracovnice

Sociální pracovnice hodnotila případ jako velmi složitý, a to kvůli komplikované povaze Martina. Ten díky nedostatečné péči biologických rodičů v raném dětství trpí celou řadou psychických poruch, které se odborníkům nedaří zmírnit.

Poručníci dle jejích slov vytvářeli Martinovi takové prostředí, kterého by se mu jinde jen stěží dostávalo. Martin se jí zdál zpočátku více fixovaný na matku, později si vytvořil vřelý vztah i k otci. Sociální pracovnice nabyla dojmu, že poručníci vždy nedbali rad odborníků. Zejména pan Josef byl k mnoha připomínkám a radám negativistický. Na druhou stranu si často stěžoval na nedostatečnou poradenskou pomoc a součinnost ze strany sociálních pracovníků a lékařů. Paní Alena se jí zdála více racionálně uvažující. Mnohem dříve si uvědomila fakt, že situace s Martinem je neudržitelná a směřuje k jeho návratu do ústavní výchovy.

Vzhledem k nepředvídatelnému a agresivnímu chování Martina a zdravotnímu stavu poručnice považuje sociální pracovnice zrušení poručnické péče za nejlepší možné řešení.

Vyhodnocení případu

Z uvedeného případu je patrné, že v případě Martina se náhradní rodinná péče bohužel nezdařila, přestože rodinu poručníků lze hodnotit velmi dobře, měla dobrou pověst, panovaly zde dobré rodinné vztahy, poručníci žili ve spokojeném harmonickém a stabilním manželství, motivace pro jejich rozhodnutí pro přijetí dítěte vycházela z přesvědčení, že jejich rodičovský potenciál ještě není zcela využitý a ze snahy naplnit svůj manželský svazek. Potenciální sourozenci se na nového sourozence rovněž těšili. Přesto opatrovnictví zcela nesplnilo svůj účel, dle mého názoru hrálo roli více faktorů. Zcela jistě svou roli sehrály genetické dispozice, jelikož biologičtí rodiče Martina byly rovněž komplikované povahy, nezodpovědní, neschopní postarat se samy o sebe. Rané dětství Martin strádal ve zcela nefunkčním rodinném prostředí, nebyly zabezpečeny ani základní životní potřeby, nebylo naplněno rodičovské poslání. Rodina se nacházela ve špatné finanční situaci z důvodu nezaměstnanosti otce, bytové a hygienické poměry byly rovněž naprosto nevyhovující. Mezi rodiči docházelo k závažným neshodám, které mnohdy končily i fyzickým napadáním. Otec i matka navíc inklinovali k alkoholismu, Martina často nechávali doma samotného, jejich péče byla nedostatečná, neposkytovala adekvátní

množství podnětů. Martin byl mírně opožděný, projevoval se u něho nevyrovnaný psychomotorický vývoj, narušená jemná motorika, omezená slovní zásoba a výraznější poruchy chování. Jelikož rodinné prostředí ohrožovalo zdravý vývoj dítěte a nebyla šance na pozitivní změny, strávil Martin další část svého dětství v ústavní výchově.

Přestože po přijetí do péče manželů Novotných probíhal adaptační proces Martina zpočátku slibně, došlo k navázání citových vazeb, byl hodný, ukázněný, zlepšil se v mluveném projevu, po nástupu do mateřské školy a následně základní školy se postupně začaly projevovat Martinovy negativní geneticky podmíněné vlastnosti a špatné zkušenosti z nefunkčního rodinného prostředí a ústavní péče. Jeho chování bylo plné agrese, negativizmu, byl vulgární, neukázněný, nepřizpůsobivý, neměl chuť ke vzdělávání a plnění povinností. Svým jednáním postupně začal ohrožovat partnerský život poručníků, ti se dostali na pokraj svých psychických i fyzických sil, situace se stala nezvladatelnou i vzhledem k onemocnění paní Aleny. Vše vyústilo zrušením poručnické péče paní Aleny a postupným přemísťováním Martina mezi různými psychiatrickými a ústavními zařízeními až do DD Bystřice pod Hostýnem.

Přestože poručníci přistupovali k náhradní rodinné péči s velmi dobrými úmysly, ve svých požadavcích byli velmi tolerantní, byli ochotni akceptovat i jiné etnikum či lehčí zdravotní handicap, zřejmě si neuvědomili, jak náročná může být péče o dítě problematických rodičů a s negativními životními zkušenostmi. Přestože Martin vzhledem ke svému problematickému chování nemohl setrvat v rodinném prostředí, na celém případě lze přece jen spatřovat jistý pozitivní prvek. Martin měl možnost být alespoň po omezenou dobu účasten běžného rodinného života, navíc zůstává v kontaktu se svým poručníkem, má tedy stále jakési spojení se životem mimo ústav, a snad i tedy určitou naději na pomoc a podporu při přechodu z ústavní péče do samostatného způsobu života.

7.3 Příklad č. 2

Matka: Eva Richterová, nar. 1977, vzdělání základní, nezaměstnaná

Otec: Karel Miller, nar. 1968, vyučen bez maturity, elektrikář

Dítě: Klára Richterová, nar. 2004

Babička: Mgr. Vlasta Richterová, nar. 1942, vzdělání vysokoškolské, učitelka, t.č. ve starobním důchodu

Po dvouletém vztahu paní Evy a pana Karla se narodila dcera Klára. Dítě se narodilo mimo manželství, otcovství bylo uznáno souhlasným prohlášením rodičů před matričním úřadem v Ivančicích. Rodiče tedy nebyli oddáni, nežili spolu ani ve společné domácnosti, výchovu a výživu zajišťovala paní Eva sama. V září roku 2004, měsíc po narození dcery, podala paní Eva k Okresnímu soudu Brno-venkov návrh na úpravu práv a povinností rodičů k dceři s odůvodněním, že s otcem dítěte nevede společnou domácnost, na úpravě práv a povinností k dceři se nedohodli a navrhla tedy, aby byla Klára svěřena do její výchovy a otci bylo stanoveno výživné ve výši 800,- Kč měsíčně. Otec s tímto návrhem na úpravu rodičovské zodpovědnosti souhlasil.

Paní Eva žila s dcerou Klárou v rodinném domě v Pršticích společně se svou matkou, paní Vlastou Richterovou, která je vlastníkem nemovitosti. Podle zprávy starosty obce Prštice žijí spořádaným životem. Pan Karel měl pronajatý byt v Brně. Kláru navštěvoval dle možností, pracoval v Karlových Varech a domů se vracel dvakrát měsíčně. Okresní soud Brno-venkov na základě výše uvedeného v říjnu roku 2005 rozhodl ve věci úpravy práv a povinností tak, že schválil dohodu rodičů, nezletilou svěřil do výchovy matky a otci stanovil výživné ve výši 800,- Kč.

V červnu roku 2006 ztratil pan Karel zaměstnání. Kvůli nedostatku financí si nebyl schopen platit nájem v bytě. Nastěhoval se tedy do domu v Pršticích za dcerou a její matkou. Paní Eva pobírala pouze dávky, pan Karel občas pracoval brigádně. Na výživě malé Kláry se tedy od jejího narození výrazně finančně podílela její babička. Finanční situace se zhoršila na konci roku 2007, kdy paní Evě skončila výplata rodičovského příspěvku. Práci si nehledala, zvykla si na pravidelnou finanční výpomoc své matky. Ta jí chtěla pomoci při hledání práce. Paní Eva však tuto pomoc odmítala, vyvolávala zbytečné

konflikty a čím dál častěji hledala řešení v konzumaci alkoholu. Peníze na jeho nákup získávala tak, že vybrala bez souhlasu matky peníze z její vkladní knížky. Tyto brzy utratila, a další finance čerpala prostřednictvím různých druhů spotřebitelských úvěrů, které však nesplácela. O svou dceru se vůbec nestarala. Pan Karel alkoholu propadl rovněž. O dceru se zajímal, ale vzhledem ke způsobu života neměl na její výchovu energii.

V červnu roku 2009 paní Eva z nenadání odešla z domu a několik měsíců o sobě nedala vědět. Péče o Kláru tak zůstala zcela na její babičce. Ta jí svou láskou nahrazovala matku. Karel sice přestal s pitím, našel si však novou přítelkyni a odstěhoval se k ní do Brna. Od této doby se paradoxně začal o Kláru více zajímat, pravidelně jí telefonoval, každých čtrnáct dní navštěvoval. Přítelkyně na něj měla zřejmě dobrý vliv, našel si práci. Na výživu dceři sice nepřispíval, kupoval jí však hračky a oblečení.

Paní Eva o sobě dala vědět před Vánoci roku 2009. Celou dobu žila u kamarádky v lesní chatce v nedalekých Oslavanech. Doma se zdržela jen pár minut, o dceru nejevila valný zájem. Dle vyjádření její matky byla evidentně pod vlivem omamných látek. Paní Vlastě se podařilo o své dceři zjistit jen to, že je v evidenci úřadu práce, o ostatní se prý nemá starat. Dalších šest měsíců paní Eva přicházela domů pouze za účelem vyzvednutí složenky k výplatě sociálních dávek. Kláře donesla občas nějakou sladkost.

Klára překvapivě zvládala neutěšené rodinné poměry nadmíru dobře. Netrpěla žádnými psychickými poruchami, podle dětské lékařky byl její vývoj srovnatelný s vývojem dětí z funkčních rodin. Bez sebemenších problémů vychodila všechny tři ročníky mateřské školy. Při hře se zapojovala do všech činností, byla milá, dětmi i paní učitelkou oblíbená. Do školky ji přiváděla i odváděla babička, ta rovněž platila všechny poplatky spojené s docházkou dítěte do mateřské školy. Klára úspěšně zvládla i zápis do první třídy základní školy v Pršticích.

V červenci roku 2010 se k ústnímu jednání na OSPOD MěÚ Šlapanice dostavila babička Kláry, paní Vlasta Richterová. Do protokolu uvedla, že se její dcera Eva chová nevhodně a nezodpovědně, není dobrým vzorem pro svou vlastní dceru. Trvala na tom, aby jí byla Klára svěřena do výchovy a oběma rodičům bylo stanoveno přiměřené výživné. Současně požádala u obecního úřadu v Pršticích o zrušení trvalého bydliště své dcery Evy. Ta zde již více než rok nebydlí, přichází pouze za účelem vyzvednutí poštovní poukázky k výplatě sociálních dávek. Velkým problémem byly rovněž dluhy paní Evy a velký počet hrozících

exekucí. O týden později se jednání na OSPOD MěÚ Šlapanice účastnil i pan Karel. Potvrdil, že se o Kláru stará její babička, žijí spolu ve společné domácnosti. Uvedl, že matka jejich dcery dlouhodobě neplní rodičovské povinnosti, v kontaktu nejsou. Připustil, že není schopen zajistit Kláře vše potřebné. Nejlepší řešení dané situace viděl ve svěření dcery do výchovy babičky.

V srpnu roku 2010 ustanovil Okresní soud Brno-venkov Kláře Richterové jako opatrovníka OSPOD MěÚ Šlapanice. Na základě rozsudku Okresního soudu Brno-venkov byla Klára svěřena do pěstounské péče své babičky.

V únoru roku 2011 navštívila sociální pracovnice OSPOD Kláru a její babičku doma v Prsticích. Paní Vlasta působila roztěkaně, při hovoru přeskakovala od jedné věci ke druhé. Přiznala, že po vynesení rozsudku ve věci svěření vnučky do její péče došlo ke zhoršení vztahu mezi ní a Klářiným otcem, rovněž s Klárou začala mít problémy. Klárka se s otcem stýkala, bral si ji jedenkrát za čtrnáct dní k sobě na víkendy. Vyžadoval po pěstounce, aby dceři pravidelně dávala na tento víkendový pobyt 1.000,- Kč. Nelíbilo se mu, jak chodí dcera oblečená, s kým se stýká. Paní Vlasta si posteskla, že ji poslední dobou vnučka nerespektuje, neposlouchá ji, vzteká se, nadává jí, snaží se ji dokonce i bít, neustále se dožaduje přítomnosti otce, nedá na něho dopustit. Klára otce ve všem poslouchala. Využíval toho a postupnými kroky se jí snažil manipulovat proti babičce. Při návštěvě nebyla Klára příliš sdílná, bylo obtížné s ní navázat komunikaci. Na otázky sociální pracovnice odpovídala jednoslovně, a to ano či ne. Byla vážná, stále ve střehu, nezasmála se. Pěstounce byla doporučena návštěva psychologické poradny.

V červenci roku 2011 se dostavila pěstounka na OSPOD MěÚ Šlapanice, aby informovala o vztazích v rodině. Klára se i nadále stýkala s otcem dvakrát měsíčně, trávila u něho víkendy. Předání Kláry probíhalo někdy v klidu, jindy by pan Karel na paní Vlastu bezdůvodně hrubý a vulgární, to vše před zraky dcery, na Kláru však byl hodný. První ročník základní školy zvládla Klára bez problémů, dle vyjádření školy je přátelská, veselá, kolektivem oblíbená, pečlivá a svědomitá. Patří k nejlepším žákům ve třídě. Od března roku 2011 začala paní Vlasta společně s Klárou navštěvovat jedenkrát měsíčně psychologa. Zdálo se jí, že psychologická pomoc měla na obě pozitivní vliv. Pan Karel s psychologem spolupracovat odmítl. Na závěr setkání paní Vlasta sdělila, že ji téměř po roce navštívila

matka Kláry, paní Eva. Přiznala se, že je závislá na užívání drog, zeptala se pouze, jak se Kláře daří, vidět ji však nechtěla.

Po několika měsících klidu ve vzájemných vztazích pěstounka v prosinci roku 2011 telefonicky informovala sociální pracovníci o konfliktu mezi ní a panem Karlem. Ten byl při předávání Kláry pod vlivem alkoholu, na pěstounku bezdůvodně křičel, vyhrožoval jí, že ji zabije. Tuto událost nahlásila paní Vlasta na Policii ČR v Ivančicích, kde s ní byl sepsán protokol.

V únoru roku 2012 se po předchozí domluvě dostavila paní Vlasta k jednání na OSPOD. Postěžovala si na problémy s Klárou i jejím otcem, které ji velmi tížily. Klára ji opět přestala poslouchat, je drzá, odmlouvá, mívá záchvaty vzteku, křičí na ni, někdy ji dokonce i fyzicky napadá, bije ji pěstmi, bodá nůžkami do rukou. Pěstounka se domnívá, že se snaží napodobit hrubé chování svého otce. Pod vlivem otce Klára odmítala pokračovat v sezeních u psychologa. Pěstounka vyslovila i vzhledem ke svému věku obavu, že brzy přestane péči o Kláru zvládat. Neutěšená situace se odrazila i na pololetním vysvědčení Kláry. Oproti loňskému roku se v prospěchu výrazně zhoršila, a to i přes snahu babičky učit se s ní.

Na opakovanou písemnou výzvu OSPOD se v březnu roku 2012 k ústnímu jednání dostavil i pan Karel. Připustil, že je vznětlivý povahy a přislíbil, že se vyvaruje hrubého a nevhodného chování vůči pěstounce. Byl si vědom toho, že není v jeho silách zabezpečit Kláře podmínky k jejímu zdárnému vývoji a byl by rád, kdyby mohla zůstat u pěstounky co nejdéle.

Situace se však bohužel nezlepšila ani v následujících měsících. I přes vyřčený slib vyvolával pan Karel neustálé konflikty, byl na pěstounku sprostý a hrubý. Klára stále zlobila, s babičkou se hádala, prala, vyhrožovala jí dokonce smrtí. Veškerou svoji zlobu a nespokojenost obracela proti ní. Její školní výsledky měly nadále sestupnou tendenci, s babičkou se odmítla učit. Ta se rozhodla, že po prázdninách přehlásí Kláru do Základní školy v Ořechově. Otec Kláry nadále neměl v úmyslu vzít si Kláru do péče, pěstounce v afektu řekl, ať ji dá do ústavu, pokud na ni již nestačí. Paní Vlasta se cítila po posledních konfliktech značně vyčerpaně, nenacházela již v sobě dostatek energie se o vnučku starat. V návštěvách psychologa pokračovala sama. Psycholog jí doporučil, aby trávila s vnučkou více času o víkendech, neboť víkend je dobou, kdy by si mohly navzájem vytvářet nějaké

pozitivní zážitky. Navrhl tedy pěstounce domluvit se s otcem Kláry na tom, aby u něj trávil jiné dny než sobotu a neděli. Ten však návrh pěstounky nerespektoval.

V listopadu roku 2012 uzavřela paní Vlasta dohodu o výkonu pěstounské péče se Sdružením pěstounských rodin (dále též „SPR“). SPR organizovalo pro děti výlety a pobytové akce. Klára si našla nové kamarády, trávila s nimi hodně času. Částečně se uklidnilo napětí mezi ní a babičkou, zlepšila se ve škole. Nebyla již tolik pod vlivem svého otce, víkendy trávila raději na výletech společně s kamarády.

V červnu roku 2013, kdy se zdálo, že se vše obrací k lepšímu, postihla paní Vlastu náhlá srdeční slabost. Byla hospitalizována v nemocnici, Klára bydlela po tuto dobu u otce a jeho přítelkyně. Paní Vlasta bohužel po několika dnech pobytu v nemocnici zemřela.

Bylo nutné vzniklou situaci řešit. OSPOD vyzval matku i otce Kláry k ústnímu jednání, aby se vyjádřili, zda si vezmou dceru do výchovy. Matka Kláry tuto možnost rezolutně odmítla, je vlivem několikaletého užívání drog ve velmi špatném psychickém i fyzickém stavu, od září roku 2013 měla nastoupit na odvykací léčbu. Otec sociální pracovníci sdělil, že s přítelkyní žijí v malých, naprosto nevyhovujících bytových podmínkách, navíc se jim má narodit dítě. Otec Kláry byl v té době již šest měsíců nezaměstnaný, jeho přítelkyně rovněž. Vzhledem k těmto okolnostem pan Karel prohlásil, že není schopen dceři nabídnout vhodné podmínky k jejímu zdárnému vývoji. O osudu Kláry tak rozhodne soud.

Klíčové momenty případu

- V září 2004 podala paní Eva návrh k Okresnímu soudu Brno-venkov na úpravu práv a povinností rodičů k dceři a žádala, aby byla Klára svěřena do její péče.
- V říjnu 2005 Okresní soud Brno-venkov svým rozhodnutím svěřil Kláru do výchovy matky a otci stanovil výživné ve výši 800,- Kč.

- V červnu 2006 ztratil pan Karel zaměstnání a nastěhoval se do Prštic, rodina žila společně v rodinném domě matky paní Evy.
- Během roku 2008 vzhledem ke špatné finanční situaci rodičů a jejich závislosti na alkoholu zastávala péči o Kláru její babička.
- V červnu 2009 odešla paní Eva z domu, žila v lesní chatce, o Kláru neměla zájem, pan Karel si našel novou známou a odstěhoval se do Brna, přestal však pít, našel si zaměstnání, o Kláru se zajímal, navštěvoval ji, telefonoval.
- V srpnu 2010 byla Klára na základě rozsudku Okresního soudu Brno-venkov svěřena do pěstounské péče své babičky.
- Počátkem roku 2011 došlo k výraznému zhoršení vzájemných vztahů mezi pěstounkou, Klárou a jejím otcem. Kláře se zhoršuje i prospěch.
- V listopadu 2012 uzavřela paní Vlasta dohodu o výkonu pěstounské péče se Sdružením pěstounských rodin, Klára nachází nové kamarády, což má pozitivní dopad na její výsledky ve škole i na vztah s babičkou.
- V dubnu 2013 došlo k úmrtí pěstounky.

Pohled sociální pracovníce

Sociální pracovníce, která měla případ na starost, spatřovala počátek problémů v rodině v tom, že paní Eva vyrůstala pouze se svojí matkou, bez otce. Byla od dětství těžko zvladatelná, svéhlavá, provázely ji výchovné problémy, absolvovala pouze základní školu. Její rozporuplná povaha se po narození Kláry projevovala nadměrným požíváním alkoholu a následným opuštěním domova.

Otce Kláry, pana Karla, viděla sociální pracovníce jako muže, který má svou dceru rád, není však schopen dostát svým slibům a jako plnohodnotného otce, který by o dceru řádně pečoval 365 dní v roce, si ho nedovede představit.

Dle sdělení sociální pracovníce byla za časté konflikty s vnučkou zodpovědná částečně i pěstounka. Jakožto bývalá učitelka na základní škole vyžadovala po Kláře pevný řád, zábavě a kamarádům se mohla věnovat až po splnění svých úkolů a povinností. Handicapem mohl být rovněž vyšší věk pěstounky. Naopak otec Kláře ponechával svobodu, trávil s ním pouze volný čas. To byl podle sociální pracovníce hlavní důvod toho, že Klára měla k otci blíže a nechala se jím manipulovat proti své babičce.

Vyhodnocení případu

Domnívám se, že v tomto příběhu opět sehrály určitou roli jak genetické faktory, tak nefunkční rodinné prostředí. V této rodině zřejmě problémy přecházely z generace na generaci. Již Klářina matka Eva prožívala problematické dětství v neúplné rodině bez otce, potýkala se s různými výchovnými problémy, absolvovala pouze základní školu. To vše se zřejmě projevilo i v jejím dalším životě, nebyla schopna vytvořit s Klářiným otcem fungující vztah a rodinné zázemí pro svou dceru, nebyla ochotná nést odpovědnost za svůj život, nehledala zaměstnání, spoléhala na pomoc státu a své matky, zadlužovala se, odešla z domova, propadla alkoholu a jiným závislostem a o dceru postupně přestala jevit zájem. Otec Kláry rovněž jistou dobu holdoval alkoholu, potýkal se s nezaměstnaností, pod vlivem své přítelkyně na sobě však zapracoval, Kláru měl rád, jevil o ni zájem, byl s ní v kontaktu. Jeho povaha však byla také problematická, byl vznětlivý, vůči pěstounce hrubý a vulgární, využíval náklonnosti Kláry a naváděl ji proti babičce. Pro svou dceru nebyl dobrým vzorem, Klára napodobovala jeho chování, babičku přestala respektovat, neposlouchala, byla vzteklá, hrubá, agresivní, veškerou svou zlobu obracela proti babičce.

Přestože zpočátku Klára zvládala špatnou situaci v rodině dobře, její vývoj byl srovnatelný s vývojem vrstevníků, byla pečlivá, svědomitá, bez problémů zvládla mateřskou školu i první ročník základní školy, v kolektivu byla přátelská a oblíbená, v určitém momentu se negativní vlivy začaly projevovat i v tomto směru a její prospěch ve škole se začal zhoršovat. Důkazem toho, že jednou z podstatných příčin Klářiných problémů je chování jejího otce, je fakt, že ke zlepšení výsledků ve škole a zklidnění vztahu s babičkou došlo až na základě spolupráce se Sdružením pěstounských rodin, kdy se Klára začala účastnit různých aktivit, našla nové kamarády a vliv jejího otce tím pádem slábl. V době tohoto obratu k lepšímu však bohužel zasáhl nepříznivý osud v podobě úmrtí pěstounky.

Na otázku, zda v tomto případě splnila pěstounské péče svůj účel, si dovoluji odpovědět kladně. I přes nepříznivou situaci v rodině bylo o Kláru ze strany její babičky dobře pečováno, mohla vyrůstat v domácím prostředí s blízkou osobou, což jí bylo jistě ku prospěchu. Nezbyvá než si přát, aby byla její situace co nejdříve vyřešena, a v případné náhradní rodině našla tolik potřebné zázemí, které zvýší její šance na bezproblémový život v dospělosti.

7.4 Případ č. 3

Matka: Veronika Holásková, nar. 1987, vzdělání učňovské, nezaměstnaná

Děti: Lucie, nar. 2011, Lukáš, nar. 2013

Veronika se narodila jako nejstarší dcera svobodné matce, která v dalších letech porodila ještě další čtyři dcery. Děti vyrůstaly ve špatných sociálních podmínkách. Matka Veroniky si nikdy nenašla stálé zaměstnání, jejím jediným příjmem byly sociální dávky. Žádné z jejich dětí nemá uvedeného otce v rodném listě. Matka se s dětmi často stěhovala, neustále střídali ubytovny po celé republice. Výchovné prostředí rodiny bylo nepodnětné, péče matky o děti byla nedostatečná, bytové podmínky nevhodné. Matka nedokázala zabezpečit základní životní potřeby svých dětí. Okolnostmi byla donucena dát čtyři dcery k adopci, Veronika byla umístěna v roce 1996 do ústavní výchovy. Prošla několika dětskými domovy, v roce 1997 pro ni byla vyhledána pěstounská rodina. V rodině se však nedovedla dostatečně adaptovat a vrátila se zpět do dětského domova. V roce 2004 se o ni začala zajímat matka. Ta se mezitím usadila, našla si přítele, bydlela s ním v podnájmu v bytě a příležitostně si ji brala na víkendy k sobě domů. Veronika se mezitím vyučila pomocnou kuchařkou. Zaměstnání se jí nepodařilo nalézt, byla evidovaná na úřadě práce, pracovala občas brigádně. Finančně byla závislá zejména na sociálních dávkách. Trvalou známost neměla, v partnerských vztazích byla nestálá. Zdržovala se po ubytovnách tam, kde právě pobývali její partneři, stálé ubytování neměla.

Mimo manželství se Veronice v prosinci roku 2010 narodila dcera Lucie. Jako otce označila občana ukrajinské národnosti, se kterým nikdy nežila, znala ho krátce. Do rodného listu ho však jako otce neuvedla. Krátce po propuštění z porodnice se Veronika dostavila na OSPOD MěÚ Šlapanice s tím, že nemá kde bydlet. Plánovala bydlet v podnájmu společně se svojí matkou, ale kvůli dluhům se musely z bytu vystěhovat. Veronice bylo nabídnuto umístění do Domova pro matky s dětmi v Brně, tuto možnost však odmítla. Sdělila, že sama bez své matky není schopna péči o dceru zvládnout. Kladně však reagovala na možnost dát Lucii do náhradní rodinné péče, do protokolu podepsala souhlas s pěstounskou péčí i osvojením. Lucie byla přechodně umístěna do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc Klokánek.

Od té doby žila Veronika na ulici, pouze chodila přespávat na Armádu spásy v Brně, kde jí byl pobyt hrazen dávkou z úřadu práce. Lucie byla v listopadu roku 2011 předána do rodiny budoucích osvojitelů. Okresní soud v Blansku potvrdil tuto skutečnost v říjnu roku 2012 vydáním rozsudku o nezrušitelném osvojení Lucie.

Veronika opětovně navštívila OSPOD v červnu roku 2013, krátce před narozením syna. Uvedla, že se zdržuje na ulici, přespává na noclehárně Armády spásy v Brně. Pobyt a stravu si hradila z dávky příspěvku na živobytí. Do protokolu nahlásila, že se o novorozené dítě nebude moci postarat, nemá kde bydlet, proto ho nechá v porodnici. V červenci roku 2013 se jí narodil syn Lukáš. Otce v rodném listě opět neuvedla. Dle jejího vyjádření žije v Brně jako bezdomovec, má problémy s požíváním alkoholu. Veronika však nevyloučila, že by biologickým otcem mohl být i jiný muž.

Hned v porodnici Veronika podepsala předběžný souhlas s adoptí a usnesením Městského soudu v Brně ze dne 01.08.2013 bylo nařízeno předběžné opatření, kterým byl Lukáš svěřen do pěstounské péče na přechodnou dobu v délce tří měsíců.

Po návratu z nemocnice požádala Veronika u odboru sociálních věcí (dále jen „OSV“) MěÚ Šlapanice o pomoc při zprostředkování bydlení pouze pro svoji osobu. Byla jí zajištěna ubytovna, do které však nenastoupila. Pomoci OSV využila pouze v době, kdy jí byl opakovaně odcizen občanský průkaz, ocitla se bez finančních prostředků a nový doklad nebyla schopna sama vyřídit. Termíny sjednaných návštěv, které vyplývaly z individuálního plánu ochrany dítěte, nedodržovala, na pokusy o telefonické kontakty nereagovala.

Na MěÚ Šlapanice se dostavila až koncem srpna roku 2013. Uvedla, že i nadále žije na ulici, stávající situace jí vyhovuje a nehodlá na ní nic měnit. Odmítla veškerou spolupráci s OSV. Následně na OSPOD MěÚ Šlapanice podepsala souhlas s tím, aby byl nezletilý Lukáš osvojen.

Na základě předběžného opatření péči o Lukáše po jeho propuštění z porodnice převzala pěstounka na přechodnou dobu. Krátce po přijetí Lukáše do rodiny ji navštívila sociální pracovnice MěÚ Šlapanice. Pěstounka s manželem vychovává kromě Lukáše i své tři děti. Sdělila, že byla v nemocnici upozorněna na to, že je chlapec plačtivý a neklidný. První dny v novém prostředí byl zřejmě vlivem dozrívajícího působení utišujících léků klidný, po

pominutí jejich účinku se potíže vrátily, při pláči se dostával až do křečí. Díky příkladné péči a trpělivosti pěstounky se začal Lukáš postupně zklidňovat a přibýval na váze. Během tří měsíců navštívila sociální pracovnice pěstounku ještě třikrát. Během této doby udělal Lukáš velké pokroky. Přibral, zklidnil se, záchvaty křiku byly pouze ojedinělé. Dobře reagoval na blízké osoby, na podněty. Pěstounka vyjádřila přání, aby se Lukáš dostal do dobré rodiny.

Po uplynutí zákonné lhůty šesti týdnů po narození dítěte paní Veronika u MěÚ Šlapanice písemně prohlásila, že po zralé úvaze souhlasí s osvojením svého syna. V září roku 2013 byly Krajským úřadem Jihomoravského kraje, odborem sociálních věcí, vybráni vhodní osvojitelé pro Lukáše. MěÚ Šlapanice vydal následně rozhodnutí, dle kterého se Lukáš, t.č. v péči pěstounky na přechodnou dobu, svěruje do péče budoucích osvojitelů. Osvojitelé se s Lukášem seznamovali postupně při opakovaných návštěvách u pěstounky, od října si dítě definitivně převzali.

Klíčové momenty případu

- V roce 1996 byla Veronika umístěna do ústavní výchovy, pochází ze špatných sociálních podmínek, matka jí nedokázala zajistit základní životní potřeby ani podnětné prostředí.
- V roce 1997 pro ni byla vyhledána pěstounská rodina, ve které se dostatečně neadaptovala a vrátila se zpět do dětského domova.
- V roce 2004 obnovila Veronika kontakt se svojí biologickou matkou.
- V prosinci 2010 se jí mimo manželství narodila dcera Lucie, o kterou se nedovedla postarat, proto podepsala souhlas s pěstounskou péčí nebo adopcí, Lucie byla přechodně umístěna v Klokánku.
- V listopadu 2011 byla Lucie předána do péče budoucích osvojitelů.
- V červenci 2013 se paní Veronice narodil syn Lukáš, ihned v porodnici podepsala předběžný souhlas s adopcí. Lukáš byl hned po propuštění z porodnice svěřen do pěstounské péče na přechodnou dobu.
- V září 2013 byl Lukáš svěřen do péče budoucích osvojitelů.

Pohled sociální pracovnice

Sociální pracovnice v rozhovoru sdělila, že příčiny svěřením obou dětí Veroniky do náhradní rodinné péče spatřuje v nevhodném a nepodnětném prostředí, ve kterém Veronika vyrůstala. To vše zřejmě způsobilo nedostatek zodpovědnosti, vyzrálости a spolehlivosti Veroniky.

Dle sociální pracovnice se nevyzrálость Veroniky projevuje i tím, že si nevytvářela pracovní návyky, je závislá na podpoře státu. Zvykla si na to, že si žije po svém, nemusí se o nikoho starat, nikomu se podřizovat, život s dítětem by byl pro ni přítěží. Je s ní složitá komunikace, nabízené rady a pomoc obvykle nepřijme. Vzhledem k výše uvedenému je sociální pracovnice přesvědčena o tom, že výchova Veroničiny dětí v náhradních rodinách je pro ně tím nejlepším řešením.

Vyhodnocení případu

I v tomto případě spatřuji jádro problémů v genetických faktorech, nefunkčním rodinném prostředí. Veronika vyrůstala se svou matkou v sociálně nevyhovujících podmínkách, matka byla nezaměstnaná, závislá na sociálních dávkách, nedokázala si zajistit stálé bydlení, stěhovala se po ubytovnách. Rodinné prostředí bylo nepodnětné, další čtyři Veroničiny sestry dala matka k adopci, Veronika nakonec skončila v ústavní výchově, prošla několika dětskými domovy, v pěstounské rodině se nedokázala adaptovat. Matka o ni projevila zájem až po několika letech.

Všechny tyto negativní faktory se bohužel na Veronice podepsaly. Přestože se vyučila, nebyla schopna si nalézt zaměstnání, byla evidována na úřadu práce, závislá na sociálních dávkách či příležitostných brigádách. Bydlela po ubytovnách, později žila na ulici, přespávala na Armádě spásy. Nepřijala nabízenou pomoc, tento stav jí vyhovoval. Projevila se u ní bohužel i nestálost v partnerském životě a neschopnost přijmout rodičovskou zodpovědnost, dcera Lucie byla svěřena adoptivním rodičům, syn Lukáš do pěstounské péče na přechodnou dobu. U Lukáše se po narození projevily různé problémy, neklid, plačtivost, starostlivá péče pěstounů však tyto projevy eliminovala, Lukáš začal prospívat, a byl rovněž předán nové adoptivní rodině. Jelikož Veronika by zjevně nebyla schopna svým dětem zajistit podmínky k jejich zdárnému vývoji, náhradní rodinná péče se pro ně stala tou nejlepší volbou.

7.5 Závěr praktické části

V rámci praktické části práce jsem se snažil postihnout různorodé případy. Na základě pečlivé analýzy jsem však dospěl k závěru, že v jednotlivých případech lze spatřovat i mnoho společných znaků, například komplikovaná povaha či nezodpovědnost rodičů, špatná sociální situace v rodině, nezaměstnanost, finanční problémy, závislost na dávkách, bytové problémy, nefungující vztah rodičů či absence jednoho z rodičů, ve dvou případech i alkoholismus či jiná závislost rodičů. Ve dvou rodinách problémy vyústily ve svěřeni dítěte do ústavní péče, která samozřejmě také nemůže nahradit život a atmosféru ve funkční rodině.

Kombinace těchto různých negativních faktorů, tedy genetické dispozice, zkušenosti z nefunkčního rodinného prostředí či nutnost trávit část dětství v ústavní péči, u dětí později vyvolala řadu problémů, například opožděný psychomotorický vývoj, agresivitu, vulgaritu, neukázněnost, nepřizpůsobivost, v jednom z případů i neschopnost být zodpovědný za svůj vlastní život, nestálost v partnerských vztazích či neochotu přijmout rodičovskou zodpovědnost. Domnívám se, že tyto případy jednoznačně dokazují, jak mohou genetické dispozice významně ovlivňovat osobnost dítěte, jak důležitou roli hraje dobře fungující rodina pro jeho zdárný vývoj, jeho společenské uplatnění či schopnost vytvořit harmonické rodinné prostředí pro své potomky.

Ve všech případech bylo nutné vzhledem k okolnostem využít systém náhradní rodinné péče. Přestože ne ve všech případech dokázala problematickou situaci zvrátit, domnívám se, že u každého z případů lze nalézt nějaký pozitivní efekt. V prvním případě poručnictví umožnilo dítěti strávit alespoň část života v rodinném prostředí, zažít kontakt s blízkou osobou. Přestože v současnosti dítě opět žije v ústavním zařízení, zůstává nadále s poručníkem v kontaktu. Ve druhém případě pěstounská péče dala dítěti možnost vyrůstat s důvěrně známou osobou, babičkou, a přinesla příležitost získat kamarády a smysluplně trávit čas prostřednictvím Sdružení pěstounských rodin. Ve třetím případě byla náhradní rodinná péče využita až v případě potomků problematického dítěte. Její přínos lze v současné době těžko objektivně hodnotit, přesto nutno podotknout, že již v rámci pěstounské péče na přechodnou dobu byl patrný příznivý posun ve vývoji jednoho z dětí.

ZÁVĚR

Cílem teoretické části mé diplomové práce bylo poskytnutí ucelených informací o systému péče o ohrožené děti v případě, kdy péče biologické rodiny z různých důvodů selhává, snažil jsem se vystihnout nejrůznější problémy funkčnosti rodiny s ohledem na výchovu a péči o dítě, následně charakterizoval různé možnosti prevence a podpory rodiny ze strany státu a rovněž alternativy péče o dítě v rámci náhradní rodinné péče či náhradní výchovné péče.

V první kapitole práce jsem se snažil přiblížit různé pohledy na pojem rodina. Je zřejmé, že význam tohoto termínu prochází určitým vývojem, přestávají platit tradiční kritéria. Manželství již není vnímáno jako základní předpoklad rodinného života. Různí autoři kladou důraz na různé atributy rodiny, někteří v souvislosti s rodinou zmiňují příbuzenský vztah, jiní připouští i vztah jej substituující. Některé definice pojmu rodina se orientují zejména na význam rodiny na formování osobnosti dítěte, jeho životní orientaci, normy, postoje, systém hodnot a schopnost vytvářet stabilní sociální kontakty, s rostoucím věkem dítěte je však podstatný vliv často připisován i mimorodinnému prostředí. Rodina je nezdědka vnímána rovněž jako zásadní socializační činitel. V této kapitole rovněž rozlišuji pojmy nukleární rodina a širší rodina, zdůrazňuji význam, rozdílnost a nezastupitelnost matky i otce a neméně důležitou roli širší rodiny, která přináší dítěti pocit pospolitosti, vzájemnosti a jedinečnou možnost poznání fungování mezilidských vztahů. Dále definuji základní funkce rodiny, přičemž zdůrazňuji jejich vzájemnou propojenost, kdy předpokladem harmonického fungování rodiny je právě zachování jejich křehké rovnováhy. Rozebírám rovněž základní psychické potřeby dítěte, jejichž naplnění je vedle naplnění základních biologických potřeb dítěte neméně důležitým znakem kvalitní rodiny. V souvislosti s fungováním rodiny zdůrazňuji význam motivace rodičovství, přičemž rozlišuji rodičovství biologické a psychologické, kdy zkušenosti ukazují, že psychologické rodičovství může být tím pravým rodičovstvím i bez biologického rodičovství, naopak to však zcela jistě neplatí. V závěru první kapitoly se stručně věnuji právním aspektům ochrany rodiny, rodičovství a dítěte. Nutno zmínit, že začátek roku 2014 přináší zásadní změny ve vnitrostátní právní úpravě, a to v souvislosti s přijetím nového občanského zákoníku. Jeho obsah se samozřejmě dotýká i problematiky rodinných vztahů. Vzhledem k rozsahu této nové právní normy však již nebylo možné tyto změny zpracovat a začlenit do diplomové práce.

Druhá kapitola práce se zabývá problematikou narušení rodinného prostředí, je zmíněna typologie rodin z hlediska funkčnosti od rodiny funkční, přes problémovou, dysfunkční až po krajní případ rodiny afunkční. Dále je rozebrána problematika poruch jednotlivých již výše zmíněných funkcí rodiny. V závěru kapitoly jsou nastíněny možné příčiny narušení rodinného prostředí, které spolu samozřejmě mohou vzájemně souviset, postupně se na sebe kumulovat. Upozorňuji na rostoucí význam tzv. sociální osíření.

Třetí kapitola je věnována otázce podpory rodiny jako nástroje prevence zanedbávání péče o dítě. Odebrání dítěte z rodiny je samozřejmě krajním řešením, které by se mělo využívat ve zcela výjimečných situacích. Důraz by měl být kladen právě na prevenci, tedy na podporu rodiny a tvorbu podmínek pro její harmonický rozvoj. V tomto směru může sehrát obrovskou roli například systém sociálních služeb (sociální poradenství, služby sociální péče či prevence) či dalších služeb na podporu rodiny či činnosti v rámci sociálně-právní ochrany dětí. V rámci kapitoly je zmíněn pojem sanace rodiny, tedy přístup k ochraně dítěte, který je založen na podpoře jeho rodiny. Jsou specifikovány nástroje, oblasti rodinného života, na které se sanace zaměřuje, rovněž však limity jejího působení.

Čtvrtá kapitola pojednává o jednotlivých institutech náhradní rodinné péče. Zaměřuje se zejména na osvojení a pěstounskou péči, okrajově se věnuje péči jiné fyzické osoby než rodiče, poručenství a opatrovnictví. Jsou zde specifikovány dva základní druhy osvojení, zmínka je rovněž o mezinárodním osvojení. V rámci pěstounské péče upozorňuji na finanční podporu státu prostřednictvím dávek pěstounské péče, dále rozlišuji individuální a skupinovou pěstounskou péči v SOS dětských vesničkách. Věnuji se rovněž zajímavému institutu pěstounské péče na přechodnou dobu.

Základní podmínkou pro zodpovědné rozhodnutí žadatelů o náhradní rodinnou péči je samozřejmě příprava. Důležitou roli hrají dostatečné informace o biologické rodině dítěte, zdravotních dispozicích, minulosti dítěte, o tom, co prožilo. Ideální pro přijetí dítěte do náhradní rodinné péče je samozřejmě co nejútlejší věk, starší děti mohou být zatíženy špatnými zkušenostmi z nefunkční biologické rodiny či z ústavní péče. Předpokladem pro úspěšnou náhradní rodinnou péči jsou jistě také určité charakterové vlastnosti náhradních rodičů. Důležitá je samozřejmě i podpora náhradních rodičů a přijetí dítěte ze strany nejbližší rodiny (prarodičů, případných sourozenců) či pomoc různých organizací k tomuto účelu zřízených.

Každá jednotlivá forma náhradní rodinné péče má své přednosti a slabší místa, určité rozpětí svých indikací i kontraindikací, svou osobitost. Domnívám se, že v případě respektování všech specifických aspektů náhradní rodinné péče ze strany náhradních rodičů (osvojitelů, pěstounů) může náhradní rodina dítěti nabídnout podnětné prostředí založené na silných citových vazbách a pozitivně tak působit na schopnost plnění partnerských, rodičovských, ale i společenských rolí v dospělosti.

Pátá kapitola se zaměřuje na základní charakteristiku a právní aspekty institucí náhradní výchovné péče v ČR. Domnívám se, že ústavní prostředí může dítěte poskytnout lepší životní podmínky než nefungující biologická rodina, která dítě ohrožuje, zcela jistě však dítěti nemůže nahradit život v harmonické rodině. Ústavní prostředí totiž bohužel nedokáže dítěti poskytnout nezbytný silný, trvalý emoční vztah k jedné osobě. To je nejdůležitější zejména v nejučtějších dětství, kdy se tvoří nejvýznamnější oblasti osobnosti dítěte, které tvoří základ dalšímu vývoji. V případě absence takového vztahu se často hovoří o tzv. psychické deprivaci. Ústavní prostředí však dítě ochuzuje i o další aspekty běžného rodinného života, například o tolik potřebný vzor partnerského vztahu, vztahu dítěte s členy širší rodiny, to vše se může do určité míry projevit v budoucnosti v partnerských a rodičovských vztazích. V souvislosti s ústavní péčí se hovoří rovněž o tzv. hospitalismu. I přes všechny nedostatky ústavní péče se domnívám, že v jejím vývoji lze spatřovat mnoho pozitivních prvků, například jakousi snahu přibližovat ústavní prostředí rodinnému prostředí, existence institutu hostitelské péče či aktivity institucí zaměřujících se na podporu přechodu z ústavního prostředí do samostatného způsobu života. V každém případě se domnívám, že ústavní péče má prozatím v ČR své opodstatněné místo, stále existují skupiny velmi znevýhodněných dětí, které nacházejí náhradní rodiče jen velmi těžko, samozřejmě i tyto děti by měly mít šanci vyrůst v milujícím rodinném prostředí, jistou naději do budoucna lze snad spatřovat například v podpoře a rozvoji profesionální pěstounské péče.

Práce je pak završena šestou kapitolou zaměřenou na zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které stojí mimo systém zařízení pro výkon ústavní výchovy, kdy největším zřizovatelem takových zařízení v ČR tzv. Klokánků, je občanské sdružení Fond ohrožených dětí.

Praktická část práce byla založena na rozboru tří specifických případů dětí zasažených různými rodinnými problémy, jejich následné řešení v rámci systému náhradní rodinné nebo

náhradní výchovné péče a vliv na další osud dítěte. Ve výzkumné rovině byly zásadními otázkami práce, jakým způsobem mohou genetické dispozice, nefunkční rodinné prostředí či ústavní výchova ovlivnit osobnost, chování, hodnotovou orientaci dítěte, a případně do jaké míry se může odrazit svěření dítěte do některé z forem náhradní rodinné péče v jeho dalším životě.

Přestože ani náhradní rodinná péče i přes maximální úsilí nezaručuje, že se podaří stoprocentně zvládnout komplikované osobnostní rysy dítěte, že budou potlačeny jeho negativní zkušenosti z nefunkční biologické rodiny či ústavní péče, má jistě svůj význam, může přinést dítěti alespoň něco pozitivního. Domnívám se tedy, že každé dítě by mělo mít možnost nalézt novou rodinu a poznat blízkost jiné osoby typickou pro fungující rodinné vztahy.

Přestože se tématu rodiny, rodinných vztahů, náhradní rodinné péči či ústavní péči věnuje řada fundovaných publikací, domnívám se, že diplomová práce může být svým teoretickým základem (probírány jsou nejen právní, ale rovněž psychologické aspekty náhradní rodinné péče), ale rovněž díky nástinu zajímavých případů z praxe inspirativní například pro adoptivní rodiče a pěstouny nebo potenciální uchazeče o některou z forem náhradní rodinné péče. Může přinést řadu podnětů a pomoci tak budoucím náhradním rodičům ujasnit si motivaci k tak zásadnímu rozhodnutí a upozornit je na možná specifika a úskalí při utváření nových rodinných vztahů. Práce může být přínosná rovněž pro studenty humanitních oborů (pedagogika, psychologie, právo, sociální obory), odborné pracovníky státních i nestátních organizací činných v oblasti péče o děti či pracující s ohroženými rodinami (pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí, učitelé, speciální pedagogové, pracovníci zařízení ústavní výchovy apod.). Dle mého názoru však práce může vzbudit zájem i u široké veřejnosti, může upozornit na nelehký osud některých dětí, které neměli to štěstí vyrůstat ve vlastní milující rodině.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Právní předpisy, zákony, vyhlášky

Zdrojem informací byla aplikace ASPI:

- Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., *Úmluva o právech dítěte*
- Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., *o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky*
- Vyhláška č. 505/2006 Sb., *kteou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách*
- Zákon č. 99/1963 Sb., *občanský soudní řád*, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí*, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, ve znění pozdějších předpisů (zákon o ústavní výchově)
- Zákon č. 372/2011 Sb., *o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování*, ve znění pozdějších předpisů (zákon o zdravotních službách)

Knihy, syntetické práce a monografie

- ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. Překlad z anglického originálu Petra Vlčková. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 120 s. ISBN 80-7178-578-4.
- BECHYŇOVÁ, Věra. *Případové konference: praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou*. 1.vyd. Praha: Portál, 2012, 160 s. ISBN 978-80-262-0181-6.
- BECHYŇOVÁ, Věra; KONVIČKOVÁ, Marta. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 2.vyd. Praha: Portál, 2011, 152 s. ISBN 978-80-262-0031-4.

- BLAHUTOVÁ, Michaela; ZEZULOVÁ, Dagmar. *Hostitelská péče a příprava k ní*. 1.vyd. Zlín: Tigris, 2011, 111 s. ISBN 978-80-86062-41-9.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum, 1998, 374 s. ISBN 80-7184-141-2.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Dítě a poruchy rodiny*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1986, 140 s.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Postavení dítěte ve společnosti se zřetelem k sociálnímu osiření*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, 1970.
- DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, 1986.
- DUNOVSKÝ, Jiří; EGGERS, Hans et al. *Sociální pediatrie*. 1.vyd. Praha: Avicenum, 1989.
- DUNOVSKÝ, Jiří et al. *Sociální pediatrie vybrané kapitoly*. 1.vyd. Praha: Grada, 1999, 284 s. ISBN 80-7169-254-9.
- FABEROVÁ, Marta; VAŠÁTKOVÁ, Dana. Důležitost klasické rodiny pro dítě. In: *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 13 – 17. ISBN 80-7041-842-7.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998, 278 s. ISBN 80-246-0030-7.
- HRONCOVÁ, Jolana; HUDECOVÁ, Anna; MATULAYOVÁ, Tatiana. *Sociální pedagogika a sociální práce*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzita Mateja Bela, 2000.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. 2.vyd. Praha: Portál, 2007, 288 s. ISBN 978-80-7367-269-0.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, Blahoslav; POLÁČKOVÁ, Věra et al. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.

- KRAUS, Blahoslav; SÝKORA, Petr. *Základy sociální pedagogiky I.* Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s.
- LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství.* 4.dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují.* 3.vyd. Praha: Portál, 2003, 108 s. ISBN 80-7178-853-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co řekneme osvojenému dítěti.* Praha: Práce, 1982, 9 s.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství.* 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní.* Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti.* 2.vyd. Praha: Avicenum, 1989, 336 s.
- MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* 1.vyd. Praha: Portál, 1999, 184 s. ISBN 80-7178-304-8.
- MATĚJČEK, Zdeněk et al. *Osvojení a pěstounská péče.* 1.vyd. Praha: Portál, 2002, 152 s. ISBN 80-7178-637-3.
- MÁROVÁ, Zdeňka; MATĚJČEK, Zdeněk; RADVANOVÁ, Senta. *Výchova dětí v neúplné rodině.* 2.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, 122 s.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.* 1.vyd. Praha: Portál, 2010, 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť.* 3.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. ISBN 80-86429-19-9.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce.* 1.vyd. Praha: Portál, 2003, 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče.* 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, 138 s. ISBN 80-85850-08-7.
- MATOUŠEK, Oldřich et al. *Metody a řízení sociální práce.* 1.vyd. Praha: Portál, 2003, 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.
- RADVANOVÁ, Senta; KOLUCHOVÁ, Jarmila; DUNOVSKÝ, Jiří. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, 132 s.
- ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, 144 s. ISBN 978-80-7367-318-5.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. 1.vyd. Praha: Grada, 2010, 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.
- UHLÍKOVÁ, Petra. Rodiče a rodina v životě dítěte. In: *Služby pro rodinu a děti. Sborník příspěvků ze semináře konaného dne 16. srpna 2011*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, s. 5 - 7. ISBN 978-80-7421-041-9.
- WILDMANNOVÁ, Mirka. *Sociální politika*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005, 131 s. ISBN 80-210-3657-5.
- ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. 1.vyd. Praha: Portál, 2012, 200 s. ISBN 978-80-262-0065-9.
- *Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti*. 1.vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2011, 84 s. ISBN 978-80-7421-039-6.

Elektronické dokumenty

- Fond ohrožených dětí. *Fond ohrožených dětí* [online]. 2013-09-25 [cit. 2013-09-26]. Osvojení (adopce). Kdy je dítě „právně volné“. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz>>.
- Fond ohrožených dětí. *Fond ohrožených dětí* [online]. 2013-10-04 [cit. 2013-10-07]. Klokánek. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz>>.
- Integrovaný portál MPSV. *Integrovaný portál MPSV* [online]. © 2002-2012 [cit. 2013-09-26]. Sociální tematika. Dávky pěstounské péče. Dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/dpp>>.

- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Sociálně-právní ochrana dětí. Důležité strategie, stanoviska, metodiky MPSV. Metodické doporučení MPSV č. 6/2009 k pěstounské péči na přechodnou dobu. In: *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 2013-09-27]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7270/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-6.pdf>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-02-21 [cit. 2013-09-28]. Rodina a ochrana práv dětí. Formy náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14501>>.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013-01-30 [cit. 2013-10-15]. Rodina a ochrana práv dětí. Aktivita k podpoře rodiny. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/14471>>.
- Portál sociální péče ve městě Brně. *Portál sociální péče ve městě Brně* [online]. © 2009 [cit. 2013-10-05]. Osoby v sociální krizi. Dům na půli cesty Pohořelice -Velký Dvůr. Dostupné z WWW: <<http://socialnipece.brno.cz/skupina/osoby-v-socialni-krizi/katalog/222/dum-na-puli-cesty-pohorelice-velky-dvur/>>.
- Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Jednání a dokumenty. Sněmovní tisky. Sněmovní tisk 260/0, vládní návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2013-10-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=3&CT=260&CT1=0>>.
- Rodina.cz, Každodenník o dětech a rodičích. *Rodina.cz* [online]. 2013-06-13, © 1999-2013 [cit. 2013-09-27]. Články. Náhradní rodina. Co přináší pěstounům nový zákon?. Dostupné z WWW: <<http://www.rodina.cz/clanek9332.htm>>.
- Sdružení pěstounských rodin. *Sdružení pěstounských rodin* [online]. © 2009 [cit. 2013-09-26]. Info o NRP. Podrobněji o formách náhradní rodinné péče. Dostupné z WWW: <<http://www.pestouni.cz/poradna/infoonrp/cz/podrobneji-o-formach-nahradni-rodinne-pece/>>.
- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Hledáme pěstouny. Dohoda o výkonu pěstounské péče. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/hledame-pestouny/dohoda-o-vykonu-pestounske-pece/>>.
- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/>>.

- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. Komunity mládeže. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/komunity-mladeze/>>.
- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. Naše služby. Polozávislé bydlení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/nase-sluzby/polozavisle-bydleni/>>.
- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. Naše činnost. SOS dětské vesničky. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/nase-cinnost/sos-detske-vesnicky/>>.
- SOS dětské vesničky. *SOS dětské vesničky* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-26]. O sdružení. Dostupné z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>>.
- Středisko náhradní rodinné péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. © 2013 [cit. 2013-09-29]. Informace o náhradní rodinné péči. Dostupné z WWW: <http://www.nahradnirodina.cz/informace_o_nahradni_rodinne_peci/>.
- STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny. *STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny* [online]. © 2007-2012 [cit. 2013-10-15]. Činnosti. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/index.php?offset=9&cat=0>>.
- STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny. *STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny* [online]. © 2007-2012 [cit. 2013-10-15]. O nás. Poslání a činnost. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/index.php?offset=2&cat=0>>.
- Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Aktuální informace č. 25/2013. Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2012. In: *Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR* [online]. 2013-07-23, © 2010-2013 [cit. 2013-10-07]. Dostupné z WWW: <<http://uzis.cz/rychle-informace/cinnost-kojeneckych-ustavu-detskych-domovu-pro-deti-do-tri-let-dalsich-zarizeni-pro-deti-roce-2012>>.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

ČR	Česká republika
ČSFR	Česká a slovenská federativní republika
DD	Dětský domov
DDÚ	Dětský diagnostický ústav
MěÚ	Městský úřad
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
OSV	Odbor sociálních věcí
OSVČ	Osoba samostatně výdělečně činná
PL	Psychiatrická léčebna
PN	Psychiatrická nemocnice
SPR	Sdružení pěstounských rodin

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA 1: BIOLOGICKÉ ROZDÍLY MEZI MUŽI A ŽENAMI

PŘÍLOHA 2: MOTIVACE PRO NÁHRADNÍ RODIČOVSTVÍ

**PŘÍLOHA 3: ILUSTRACE POZITIVNÍHO VLIVU MODELU SOS DĚTSKÉ
VESNIČKY**

PŘÍLOHA 4: DÁVKY PĚSTOUNSKÉ PÉČE

**PŘÍLOHA 5: NÁVRH NA NAŘÍZENÍ PŘEDBĚŽNÉHO OPATŘENÍ DLE § 76A
ZÁKONA Č. 99/1963 SB., OBČANSKÝ SOUDNÍ ŘÁD**

PŘÍLOHA 1: BIOLOGICKÉ ROZDÍLY MEZI MUŽI A ŽENAMI

Muži	Ženy
větší zájem o sféru věcí	větší zájem o mezilidské vztahy, lepší schopnost vcítění do lidí
lepší prostorová orientace	lepší paměť na jména a podoby lidí
lepší matematické nadání	lepší porozumění řeči i používání řeči
lepší schopnost konstruovat mechanismy, stavby apod.	rychlejší zpracování informací, zvláště v situacích, které vyžadují rychlé rozhodnutí
lepší koordinace velkých tělesných pohybů	lepší koordinace drobné motoriky
slabší reakce na smyslové podněty	silnější reakce zejména na světlo, zvuky, na tělesné dotyky
agresivitu projevují přímo, v dětství a mládí jsou fyzicky agresivnější	agresivitu projevují nepřímo, převážně slovně
při kontaktu s neznámou osobou jsou důvěřivější, pružněji reagují na nevstřícné projevy, snadněji přecházejí od nepřátelství ke spolupráci	při kontaktu s neznámou osobou jsou méně důvěřivé, více se opírají o emočně založenou představu o svém protějšku, jejich strategie při jednání s ním má větší setrvačnost

Zdroj: MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 17. ISBN 80-86429-19-9.

PŘÍLOHA 2: MOTIVACE PRO NÁHRADNÍ RODIČOVSTVÍ

Motivy zřejmé	Altruistický. Snaha, ochota a reálná možnost pomoci těm dětem, které pomoc potřebují.
	Profesionální. Přesvědčení zájemců, že dětem rozumějí a že to s nimi umějí.
	Emocionální. Láska k dětem, pozitivní vztah k nim, snaha o plnější život.
	Nenaplněné rodičovství. Touha prožít si rodičovství aspoň psychologicky, když už to není biologicky možné, zabezpečení kontinuity rodiny.
	„Rodinný“. V rodině s jedináčkem doplnění sourozence.
	Smysl života, životní náplň. „Náhrada“ prázdného místa po vlastních dětech nebo přijetí poslání např. v rámci náboženského společenství.
	Ekonomické zabezpečení. Snaha o smysluplné podělení se o přebytek materiálních statků
Motivy nevěřejné	Záchranář. „Spasitelský komplex“. Když nemůže „spasit“ svět, tak aspoň jedno dítě.
	Pragmatismus. Může jít o dostupnou práci a možnost smysluplně strávit čas v konkrétním prostředí, které neposkytuje jiné možnosti.
	Ekonomické přílepení. Stabilní příjem (netýká se adopce).
	Rodinná povinnost. Pocit rodinné sounáležitosti i společenské očekávání vytvářejí tlak na přijetí dítěte (týká se především pěstounství v rámci příbuzenstva).
	Společenský status. Starat se o dítě, resp. být zaměstnaný je společensky uznávaná morální hodnota.
	Ubytování. Je (bylo) součástí SOS vesničky, pěstounského zařízení i Dětského městečka.
Motivy skryté	Publicita. Motivací je sebereprezentace (např. u některých „hvězd“ v zábavním průmyslu).
	„Něco si dokazují.“ Aspirace nerealizovaného nebo neúspěšného rodičovství se přesunou na dítě „zvenku“.
	„Vy koupím své viny.“ Pokus o odčinění, které bývá součástí pocitů viny souvisejících s nezvládnutou výchovou vlastní dcery či syna.
	„Čekám, že mi dítě bude vděčné a že mne ocení.“ Zájemce od dítěte podvědomě očekává „pohlazení“, vděčnost. Může jít o nezralého dospělého, kterému v dětství chybělo dostatečné ocenění, nebo hledání „náhradního“ objektu, který zastoupí ty, kteří tuto potřebu aktuálně nenaplňují (manžel, vlastní děti).
	Řešení partnerské krize. Příchod dítěte „zvenku“ má zlepšit narušený nebo málo naplněný partnerský vztah.
	Psychopatologické motivy. Nejčastěji jde o heterosexuálně nebo homosexuálně pedofilní zaměření.
	Mocenské ambice. Rodičovská pozice umožňuje prostřednictvím budování závislosti uplatnění mocenských ambicí.

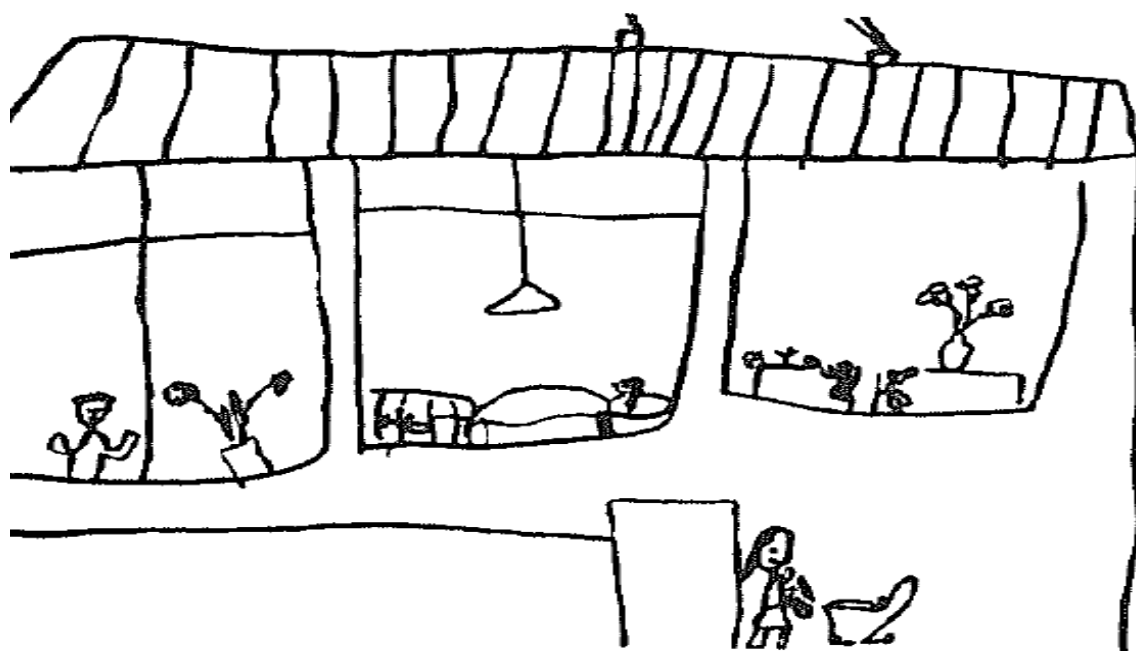
Zdroj: ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2007, s. 54. ISBN 978-80-7367-318-5.

PŘÍLOHA 3: ILUSTRACE POZITIVNÍHO VLIVU MODELU SOS DĚTSKÉ VESNIČKY

Kresba sedmiletého děvčete na námět „život celé naší rodiny“ brzy po příchodu do dětské vesničky. Rodina je tu pojata jako výčet jednotlivých osob.

Kresba téhož děvčete na též námět o čtyři měsíce později. Silně je zdůrazněn „domeček“ jako integrující činitel rodinného života, který je charakterizován všemi znaky pohody a intimity (květiny, lampa, děti u stolu, nejmladší sestřička u mámy v postýlce atd.).

Zdroj: LANGMEIER, Josef; MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4.dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011, s. 356. ISBN 978-80-246-1983-5.

PŘÍLOHA 4: DÁVKY PĚSTOUNSKÉ PÉČE

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte

Nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte má nezletilé nezaopatřené dítě svěřené do pěstounské péče. Nárok je zachován i po dosažení zletilosti dítěte, nejdéle však do dvacátého šestého roku jeho věku, jde-li o nezaopatřené dítě podle zákona upravujícího státní sociální podporu, které trvale žije a společně uhrazuje náklady na své potřeby s osobou, která byla do dosažení jeho zletilosti osobou pečující. Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte za kalendářní měsíc činí 4 500 Kč pro dítě ve věku do 6 let, 5 550 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let, 6 350 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let, 6 600 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let. Jde-li o dítě, které je podle zákona o sociálních službách osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby, příspěvek se dále navyšuje s ohledem na stupeň závislosti. Konkrétní výše těchto příspěvků můžete vidět v následující tabulce.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte, jde-li o dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby

Dítě ve věku	Dítě ve stupni závislosti I (lehká závislost) Kč	Dítě ve stupni závislosti II (středně těžká závislost) Kč	Dítě ve stupni závislosti III (těžká závislost) Kč	Dítě ve stupni závislosti IV (úplná závislost) Kč
Do 6 let	4 650	5 550	5 900	6 400
6 – 12 let	5 650	6 800	7 250	7 850
12 – 18 let	6 450	7 800	8 300	8 700
18 – 26 let	6 750	8 100	8 600	9 000

Zdroj: Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47f odst. 4

Příspěvek při ukončení pěstounské péče

Nárok na příspěvek při ukončení pěstounské péče má fyzická osoba, která byla ke dni dosažení zletilosti v pěstounské péči, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Jednorázový příspěvek činí 25 000 Kč.

Odměna pěstouna

Nárok na odměnu pěstouna má osoba pečující a osoba v evidenci. Pokud jsou osobou pečující nebo osobou v evidenci manželé, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich. Výše odměny pěstouna činí za kalendářní měsíc 8 000 Kč, je-li pečováno o jedno dítě, 12 000 Kč, je-li pečováno o 2 děti. Odměna pěstouna ve výši 20 000 Kč náleží, je-li pečováno alespoň o 3 děti nebo alespoň o 1 dítě, které je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost), za každé další dítě svěřené do péče osoby pečující se v těchto případech odměna pěstouna zvyšuje o 4 000 Kč. Odměna pěstouna činí rovněž 20 000 Kč, jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě, nebo 24 000 Kč, pečuje-li pěstoun alespoň o 1 dítě, které mu bylo svěřeno na přechodnou dobu, a toto dítě je osobou závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo ve stupni III (těžká závislost) nebo ve stupni IV (úplná závislost).

Pokud je osoba pečující nebo osoba v evidenci rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte, náleží jí odměna pěstouna vždy, pokud pečuje alespoň o 3 děti nebo o alespoň 1 dítě ve II., III. nebo IV. stupni závislosti. V ostatních případech (pečuje-li o 1 nebo 2 zdravé děti či děti v I. stupni závislosti) jí náleží odměna pěstouna pouze v případech hodných zvláštního zřetele, zejména s ohledem na její sociální a majetkové poměry a s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte.

Příspěvek při převzetí dítěte

Nárok na příspěvek při převzetí dítěte má osoba pečující, která převzala dítě do pěstounské péče. Výše příspěvku při převzetí dítěte činí, jde-li o dítě ve věku do 6 let 8 000 Kč, od 6 let do 12 let 9 000 Kč, od 12 let do 18 let 10 000 Kč.

Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla

Na příspěvek má nárok osoba pečující, která má v pěstounské péči nejméně 3 děti nebo má nárok na odměnu pěstouna z důvodu péče o 3 děti, včetně zletilých nezaopatřených dětí, jež zakládají osobě pečující nárok na odměnu pěstouna. Výše příspěvku na zakoupení motorového vozidla činí 70 % pořizovací ceny motorového vozidla nebo prokázaných

výdajů na opravy, nejvýše však 100 000 Kč.¹⁷⁰ Součet těchto příspěvků v období posledních 10 kalendářních let přede dnem žádosti však nesmí přesáhnout 200 000 Kč. Podmínkou dále je, že osoba pečující nesmí motorové vozidlo používat k výdělečné činnosti.¹⁷¹

¹⁷⁰ Integrovaný portál MPSV. *Integrovaný portál MPSV* [online]. © 2002-2012 [cit. 2013-09-26]. Sociální tematika. Dávky pěstounské péče. Dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/dpp>>.

¹⁷¹ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 47m

**PŘÍLOHA 5: NÁVRH NA NAŘÍZENÍ PŘEDBĚŽNÉHO OPATŘENÍ DLE § 76A
ZÁKONA Č. 99/1963 SB., OBČANSKÝ SOUDNÍ ŘÁD**

Městský úřad Šlapanice, sociální odbor, pracoviště Opuštěná 2, 656 70
Brno

Okresní soud Brno-venkov

Příkop 11
601 72 B r n o

Věc: Péče soudu o nezletilé dítě / děti

jméno dítěte	datum narození	bytem/t.č. u koho
--------------	----------------	-------------------

.....
.....

Navrhovatel: Městský úřad Šlapanice, sociální odbor, pracoviště Opuštěná 2,
656 70 Brno

Matka: nar.

bytem

Otec: nar.

bytem

Jiné osoby odpovědné za výchovu:

jméno a příjmení	narození	bytem
------------------	----------	-------

.....
-------	-------	-------

N á v r h

na nařízení předběžného opatření podle § 76a zákona č. 99/1963 Sb.
(občanský soudní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Odůvodnění návrhu:

Z těchto důvodů se navrhuje vydání tohoto

U S N E S E N Í

Okresní soud Brno-venkov nařizuje dle § 76a zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, předběžné opatření, kterým se

nezl.....

.....

předává do péče

.....

Dne

Zdroj: Městský úřad Šlapanice